

NIEUWE VORMEN VAN GEORGANISEERDE CRIMINALITEIT, IN HET BIJZONDER AFPERSING EN MEDICIJNVERVALSING

Verslag van een onderzoek voor het
Nationaal dreigingsbeeld 2012

Nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit, in het bijzonder afpersing en medicijnvervalsing

Verslag van een onderzoek voor
het Nationaal dreigingsbeeld 2012

Wouter van der Leest
Laura Moerenhout

Uitgave

Dienst IPOL
Postbus 3016
2700 KX Zoetermeer

De Dienst IPOL
is een onderdeel van het Korps landelijke politiediensten

Colofon

Tekst Wouter van der Leest en Laura Moerenhout
Redactie Irene Spijker
Foto Shutterstock

Zoetermeer, december 2012
Copyright © 2012 KLPD–IPOL Zoetermeer

Behoudens de door de wet gestelde uitzonderingen, alsmede behoudens voorzover in deze uitgave nadrukkelijk anders is aangegeven, mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het KLPD.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteur(s), redactie en het KLPD geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Inhoud

	Voorwoord	5
	Samenvatting	6
1	Inleiding	10
	1.1 Doelstelling en domeinafbakening	10
	1.2 Onderzoeksvragen	11
	1.3 Identificatie van nieuwe criminele verschijnselen	12
	1.4 Selectie van nieuwe criminele verschijnselen	13
2	Afpersing	15
	2.1 Inleiding	15
	2.1.1 Domeinafbakening	15
	2.1.2 Vormen van afpersing	17
	2.1.3 Onderzoeksvragen	17
	2.1.4 Bronnen	18
	2.2 Afpersing en afdreiging	19
	2.2.1 Afdreiging	19
	2.2.2 Persoonsgerichte afpersing	24
	2.2.3 Gsm-afpersing	28
	2.2.4 Afpersing om betaalrekening	32
	2.2.5 Afpersing na een zakelijk conflict	34
	2.3 Afpersing in het bedrijfsleven	40
	2.3.1 Protectieafpersing	40
	2.3.2 Productafpersing	54
	2.4 Conclusie	58
3	Medicijnvervalsing	60
	3.1 Inleiding	60
	3.1.1 Doelstelling en onderzoeksvragen	61
	3.1.2 Bronnen	62
	3.2 Aard	63
	3.2.1 Productie	64
	3.2.2 Handel	66
	3.2.3 Consumenten	67
	3.3 Omvang	68
	3.4 Betrokkenen	71

3.5	Gevolgen	72
3.5.1	Gezondheidsrisico's	73
3.5.2	Economische schade	73
3.6	Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting	74
3.6.1	Geneesmiddelentekort	74
3.6.2	Demografisch	75
3.6.3	Economisch maatschappelijk	75
3.6.4	Technologisch	76
3.7	Aanpak	76
3.7.1	Preventie	77
3.7.2	Opsporing	78
3.7.3	Juridisch	78
3.7.4	Private partijen	78
3.8	Samenvatting en conclusie	79
4	Overige nieuwe criminele verschijnselen	82
4.1	Matchfixing	82
4.2	Illegale kansspelen	88
4.3	Kartelvorming	92
4.4	Handel in cheap whites en namaaksigaretten	94
4.5	Fraude met de OV-chipkaart	96
4.6	Gehandicaptenparkeerkaarten: diefstal en handel	99
4.7	Illegale handel in zeldzame metalen en mineralen	100
	Literatuurlijst	105
	Bijlage	114
	Criminele verschijnselen van lijst 2	

Voorwoord

In het Nationaal dreigingsbeeld wordt aandacht besteed aan de toekomstige ontwikkelingen op het terrein van de georganiseerde misdaad. Georganiseerde criminaliteit betreft criminele verschijnselen die tot stand komen in de structurele samenwerking tussen personen en die worden gepleegd met het oog op het gezamenlijk behalen van financieel of materieel gewin.

Voor het dreigingsbeeld 2012 is voor het eerst een apart deelproject ingericht waarin specifiek is gekeken naar nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit. Door een onderzoek naar deze verschijnselen neemt de actualiteit van het Nationaal dreigingsbeeld toe en wordt de bruikbaarheid voor de politiepraktijk groter.

Wij zijn dank verschuldigd aan eenieder die een bijdrage heeft geleverd aan dit onderzoek. Met name bedanken wij de leden van de klankbordcommissie, die de onderzoeksopzet en de conceptrapportages van commentaar hebben voorzien. De klankbordcommissie bestond uit: Peter Klerks (Parket-Generaal), René Hesseling (Politie Haaglanden), Sasja Hulscher (ministerie van Veiligheid en Justitie) en Bart Naaijkens (ministerie van Veiligheid en Justitie).

Daarnaast willen wij deelnemers aan de expertmeeting over de selectie en rangordening van nieuwe vormen van criminaliteit bedanken. Hun bijdrage heeft het mogelijk gemaakt een afgewogen keuze te maken voor wat betreft de te onderzoeken onderwerpen. Behalve wijzelf namen aan de expertmeeting deel: Peter Klerks (Parket-Generaal), Sasja Hulscher (ministerie V&J), Paul van Voorst (ministerie V&J), Jaap de Waard (ministerie V&J), Dina Siegel (Universiteit Utrecht), Toine Spapens (Politieacademie en Universiteit van Tilburg), Colin Brown (Politie Utrecht), Claudia van der Grijn (KMar), Ruud van Eck (KMar), Gab de Croock (Politie Haaglanden en RIEC) en Frank Boerman (KLPD). Bijzondere dank gaat uit naar de dagvoorzitter Marco van der Land (Politieacademie en Vrije Universiteit). Wij zijn erkentelijk voor zijn bijdrage aan de invulling van de meeting en zijn vaardig voorzitterschap.

Samenvatting

In 2004 is het eerste Nationaal dreigingsbeeld (NDB) naar criminaliteit met een georganiseerd karakter opgesteld. In 2012 verschijnt het derde dreigingsbeeld. Om te voorkomen dat het NDB een zichzelf repeterend fenomeen wordt dat telkens meer van hetzelfde oplevert, is een deelproject ingericht dat zich exclusief richt op nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit. Onder nieuwe criminele verschijnselen verstaan wij hier criminele activiteiten die niet in het Nationaal dreigingsbeeld 2008 zijn behandeld, maar die gelet op hun verwachte omvang en ernst in de periode 2012-2016 aandacht verdienen in het Nationaal dreigingsbeeld 2012. Het doel van het project Nieuwe criminele verschijnselen is: het signaleren en in kaart brengen van 'nieuwe' criminele verschijnselen voor diverse opsporingsinstanties en relevante publieke en private partijen om een tijdige, adequate reactie van die partijen mogelijk te maken.

Het onderzoek is in drie fasen uitgevoerd. In de eerste fase zijn nieuwe verschijnselen geïdentificeerd, in de tweede geselecteerd en in de derde fase is een aantal verschijnselen onderzocht. Voor de identificatie hebben wij enerzijds gebruikgemaakt van traditionele onderzoeksbronnen (zoals de criminologische literatuur, open bronnen, interviews en dossiers) en anderzijds van innovatievere bronnen zoals de Community of Intelligence (een virtueel platform voor analisten). De selectie is gemaakt door een aantal criminaliteitsexperts. Het gaat om beleidsambtenaren, opsporingsambtenaren en wetenschappers.

Drie vormen van criminaliteit zijn onderzocht. Afpersing van personen, afpersing van bedrijven en medicijnvervalsing. Binnen de twee vormen van afpersing kunnen verschillende varianten worden onderscheiden. Niet al deze varianten worden in deze rapportage beschreven. Een aantal varianten is in andere deelonderzoeken van het Nationaal dreigingsbeeld geanalyseerd. Zo is afpersing binnen het criminele milieu beschreven in het onderzoek naar criminele werkwijzen. Digitale vormen van afpersing zijn in het criminaliteitsbeeld *High tech crime* beschreven.

Afpersing van personen kent verschillende varianten: afdreiging, persoonsgerichte afpersing, gsm-afpersing, afpersing om een betaalrekening en afpersing na een zakelijk conflict.

Bij afdreiging wordt anders dan bij afpersing niet bedreigd met de toepassing van geweld maar gaat het meestal om het openbaar maken van belastende

gegevens. Afdreiging doet zich in Nederland voor, onduidelijk is of het om tientallen gevallen per jaar gaat of een veelvoud daarvan. De meeste afdreigingen worden door één dader gepleegd.

De tweede variant is persoonsgerichte afpersing. Verschil met afdreiging is de dreiging met geweld. Kenmerkend voor deze variant van afpersing is dat de daders een gelegenheid waarnemen of een gelegenheid creëren om iemand af te persen. Zowel individuele daders als groepen maken zich schuldig aan deze variant.

Een relatief nieuwe variant is gsm-afpersing. Bij gsm-afpersing worden slachtoffers ertoe gedwongen abonnementen voor relatief dure smartphones of *tablets* af te sluiten. De smartphone of *tablet* moet vervolgens worden afgegeven aan de afperser. Een groot deel van de slachtoffers betreft kwetsbare jongeren, veelal jongeren met een (geestelijke) beperking. Gsm-afpersingen doen zich mogelijk tientallen keren per jaar voor. Zowel individuele daders als groepen maken zich hieraan schuldig.

Ook worden er jongeren afgeperst om hun betaalrekening beschikbaar te stellen voor criminele samenwerkingsverbanden. Deze gebruiken de rekeningen om geld wit te wassen.

Tot slot kunnen zaken fout gaan en incidenteel leiden tot afpersing. Twee verschillende typen daders maken zich aan deze vorm van afpersing schuldig: enerzijds boze zakenpartners, ex-werknemers of klanten en anderzijds personen uit het criminele milieu die een zakelijk geschil creëren. Binnen het criminele milieu komen afpersingen regelmatig voor. Een aantal personen uit het criminele milieu is overgestapt op het afpersen van mensen uit de bovenwereld. Recentelijk is een aantal kunsthandelaars afgeperst. Volgens Bureau Beke vormen zakelijke conflicten de belangrijkste oorzaak van afpersing. Zij schatten dat er jaarlijks honderden afpersingen plaatsvinden als gevolg van een zakelijk conflict. Wij denken dat dit aantal afpersingen lager ligt: niet altijd is er sprake van een reële dreiging met geweld.

Naast personen kunnen ook bedrijven worden afgeperst. Hierbij kunnen twee vormen van afpersing worden onderscheiden: protectie- en productafpersing. Protectie- of beschermingsafpersing wordt gezien als de oudste vorm van afpersing. Slachtoffers moeten betalen voor bescherming tegen kwaadwillenden maar soms ook voor bescherming tegen de afpersers zelf. Gelet op de aard van de bedreigingen is het niet verwonderlijk dat de meldings- en aangiftebereidheid onder slachtoffers laag is. Gevolg is dat wij geen betrouwbare uitspraken

kunnen doen over de omvang van protectieafpersing. Twee groepen potentiële slachtoffers lijken kwetsbaar: horecaondernemers en ondernemers uit bepaalde etnische gemeenschappen. Er zijn aanwijzingen dat in bepaalde steden geweldadige pogingen worden ondernomen om de beveiliging van horecagelegenheden over te nemen. Afpersing binnen etnische gemeenschappen is een fenomeen dat al langer speelt. Vooral de Chinese, Turkse en Koerdische gemeenschap is kwetsbaar voor afpersing. Deze gemeenschappen zijn nog altijd relatief gesloten en het vertrouwen in de overheid is er relatief laag.

Bedrijven kunnen ook slachtoffer worden van productafpersing. Bij productafpersing wordt bedreigd met vergiftiging van producten, het plegen van geweld bij gebouwen van het bedrijf of het tot slachtoffer maken van (klanten van) het bedrijf op een andere manier. Productafpersing is in Nederland relatief zeldzaam, een paar keer per jaar wordt een bedrijf er slachtoffer van. De meeste productafpersingen worden door één dader gepleegd.

Geneesmiddelen die in Nederland op de markt worden gebracht, voldoen aan strikte kwaliteitseisen. Het vervalsen van geneesmiddelen is een misdrijf dat in Nederland onder de Geneesmiddelenwet valt. Bij medicijnen is een onderscheid te maken tussen echt, nagemaakt en vervalst. Een medicijn is vervalst wanneer de identiteit of samenstelling ervan opzettelijk is veranderd. Er worden andere en goedkopere stoffen aan de geneesmiddelen toegevoegd om de productiekosten laag te houden en de winst te optimaliseren. Vervalste medicijnen worden verkocht onder dezelfde naam als het origineel. Ze kunnen qua samenstelling lijken op de originele geneesmiddelen, maar ze kunnen ook geen of minder werkzame stoffen of zelfs schadelijke stoffen bevatten, waardoor ze niet of minder goed werken of schadelijk zijn voor de gezondheid. Nagemaakte medicijnen zijn medicijnen die qua samenstelling precies lijken op de originele versie, maar een andere naam dragen. Medicijnen mogen nagemaakt worden als het patent van de fabrikant op het originele medicijn of werkzame stof verlopen is.

Veelgebruikte medicijnen zijn een logisch doelwit van vervalsing. Omdat daar de meeste vraag naar is, kan er ook het meeste geld mee worden verdiend. Er zijn verschillende soorten vervalste medicijnen in omloop. Uit opsporingsonderzoeken komen vooral erectiemiddelen, haargroeimiddelen en afslankmiddelen naar voren.

Fabrikanten van vervalste geneesmiddelen zijn voornamelijk afkomstig uit India, China, Pakistan en Hongkong. Toch zijn er signalen dat er ook in Nederland productie van vervalste medicijnen plaatsvindt. De productiekosten van vervalste

medicijnen zijn laag vergeleken bij die van bijvoorbeeld verdovende middelen, en de opbrengsten zijn hoog. Daarnaast zijn de straffen voor de productie van vervalste geneesmiddelen veel lager. Dit maakt medicijnvervalsing tot een relatief goedkope en winstgevende bezigheid met een laag risico van een lange straf. Dit lage risico wordt nog eens versterkt doordat de pakkans laag is.

De omvang van de productie van en handel in vervalste medicijnen is lastig vast te stellen. Dat komt niet alleen door de gebrekkige informatie hierover, maar ook doordat in verschillende onderzoeken geen onderscheid wordt gemaakt tussen vervalste en illegaal nagemaakte medicijnen. Het is op basis van die onderzoeken niet aan te geven wat het aandeel vervalste medicijnen is en hoe dit zich ontwikkelt. Over de totale omvang van medicijnvervalsing valt dus niet veel te zeggen. Wel is bekend dat het grootste gedeelte van de aangetroffen vervalste medicijnen op internet wordt aangeschaft.

Kopers van geneesmiddelen via internet zijn zich vaak niet bewust van het grote aantal vervalsingen en de risico's die de inname van vervalste geneesmiddelen met zich meebrengt. De risico's die aan vervalste medicijnen kleven zijn vooral gezondheidsrisico's voor de gebruiker. Ook hebben de productie van en handel in vervalste geneesmiddelen economische gevolgen, voornamelijk voor de farmaceutische industrie.

De Inspectie voor de Gezondheidszorg spreekt van een toenemend medicijntekort. Als deze trend zich voortzet en het tekort aan beschikbare geneesmiddelen de komende jaren groter wordt, zou er een markt ontstaan voor de productie van en handel in goedkopere (vervalste) medicijnen. Ook demografische en economische ontwikkelingen kunnen een toename van de productie van en handel in vervalste medicijnen veroorzaken.

1

Inleiding

Elke vier jaar wordt door de Dienst IPOL van het Korps landelijke politiediensten (KLPD), in samenwerking met de Dienst Nationale Recherche van hetzelfde korps, het Nationaal dreigingsbeeld (NDB) georganiseerde criminaliteit vervaardigd. Het eerste verscheen in 2004. In opdracht van het College van procureurs-generaal wordt telkens een zo breed mogelijk overzicht gepresenteerd van de stand van zaken rond de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit worden – aan de hand van uniforme onderzoeksvragen – in afzonderlijke projecten onderzocht. Bij het deelproject Nieuwe criminele verschijnselen gaat het om het signaleren en beschrijven van vormen van georganiseerde criminaliteit die niet eerder in het Nationaal dreigingsbeeld zijn benoemd. In dit inleidende hoofdstuk beschrijven wij de doelstelling, de domeinafbakening, de onderzoeksvragen en de resultaten van de eerste twee fasen van dit onderzoek: de fasen waarin nieuwe verschijnselen geïdentificeerd en geselecteerd werden.

1.1 Doelstelling en domeinafbakening

Het doel van het project Nieuwe criminele verschijnselen is: het signaleren en in kaart brengen van 'nieuwe' criminele verschijnselen voor diverse opsporingsinstanties en voor relevante publieke en private partijen om een tijdige, adequate reactie van die partijen mogelijk te maken.

Onder nieuwe criminele verschijnselen verstaan wij hier criminele activiteiten die niet in het Nationaal dreigingsbeeld 2008 zijn behandeld, maar die gelet op hun verwachte omvang en ernst in de periode 2012-2016 aandacht verdienen in het Nationaal dreigingsbeeld 2012. Criminele *werkwijzen*, en dus ook nieuwe criminele werkwijzen, zijn in een apart deelproject onderzocht. Daarom komen zij in dit rapport niet aan de orde. Evenmin schenken we aandacht aan nieuwe criminele verschijnselen die in andere deelprojecten geanalyseerd worden. Voorbeelden daarvan zijn een aantal nieuwe fraudevormen (onder andere merkfraude en bancaire fraude), woningovervallen, de handel in gestolen kunst en antiek en diverse vormen van milieucriminaliteit, zoals criminaliteit bij biovergisting en illegale verwijdering van asbest.

1.2 Onderzoeksvragen

Het project Nieuwe criminele verschijnselen telde drie fasen: een fase voor de identificatie van nieuwe verschijnselen, een fase voor de selectie en een analysefase. De onderzoeksvragen per fase luiden als volgt.

Fase 1 (identificatie): Welke nieuwe criminele verschijnselen kunnen geïdentificeerd worden en hoe luidt de beschrijving ervan op hoofdlijnen?

Fase 2 (selectie): Welke criminele verschijnselen komen op grond van verwachtingen over ontwikkeling en ernst in aanmerking voor verdere analyse?

Fase 3 (analyse):

- Wat is de aard van de criminele verschijnselen voor wat betreft de wijze waarop die criminaliteit wordt gepleegd?
- Wat is de omvang van de criminele verschijnselen?
- Wat is de aard van de criminele verschijnselen voor wat betreft de kenmerken van personen en criminele samenwerkingsverbanden die van (betrokkenheid bij) het plegen daarvan worden verdacht?
- Wat zijn de gevolgen van de criminele verschijnselen voor de Nederlandse samenleving?
- Welke criminaliteitsrelevante factoren¹ zijn, in welke mate en op wat voor wijze, van invloed op de criminele verschijnselen?
- Wat zijn voor de komende jaren² de verwachtingen over de criminele verschijnselen voor wat betreft omvang, werkwijzen, betrokkenen en maatschappelijke gevolgen?
- Welke aanknopingspunten voor beleid dat gericht is op het tegenhouden of terugdringen van de criminele verschijnselen komen uit het onderzoek naar voren?

¹ Een criminaliteitsrelevante factor (crf) is een factor waarvoor kan worden beargumenteerd dat deze een rol speelt bij de totstandkoming, het blijven bestaan, het verergeren of het afnemen van een criminaliteitsprobleem. Crf's kunnen worden gebruikt voor het beschrijven van de verwachtingen ten aanzien van de ontwikkelingen van criminaliteit in de toekomst. Criminaliteitsrelevante factoren zijn terug te vinden in dimensies van maatschappelijke factoren, te weten de sociaal-maatschappelijke dimensie, de economische, politieke, technologische, ecologische en demografische dimensie. Binnen elk van deze dimensies kan worden gezocht naar aanknopingspunten voor factoren die (mede)bepalend zijn voor de ontwikkeling van het criminele verschijnsel.

² Met de zinsnede 'de komende jaren' wordt bedoeld op de komende vier jaar.

- In hoeverre en op welke manier zijn Nederlanders in het buitenland actief bij de criminele verschijnselen en wat zijn de gevolgen van deze verschijnselen in het buitenland?

Aangezien het om relatief nieuwe criminele verschijnselen gaat, is de informatie die beschikbaar is om de vragen uit fase 3 te beantwoorden, zoals verwacht kon worden, soms beperkt. Volledige beantwoording van de vragen was dus niet altijd mogelijk.

1.3 Identificatie van nieuwe criminele verschijnselen

Voor de inventarisatie van nieuwe verschijnselen hebben wij niet alleen gebruikgemaakt van traditionele onderzoeksbronnen (zoals de criminologische literatuur, open bronnen, interviews en dossiers) maar ook van andere bronnen. Zo is een onderzoeksvraag op het PolitieKennisNet uitgezet bij de *Community of Intelligence*, een virtueel platform waar analisten intelligenceproducten kunnen uitwisselen. Bij de literatuur en open bronnen hebben wij nadrukkelijk buitenlandse bronnen geraadpleegd. In deze bronnen kunnen immers verschijnselen geïdentificeerd worden die zich mogelijk ook in Nederland kunnen voordoen.

Uiteindelijk zijn er twintig nieuwe criminele verschijnselen geïdentificeerd. Zoals gezegd gaat het hierbij alleen om nieuwe verschijnselen die niet in een ander deelproject aan de orde komen. Ze zijn over twee lijsten verdeeld. Op lijst 1 staan verschijnselen die zich in de afgelopen jaren in enige mate in Nederland hebben voorgedaan. Op lijst 2 staan verschijnselen ten aanzien waarvan niet of nauwelijks aanwijzingen zijn gevonden dat ze zich recentelijk (in enige omvang) in Nederland hebben voorgedaan. Een korte beschrijving van de verschijnselen die op lijst 2 zijn geplaatst, is in de bijlage opgenomen.

Tabel 1

Criminele verschijnselen naar lijst		
	Lijst 1	Lijst 2
1	Afpersing in het bedrijfsleven	Diplomavervalsing
2	Afpersing van personen	Grafroof
3	Illegale kansspelen	Illegale opname van kinderen
4	Handel in <i>cheap whites</i> en namaaksigaretten	<i>Matchfixing</i>
5	Fraude met de OV-chipkaart	Illegale handel in nucleair materiaal en nucleaire technologieën
6	Kartelvorming	Illegale evenementen
7	Medicijnvervalsing	Illegale kaartverkoop
8	Illegale handel in metalen en mineralen	Illegale handel in organen
9	Illegale handel in <i>gsm-jammers</i>	Illegale handel in paddo's
10	Diefstal en handel gehandicaptenparkeerkaarten	Schijnhuwelijken

1.4 Selectie van nieuwe criminele verschijnselen

Op 6 september 2011 zijn de twintig criminele verschijnselen in een expert-meeting besproken en is besloten welke verschijnselen onderzocht zouden worden in fase 3. Aan de meeting namen, behalve wijzelf, twee hoogleraren criminologie deel, vier beleidsmedewerkers, drie politimedewerkers en twee medewerkers van de Koninklijke Marechaussee. De heer Van der Land van de Vrije Universiteit en voormalig hoofd Onderzoek van de Politieacademie zat de meeting voor. Doel van de meeting was drie of vier criminele verschijnselen te selecteren die in fase 3 voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012 onderzocht zouden worden.

Sommige deelnemers aan de meeting constateerden dat de thema's nogal verschillen: een van hen omschreef de thema's als een mix van 'klein bier' en 'groot bier'. Een aantal experts stelde dat het bij diverse verschijnselen niet zonder meer duidelijk was waarom deze in een dreigingsbeeld van criminaliteit met een georganiseerd karakter geanalyseerd zouden moeten worden. Verder werd opgemerkt dat niet bij alle thema's duidelijk is of dit onderwerpen zijn die een prioriteit voor de Nederlandse politie zouden moeten vormen: deze thema's worden bestreden door bijzondere opsporingsdiensten en/of handhavingsdiensten.

In de expertmeeting zouden alleen de thema's van lijst 1 worden geanalyseerd. Deze keuze was gebaseerd op de mogelijkheden om de nieuwe verschijnselen (in fase 3) te onderzoeken. Aan de deelnemers van de meeting werd de mogelijkheid geboden bepaalde verschijnselen alsnog op deze lijst te plaatsen. In de discussie werd gesteld dat er weliswaar in Nederland geen voorbeelden van *matchfixing* worden aangetroffen maar dat dit verschijnsel in de ons omringende landen al wel voorkomt. Daarom is besloten om matchfixing toe te voegen aan lijst 1.

Hierna maakte iedere deelnemer aan de expertmeeting een inschatting van de mogelijke ernst en gevolgen van de verschijnselen op lijst 1. Ook sprak iedere deelnemer een verwachting uit over de mogelijke omvang van ieder verschijnsel in de periode 2012-2016.

In drie groepen werden de verschijnselen vervolgens geanalyseerd en gerangordend. De resultaten van de drie groepen werden plenair vergeleken en hierbij werden de verschillen tussen de groepen geanalyseerd. Er werd onder meer geconstateerd dat niet zozeer de handel in *gsm-jammers* een probleem is als wel het gebruik ervan. De handel op zichzelf is niet verboden maar het gebruik kan wel illegaal zijn. Daarmee is er sprake van een werkwijze. Het gebruik van *gsm-jammers* wordt behandeld in het deelproject Criminele werkwijzen bij het onderdeel contrastrategieën.

De tien overgebleven onderwerpen zijn gerangschikt. Op basis van ernst en verwachte ontwikkeling zijn drie verschijnselen geselecteerd voor nader onderzoek. Dat zijn:

- afpersing van personen;
- afpersing in het bedrijfsleven;
- medicijnvervalsing.

In de volgende twee hoofdstukken worden deze verschijnselen beschreven. De overige zeven nieuwe verschijnselen van de aangepaste lijst 1 komen verderop in dit rapport aan bod. De beschrijving van deze zeven verschijnselen is gebaseerd op een beperkt aantal bronnen: wetenschappelijke literatuur, open bronnen (vooral mediaberichten) en politiestructuren. Voor deze verschijnselen zijn geen interviews gehouden of anderszins experts geraadpleegd. De beschrijvingen zijn toch in dit rapport opgenomen, omdat ze de lezer een indruk geven van wat er over deze onderwerpen bekend is.

2

Afpersing

2.1 Inleiding

In het Nationaal dreigingsbeeld 2008 is afpersing niet als zelfstandige criminele activiteit behandeld; wel is daarin summier aandacht besteed aan een paar varianten. In de eerste plaats kwam aan de orde dat vrouwen door afpersing, met name de dreiging met geweld, in de prostitutie worden gebracht en gehouden. Verder werd aandacht geschonken aan afpersing van een aantal vastgoedhandelaars. Als zelfstandig delict werd afpersing echter niet behandeld. Daarmee valt afpersing onder de definitie van een nieuw crimineel verschijnsel zoals die in deze rapportage wordt gehanteerd. Het betreft geen nieuw verschijnsel in de zin dat pas recentelijk de eerste zaken aan het licht zouden zijn gekomen; al in 1888 is in Nederland door de heer Clotterbooke Patijn van Kloetinge een proefschrift getiteld *Afpersing en afdreiging* vervaardigd.

2.1.1 Domeinafbakening

In het Wetboek van Strafrecht worden in titel XXIII afpersing en afdreiging uitgewerkt. Dat deze artikelen in één titel worden behandeld, geeft aan dat zij verwant zijn. In de praktijk blijkt het niet altijd eenvoudig ze uit elkaar te houden. Bij afpersing is het middel waarmee de dwang wordt uitgeoefend geweld of bedreiging met geweld. Hierin verschilt afpersing van afdreiging, waarbij het middel bedreiging met smaad, smaadschrift of openbaring van een geheim is (stapelendekoning.nl).

In artikel 317 van het Wetboek van Strafrecht is afpersing gedefinieerd:

1. Hij die, met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te bevoorraden, door geweld of bedreiging met geweld iemand dwingt hetzij tot de afgifte van enig goed dat geheel of ten dele aan deze of aan een derde toebehoort, hetzij tot het aangaan van een schuld of het teniet doen van een inschuld, hetzij tot het ter beschikking stellen van gegevens, wordt, als schuldig aan afpersing, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren of geldboete van de vijfde categorie.
2. Met dezelfde straf wordt gestraft hij die de dwang, bedoeld in het eerste lid, uitoefent door de bedreiging dat gegevens die door middel van een geautomatiseerd werk zijn opgeslagen, onbruikbaar of ontoegankelijk zullen worden gemaakt of zullen worden gewist.

3. De bepalingen van het tweede en derde lid van artikel 312 zijn op dit misdrijf van toepassing.

In artikel 318 is afdreiging gedefinieerd:

1. Hij die, met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te bevoordelen, door bedreiging met smaad, smaadschrift of openbaring van een geheim iemand dwingt hetzij tot de afgifte van enig goed dat geheel of ten dele aan deze of aan een derde toebehoort, hetzij tot het aangaan van een schuld of het teniet doen van een inschuld, hetzij tot het ter beschikking stellen van gegevens, wordt als schuldig aan afdreiging, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vijfde categorie.
2. Indien het feit wordt gepleegd met het oogmerk om een terroristisch misdrijf voor te bereiden of gemakkelijk te maken, wordt de op het feit gestelde gevangenisstraf met een derde verhoogd.
3. Dit misdrijf wordt niet vervolgd dan op klacht van hem tegen wie het gepleegd is.

In dit onderzoek is, mede op basis van de juridische beschrijving, de volgende definitie van afpersing geformuleerd:

Er is sprake van afpersing indien iemand, met het oogmerk om zichzelf of een ander wederrechtelijk te bevoordelen, door geweld of dreiging met geweld een persoon of een onderneming dwingt hetzij tot de afgifte van enig goed dat geheel of ten dele aan deze of aan een derde toebehoort, hetzij tot het aangaan van een schuld of het teniet doen van een inschuld. Het geweld of de dreiging daarmee is niet kortdurend, dat wil zeggen dat er geen sprake is van *hit-and-run* maar van een langer durend contact.

Een aantal kenmerken van afpersing komen ook voor bij andere delicten, zoals overvallen. Afpersingen onderscheiden zich in de regel van overvallen door het terugkerende en voortdurende karakter (Knotter, Wouters & Korf, 2006). Het delict vertoont verder overeenkomsten met chantage, bedreiging en ontvoering, maar verschilt daarvan ook in een aantal opzichten. Bij chantage wordt meestal gedreigd bepaalde gegevens te openbaren maar wordt niet gedreigd met geweld. In die zin is er een sterke overeenkomst tussen chantage en afdreiging. Bedreigingen zijn in tegenstelling tot afpersing zelden gericht op het verkrijgen van financiële middelen.

2.1.2 Vormen van afpersing

Bij afpersing kunnen verschillende verschijningsvormen worden onderscheiden: persoonsgerichte afpersing, product-, protectie- en cyberafpersing. In dit onderzoek worden niet al deze vormen behandeld, onder andere ter voorkoming van overlap met andere deelprojecten van het Nationaal dreigingsbeeld. Zo wordt cyberafpersing beschreven in het criminaliteitsbeeld *High tech crime* van de Nationale Recherche. Bij cyberafpersing gaat het bijvoorbeeld om afpersing door middel van een ddos-aanval, een aanval op een dienst of service zoals een website of mailserver waarbij een groot aantal computers simultaan de dienst bestookt met dataverkeer, met als gevolg dat de server niet meer bereikbaar is voor legitieme connecties en in veel gevallen zelfs helemaal vastloopt (Dienst Nationale Recherche, 2012).

In het kader van het Nationaal dreigingsbeeld 2012 worden ook criminele werkwijzen onderzocht, waaronder de wijzen waarop er in het criminele milieu wordt samengewerkt. Geweld binnen het criminele milieu, en daarmee afpersing binnen dit milieu, wordt in dat deelproject geanalyseerd.

Tot slot merken we op dat in dit onderzoek ook de aard en omvang van faciliteringsafpersing niet beschreven worden. Bij deze vorm van afpersing wordt een openbaar ambtenaar ertoe gedwongen een bepaalde handeling te verrichten. Een notaris maakt bijvoorbeeld onder dwang een akte op. Wij zijn geen recente voorbeelden van faciliteringsafpersing tegengekomen. Het gebrek aan casuïstiek gevoegd bij beperkte beschikbare capaciteit heeft ertoe geleid dat dit verschijnsel niet is onderzocht in dit deelproject.

2.1.3 Onderzoeksvragen

De vragen voor het onderzoek naar afpersing sluiten nauw aan bij de vragen die in andere deelonderzoeken van het Nationaal dreigingsbeeld worden onderzocht:

1. Wat is de aard van afpersing en welke ontwikkelingen hebben zich in de organisatie en uitvoering van afpersing voorgedaan?
2. Wat is de omvang en ontwikkeling van afpersing in Nederland?
3. Wat voor personen en criminele samenwerkingsverbanden zijn betrokken bij afpersingspraktijken?
4. Wat zijn de gevolgen van afpersing?
5. Welke factoren zijn van invloed op afpersing?

6. Wat zijn voor de komende jaren de verwachtingen over omvang, werkwijzen, betrokkenen en maatschappelijke gevolgen van afpersing?
7. Welke aanknopingspunten voor beleid dat gericht is op het tegenhouden of terugdringen van afpersing komen uit het onderzoek naar voren?

Deze zeven vragen worden voor alle varianten van afpersing van personen, protectie- en productafpersing beantwoord. De verwachting over de ontwikkeling van de aard en omvang van een variant van afpersing wordt bepaald door de ontwikkeling van de criminaliteitsrelevante factoren. Daarom worden de antwoorden op de vragen 5 en 6 gezamenlijk gepresenteerd.

2.1.4 Bronnen

Voor het onderzoek naar afpersing zijn interviews gehouden met politiemensen, branchevertegenwoordigers en anderen, zoals medewerkers van de vertrouwenslijn afpersingen voor het bedrijfsleven³. Verder zijn politiedossiers bestudeerd. Jaarlijks verzamelt de Dienst IPOL van het Korps landelijke politiediensten de gegevens over opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit. Deze onderzoeken worden gebruikt voor het opstellen van een Nederlands situatie-rapport ten behoeve van het Europese dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit, SOCTA, dat Europol vervaardigt. Ook zijn relevante uitspraken die gepubliceerd zijn op rechtspraak.nl geanalyseerd. Bij zowel de politiedossiers als de uitspraken op rechtspraak.nl is gekeken naar zaken die gespeeld hebben in de periode 2006-2011. In de Basisvoorziening Opsporing (BVO) en de Basisvoorziening Handhaving (BVH) is gezocht naar aangiften en meldingen over afpersing. Het lastige bij deze analyse was dat bijvoorbeeld bij straatroven regelmatig ook afpersing ten laste werd gelegd. Straatroof valt buiten de definitie die in deze analyse wordt gehanteerd.

In de afgelopen jaren zijn een aantal interessante wetenschappelijke onderzoeken naar afpersing gepubliceerd. Onderzoeksinstituut Beke heeft in 2007 afpersingen in het bedrijfsleven onderzocht (Van Leiden, De Vries Robbé & Ferwerda, 2007). In dat onderzoek komen voornamelijk protectie- en productafpersingen aan bod. Beke heeft alleen onderzoek gedaan naar bekende gevallen van afpersing, dat wil zeggen afpersingen waarvan aangifte is gedaan of die anderszins gerapporteerd zijn. Een groot probleem bij het vaststellen van de aard en de omvang van afpersingen is evenwel dat er vaak geen aangifte van

³ Op 1 juli 2011 heeft staatssecretaris Teeven van Veiligheid en Justitie de vertrouwenslijn afpersingen voor het bedrijfsleven geopend.

deze criminaliteitsvorm wordt gedaan. Knotter en Quinten (2005) hebben afpersing in de Chinese gemeenschap onderzocht. Bijzonder aan dit onderzoek is dat zij geen bekende gevallen van afpersing in kaart hebben gebracht maar het slachtofferschap van deze etnische groep hebben onderzocht. Product-afpersingen zijn in 2006 onderzocht door Knotter, Wouters en Korf.

2.2 Afpersing en afdreiging

Bij afpersing van personen kunnen verschillende varianten worden onderscheiden. In de paragraaf over de domeinafbakening (2.1.1) is het onderscheid tussen afdreiging en afpersing uitgewerkt. Bij afdreiging worden personen gehanteerd: de dader beschikt over belastende gegevens over het slachtoffer en dreigt met het openbaar maken daarvan. Bij persoonsgerichte afpersing dreigt de dader het slachtoffer of diens familieleden (meestal de kinderen) iets aan te doen als er geen bedrag wordt overgemaakt. De komst van smartphones biedt niet alleen de mogelijkheid om altijd online te zijn maar biedt ook criminele gelegenheden. In de afgelopen jaren is meer dan één jongere afgeperst om een abonnement voor een smartphone af te sluiten. In de media is deze vorm van afpersing aangeduid als gsm-afpersing. Ook zijn jongeren afgeperst om hun betaalrekening ter beschikking te stellen aan anderen. Een vijfde variant betreft zakelijke conflicten die uitmondten in afpersingen.

2.2.1 Afdreiging

Aard

Bij persoonsgerichte afpersing is het soms lastig onderscheid te maken tussen afpersing en afdreiging. Bij afdreiging wordt er niet bedreigd met de toepassing van geweld maar gaat het meestal om het openbaar maken van belastende gegevens, bijvoorbeeld informatie over een buitenechtelijke relatie of compromitterend beeldmateriaal. In de media krijgen vooral afdreigingen van bekende Nederlanders veel aandacht. Dat het onderscheid met afpersing soms moeilijk te maken is, blijkt uit de zaak van een bekende Nederlander die was vreemdgegaan. Om te voorkomen dat beeldmateriaal van zijn buitenechtelijke avontuur openbaar zou worden gemaakt, moest hij een bedrag overmaken. Om de eis kracht bij te zetten stuurde de afdreiger ook bedreigende sms-berichten (Denk aan je kinderen! En vrouw! Scholen zijn bekend!). Deze berichten kunnen bedreigend overkomen. Toch stelde de rechtbank in zijn vonnis dat onvoldoende duidelijk was geworden dat er daadwerkelijk geweld zou worden gebruikt als

niet voldaan zou worden aan de financiële eis.⁴ Niet alleen bekende Nederlanders worden slachtoffer van afdreiging. Zo heeft iemand foto's van buitenechtelijke intimiteiten op een parkeerplaats gemaakt en getracht de slachtoffers daarmee te chanteren (Hinke, 2011). De FBI waarschuwt in de Verenigde Staten voor afpersing door het dreigen met het openbaar maken van 'gevoelige' webcambeelden. Hackers zijn tegenwoordig in staat de webcam en microfoon van computers over te nemen en zodoende gevoelige beelden te verkrijgen. De FBI duidt deze vorm aan als *sextortion* (FBI, 2010). In de Verenigde Staten zouden er al meer dan tweehonderd slachtoffers zijn (onduidelijk is over welke periode dit precies gaat). In Nederland is er weinig bekend over het overnemen van webcams. In een andere variant leggen de latere afdreiger en zijn slachtoffer via de chatbox contact. In de volgende fase wordt er via de webcam gecommuniceerd. Als het slachtoffer zich dan blootgeeft, kan het worden afgeperst met de verkregen beelden. In een aantal zaken in Nederland heeft de afdreiger de slachtoffers steeds meer handelingen tegen hun wil laten verrichten, met het dreigement dat als zij niet mee zouden werken de eerder verkregen beelden zouden worden vrijgegeven. In 2006 is een man tot een jaar cel veroordeeld (waarvan drie maanden voorwaardelijk) voor het afpersen van zestien (minderjarige) meisjes (ANP, 2006). In een andere zaak deed een 25-jarige man zich op internet voor als vrouw en kreeg het voor elkaar jongens te laten masturberen voor de webcam. Daarna dreigde hij de filmpjes te verspreiden, als er niet meer materiaal werd gestuurd. Twee minderjarige jongens hebben aangifte gedaan (Hart van Nederland, 2008). Deze zaken zijn bijzonder in de zin dat de afdreiging waarschijnlijk primair niet gericht is op financieel gewin maar op het verkrijgen van beeldmateriaal (materieel gewin).

Afdreiging heeft zich de afgelopen jaren ook gericht op homoseksuele mannen. In 2010 had een volwassen homoseksuele man via een chatbox een date in Bergen op Zoom geregeld. Bij aankomst stelde een van de daders dat de date met een vijftienjarige jongen was gemaakt. Om te voorkomen dat de date met een minderjarige (een verboden handeling) openbaar gemaakt zou worden, moest het slachtoffer een geldbedrag pinnen.⁵

Prostitutiebezoek is niet verboden, maar het is niet wenselijk dat dit bezoek openbaar wordt gemaakt. In 2007 is een man veroordeeld voor afdreiging van twee mannen die prostituees hadden bezocht. De dader dreigde om foto- en/of videomateriaal onder familie, vrienden en collega's van de slachtoffers te

⁴ Rechtbank 's-Gravenhage 10-11-2010, LJN: BO3596.

⁵ Rechtbank Breda 08-03-2011, LJN: BP7014.

verspreiden. Beide mannen moesten 10.000 euro betalen om openbaarmaking te voorkomen.⁶ In het onderzoek *Verborgene werelden* (Korf, Benschop & Knotter, 2009) wordt gesteld dat de grens tussen vriendschap en afpersing in de jongensprostitutie klein is. Deze uitspraak wordt niet gemotiveerd. Mogelijk gaat het erom dat sommige prostitués of klanten met hun homoseksuele contacten kunnen worden gechanteerd, bijvoorbeeld omdat zij een dubbelleven leiden.

Leden van etnische groepen in Nederland kunnen kwetsbaar zijn voor afpersing of afdreiging. Een persoon eiste van een aantal succesvolle etnische Somalische ondernemers grote bedragen. Indien niet betaald zou worden, zouden op internet berichten worden geplaatst over terroristische plannen die deze personen aan het maken zouden zijn. Toen de ondernemers niet betaalden, zijn er inderdaad berichten verspreid. In december 2010 zijn twaalf etnische Somaliërs aangehouden op verdenking van de voorbereiding van terroristische activiteiten (De Pers, 2010). Ze zijn na een korte periode vrijgelaten. Hun advocaten gaven bij hun vrijlating aan te overwegen aangifte te doen van afpersing dan wel afdreiging. Onduidelijk is of dat ook daadwerkelijk is gebeurd.

Omvang

Uit de beschreven voorbeelden blijkt dat afdreiging in Nederland voorkomt. Onduidelijk is of het om tientallen gevallen per jaar gaat dan wel om een veelvoud daarvan. Afdreiging kent net als alle vormen van afpersing een relatief groot *dark number*. Dit komt onder meer doordat slachtoffers geen aangifte willen doen. Zij worden immers afgeperst met belastende informatie die zij privé willen houden. Gevolg is dat het moeilijk is een betrouwbare schatting te maken over de omvang.

Betrokkenen

Knotter et al. (2006) hebben voor productafpersingen een dadertypologie opgesteld. Deze typologie is goed bruikbaar voor het typeren van de daders van afdreiging. Knotter et al. onderscheiden vier typen daders: de professional, de wanhoopsdader, de gelegheidsdader en de psychische dader.

De professional heeft een duidelijk plan gemaakt, zich goed voorbereid en de diverse stappen uitgewerkt. Zijn motief is geld en hij heeft ervaring opgedaan vanuit zijn eigen criminele verleden of zich anderszins in het vak bekwaamd.

⁶ Rechtbank Utrecht 16-05-2007, LJN: BA5303.

De wanhoopsdader heeft vaak acute geldnood. De afdreiging of afpersing wordt echter meer vanuit een opwelling gepleegd dan dat er sprake is van een goed voorbereide daad. Gevolg is dat er minder rekening is gehouden met de opsporingstechnieken van politie en justitie. Sommige wanhoopsdaders kiezen bewust voor een specifiek slachtoffer, omdat ze het bedrijf in kwestie medeverantwoordelijk achten voor hun misère. Bij de gelegheidsdader is een goed en weloverwogen plan niet voorhanden. Hij ziet een kansje om op een betrekkelijk eenvoudige manier aan geld te komen en grijpt die kans zonder echt goed over de voor- en nadelen te hebben nagedacht. De psychische dader pleegt zijn daden vanuit een problematische psychische achtergrond. In zijn handelen lijkt dit type dader sterk op de wanhoopsdader, maar de aanleiding ligt niet in acute geldnood (Knotter et al., 2006).

In de beschreven zaken is de afdreiging meestal het werk van een enkele dader. Afdreigingen kunnen vrijwel altijd door één dader worden gepleegd. Soms zijn daders bij toeval aan het belastende materiaal gekomen. Deze daders kunnen wellicht het best aangeduid worden als gelegheidsdaders. Andere daders bevonden zich in financiële problemen. Zij zouden als wanhoopsdaders kunnen worden aangeduid. Bij de afdreigingen via internet had de dader mogelijk al vooraf de intentie om de slachtoffers af te persen. Incidenteel zijn afdreigingen het werk van een dadergroep. Ook in deze gevallen lijkt er sprake te zijn van een vooraf opgezet plan.

Gevolgen

Bij afdreiging ontbreekt de dreiging met geweld. Toch kan afdreiging een grote impact hebben op het slachtoffer en zijn directe omgeving. Zo wordt in een aantal vonnissen gesteld dat afdreiging een sterke inbreuk in de persoonlijke levenssfeer betekent en grote angsten kan oproepen.⁷ In een ander vonnis is gesteld dat de psychische gevolgen van afdreiging voor het slachtoffer ernstig en langdurig kunnen zijn.⁸ Juist de dreiging met het openbaar maken van gegevens waarvan het slachtoffer niet wilde dat daaraan bekendheid gegeven zou worden, kan grote gevolgen voor het slachtoffer hebben, bijvoorbeeld voor een eventuele relatie, vriendschappen of werkomgeving.

Mocht het slachtoffer betalen, dan zijn er ook financiële gevolgen. De ernst van deze gevolgen verschilt per persoon. De een zal het gemis van bijvoorbeeld

⁷ Rechtbank Utrecht 16-05-2007, *LJN: BA5303*.

⁸ Rechtbank 's-Gravenhage 10-11-2010, *LJN: BO3596*.

10.000 euro niet voelen, terwijl een ander daardoor in financiële problemen kan geraken.

Omdat er bij afdreiging niet gedreigd wordt met geweld en de zaken bovendien een erg persoonlijk karakter hebben, wordt de maatschappelijke impact van afdreiging relatief minder ernstig gevonden dan die van afpersing.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Een belangrijke criminaliteitsbevorderende factor bij de online afdreigingen is het toenemende gebruik van *social media*. Privacygevoelige informatie wordt op het *world wide web* met honderden 'vrienden' gedeeld. Een mogelijk bijkomende factor is dat mensen elkaar relatief vaker online ontmoeten; voor kwaadwillenden biedt dit een betere gelegenheid voor afdreiging dan fysieke ontmoetingen. Online kan men immers sneller meer mensen ontmoeten en is het bovendien eenvoudiger zijn werkelijke identiteit verborgen te houden.

Met smartphones kunnen eenvoudig foto's en filmpjes gemaakt worden. Tegenwoordig heeft bijna iedereen een smartphone bij de hand, waardoor een compromitterende gebeurtenis eenvoudig kan worden vastgelegd en geüpload, naar bijvoorbeeld YouTube.

De komende jaren kan Nederland in een economische crisis belanden. De werkloosheid zal oplopen, individueel kunnen inkomens sterk afnemen. Tegelijkertijd daalt de waarde van huizen. Deze ontwikkelingen kunnen ertoe leiden dat mensen in financiële problemen komen, bijvoorbeeld als ze een hoge hypotheek hebben. Om uit de financiële problemen te geraken zouden individuen gebruik kunnen maken van de hun geboden gelegenheden. Iemand die over belastende informatie beschikt, zou deze, daartoe gebracht door de financiële problemen, kunnen misbruiken om aan geld te komen.

Genoemde factoren zijn criminaliteitsbevorderend. Bij gebrek aan remmende factoren kan dan geconcludeerd worden dat het aantal afdreigingen zal toenemen. Wij verwachten echter geen sterke toename van het aantal afdreigingen. Het louter beschikken over een gelegenheid leidt niet automatisch tot het plegen van afdreiging. Naast de gelegenheid spelen ook andere factoren een rol, zoals iemands criminele capaciteiten en criminele contacten, iemands normen en waarden, zijn moed en de inschatting van de gevolgen als de afdreiging mislukt. Wij verwachten dat het aantal afdreigingen de komende vier jaar gelijk blijft of licht toeneemt.

Aanpak

Een betere bewustwording van de risico's kan het aantal potentiële slachtoffers beperken. Dit kan gerealiseerd worden door bijvoorbeeld de voorlichting over de risico's te verbeteren. Daarnaast zou in de media aandacht besteed kunnen worden aan de straffen voor de daders. Van deze aandacht kan een afschrikwekkend effect uitgaan. Nu verkeren sommige daders in de veronderstelling dat hun handelingen niet verboden zijn.

2.2.2 Persoonsgerichte afpersing

Aard

Persoonsgerichte afpersing vertoont sterke gelijkenis met afdreiging. In de vorige paragraaf is de casus beschreven waarbij een dader sms-berichten stuurde aan het slachtoffer met de inhoud: Denk aan je kinderen en vrouw! Scholen zijn bekend! Als deze teksten iets anders geïnterpreteerd zouden worden, is er sprake van persoonsgerichte afpersing en niet van afdreiging: de verstuurde teksten zouden gezien kunnen worden als dreigingen met geweld tegen de kinderen en echtgenote.

In verschillende bronnen kunnen gevallen van persoonsgerichte afpersing worden gevonden. In 2011 ontving een bekende Nederlander zeven sms'jes waarin 25.000 euro geëist werd. De dader dreigde de zoon en dochter van het slachtoffer iets aan te doen. Tijdens de rechtszaak gaf de dader aan geïnspireerd te zijn door detectiveseries zoals 'CSI'. Bij deze dader is een borderlinestoornis vastgesteld (NU, 2011). Ook andere daders kampen met een psychische stoornis. In de Amsterdamse Pijp misdroeg een man zich in een café. Hij eiste van de eigenaar een paar honderd euro, om de kroeg te verlaten en niet meer terug te komen.⁹

Twee andere daders zagen hun kans schoon, toen zij in juli 2010 een restaurant-eigenaar in een casino in Nijmegen 1,6 miljoen euro zagen winnen. De daders stuurden een brief naar het slachtoffer waarin zij 150.000 euro eisten. Bij niet betalen zouden er "maatregelen richting het gezin van het slachtoffer worden genomen". Om de eis kracht bij te zetten gaven de daders aan gewapend te zijn.¹⁰

⁹ Rechtbank Amsterdam 26-08-2009, *LJN: BK1468*.

¹⁰ Rechtbank Utrecht 31-03-2011, *LJN: BQ4332*.

In een andere casus heeft een man met een aantal handlangers geprobeerd zijn voormalige werkgever af te persen. De verdachte vermoedde dat zijn vroegere werkgever over veel geld beschikte. De verdachte heeft zijn werkgever een aantal keren gebeld om een afspraak te maken. In deze gesprekken stelde hij: "we moeten bespreken hoe jij mij gaat betalen" en refereerde daarbij aan gebeurtenissen uit het verleden. In 2008 hebben slachtoffer en dader elkaar in een motel gesproken. De dader had twee handlangers (omschreven als breedgeschouderd) meegenomen, die het slachtoffer vooral mentaal bedreigden; een mededader ging recht tegenover het slachtoffer zitten en keek het indringend aan. De hoofddader overhandigde het slachtoffer twee brieven en eiste dat deze onmiddellijk ondertekend zouden worden. Aangezien het slachtoffer niet op de eis inging, ging de afpersing door. De daders eisten 150.000 euro. Om hun eis kracht bij te zetten werd ook verwezen naar de zoon van het slachtoffer in de termen: "mooie jongen heb je, toch jammer".¹¹ Eigenaars van ondernemingen vormen een interessant doelwit. Vooral eigenaars die over contant geld kunnen beschikken zijn aantrekkelijk.

In bovenstaande voorbeelden hebben daders een gelegenheid waargenomen of gecreëerd om iemand af te persen. Een van bovenstaande verdachten was al eerder voor afpersing veroordeeld.

Maar er zijn ook groeperingen die zich structureel bezighouden met deze vorm van afpersing. In het opsporingsonderzoek Prijzenslag stond een groepering centraal die de gelegenheid zelf creëerde. De hoofdverdachte van de groep stelde dat iemand anders een grote schuld had bij het samenwerkingsverband (in al deze gevallen betrof het een lid van het samenwerkingsverband) en dat het slachtoffer een deel van deze schuld moest betalen. De hoofdverdachte heeft een aantal slachtoffers mishandeld om de eis kracht bij te zetten.¹² Deze methodiek wordt ook gebruikt in de mensenhandel en mensensmokkel. Mensenhandelaars halen prostituees naar Nederland en zorgen ervoor dat zij een werkplek krijgen. Ze stellen vervolgens dat de prostituees daardoor een grote schuld hebben bij hen en dat ze deze moeten afbetalen. Mensenhandel wordt in een ander deelproject van het Nationaal dreigingsbeeld uitgebreid beschreven.

Leden van etnische gemeenschappen in Nederland zijn kwetsbaarder voor afpersing dan autochtone Nederlanders. Deze gemeenschappen zijn vaak

¹¹ Rechtbank Utrecht 10-08-2009, *LJN: BJ5255*.

¹² Gerechtshof 's-Gravenhage 22-10-2010, *LJN: BQ6908*.

gesloten. Leden hebben minder vertrouwen in de overheid en daarmee in opsporingsinstanties en stappen niet snel naar instanties indien zij bedreigd worden. Ook in etnische gemeenschappen komt persoonsgerichte afpersing voor. De afpersers komen vaak uit dezelfde etnische gemeenschap als het slachtoffer (Van Leiden et al., 2007).

Bij deze vorm van afpersing is de gelegenheid leidend. Bij andere vormen van afpersing, zoals gsm-afpersing, wordt bewust gezocht naar 'makkelijke', vaak kwetsbare slachtoffers, bijvoorbeeld mensen met een (geestelijke) beperking. Slachtoffers van persoonsgerichte afpersing lijken vooral geselecteerd te worden om hun (vermoede) financiële middelen.

Omvang

Uit de beschreven zaken wordt duidelijk dat er ieder jaar een aantal van deze afpersingen worden gepleegd. Over het werkelijke aantal kan geen betrouwbare schatting worden gemaakt.

Betrokkenen

De vier typen die beschreven zijn in paragraaf 2.2.1, worden ook teruggevonden bij persoonsgerichte afpersingen. De meeste van deze afpersingen zijn het werk van een enkele dader. Soms zijn dat wanhoops-, gelegenheds- of psychische daders. Ook groepen plegen deze variant van afpersing, soms gaat het daarbij om een groep die specifiek voor een afpersing wordt geformeerd. Bij de groepen is er vaak sprake van professionele daders.

Gevolgen

Persoonsgerichte afpersingen kunnen ernstige psychische gevolgen hebben voor de slachtoffers en hun omgeving. De privacy van de slachtoffers wordt sterk aangetast, waardoor zij (en bijvoorbeeld hun gezin) zich bedreigd en onveilig voelen, wellicht na lange tijd nog steeds.¹³ Dreigementen worden meestal aan het adres van de directe omgeving van het slachtoffer geuit, waardoor de impact van de dreigementen toeneemt. Deze gevolgen zijn tevens ernstiger naarmate de afpersing langer voortduurt. In gevallen waar daadwerkelijk geweld is gebruikt, komen daar ook fysieke gevolgen bij.

¹³ Rechtbank Utrecht 10-08-2009, LJN: BJ5255.

Lamet en Wittebrood (2009) hebben de gevolgen van criminaliteit voor de slachtoffers onderzocht. Zij hebben weliswaar geen onderzoek gedaan naar afpersing maar wel naar de gevolgen van geweld. Slachtoffers van geweld zijn op lange termijn nog bezig met wat er gebeurd is. Ze hebben allemaal het gevoel dat het een belangrijke gebeurtenis in hun leven is geweest en dat ze echt een nieuw evenwicht hebben moeten vinden. Sommige geweldsslachtoffers hebben op alle gebieden grote gevolgen ervaren en zeggen dat hun leven blijvend veranderd is. Slachtoffers met blijvend lichamelijk letsel zijn na jaren ook psychisch nog erg aangedaan. Maar ook slachtoffers zonder lichamelijk letsel kunnen langdurig ernstige psychische problemen ervaren. De onderzoekers stellen dat naarmate een misdrijf dichterbij komt (in termen van lichamelijke integriteit en privacy) de gevolgen voor het slachtoffer groter zijn. Dit geldt ook voor afpersing: ook zonder lichamelijk letsel kunnen de emotionele gevolgen groot zijn. Afpersing kan een ingrijpende invloed hebben op het psychische, sociale en beroepsmatige functioneren van de slachtoffers. Deze invloed kan heel lang duren. Een voor dit onderzoek geïnterviewde politiemans gaf aan dat slachtoffers levenslang in angst kunnen leven, omdat de dader(s) alsnog wraak zou(den) kunnen nemen.

Persoonsgerichte afpersingen kunnen, indien zij met enige regelmaat aan het licht komen, tot maatschappelijke onrust en gevoelens van onveiligheid leiden.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De gelegenheid is bij deze vorm van afpersing leidend. Het aantal daders kan mogelijk toenemen door de criminaliteitsbevorderende factoren die in de paragraaf over afdreiging (2.2.1) zijn genoemd, zoals de verslechterde financiële situatie van individuen. Ook de verslechterde psychische gezondheidszorg kan een rol spelen.

De verwachting over de ontwikkeling van persoonsgerichte afpersing komt overeen met die ten aanzien van afdreiging. Er zijn geen redenen om te veronderstellen dat er een substantiële verandering in aard en omvang van deze vorm van afpersing zal plaatsvinden. Het grotere aantal mensen dat in financiële problemen verkeert en de mogelijke toename van mensen met psychische stoornissen zullen nauwelijks leiden tot een verandering in het aantal persoonsgerichte afpersingen.

Aanpak

Slachtoffers van persoonsgerichte afpersing doen zelden aangifte. Ook bellen zij niet altijd de anonieme vertrouwenslijn. Gelet op de bedreigende aard van afpersingen is dit niet geheel verwonderlijk. Als er geen zicht is op het probleem, kan dit een goede aanpak in de weg staan (Klerks & Kop, 2007). Het is dus zaak beter zicht hierop te krijgen, al is dat waarschijnlijk niet eenvoudig.

2.2.3 Gsm-afpersing

Aard

Op 21 december 2011 is de leider van een crimineel samenwerkingsverband tot vier jaar gevangenisstraf veroordeeld voor afpersing van jongeren. Het samenwerkingsverband heeft gedurende acht jaar mogelijk tientallen jongeren onder dwang dure abonnementen voor mobiele telefoons laten afsluiten. Deze telefoons moesten zij afgeven, ze zijn door de leden van het samenwerkingsverband verkocht. De slachtoffers zijn door de rechter omschreven als kwetsbare jongeren, al dan niet met een (geestelijke) beperking. Ze zijn met grote schulden achtergebleven. Ook moesten ze (meestal ging het om jongvolwassenen) geld aan de leden van het criminele samenwerkingsverband geven. Om medewerking af te dwingen zijn de slachtoffers bedreigd. Zo werd bij een slachtoffer aangegeven dat ze 's nachts bezoek zou krijgen, met een mes bewerkt zou worden of zou worden neergeschoten (in dat laatste geval werd een op een vuurwapen gelijkend voorwerp getoond).¹⁴ Ook in de media zijn diverse berichten verschenen over jongvolwassenen die meerdere abonnementen voor dure smartphones of *tablets* moesten afsluiten, waarna zij ertoe werden gedwongen deze apparaten af te staan aan de afperser(s) (onder andere Van Beem, 2011). Volgens advocaat Menachem de Jonge vinden er honderden gsm-afpersingen per jaar plaats.¹⁵

Deze vorm van afpersing is moeilijk te onderscheiden van een straatroof waarbij iemand zijn mobiele telefoon moet afstaan. Het verschil zit in de duur van het contact tussen dader en slachtoffer: bij een straatroof hebben dader en slachtoffer meestal slechts kort contact (*hit-and-run*), terwijl bij een gsm-afpersing het contact langduriger is. Gewelddadige gsm-afpersingen die duidelijke overeenkomsten vertonen met straatroof, werden in de gemeente Groningen uitge-

¹⁴ Rechtbank Zwolle 21-12-2011, LJN: BU9115.

¹⁵ Crimesite.nl, geraadpleegd juli 2011.

voerd. Een slachtoffer werd door de dader een steeg in getrokken en werd er vervolgens onder bedreiging met een mes toe gedwongen meerdere abonnementen af te sluiten. Er was in deze casus geen sprake van *hit-and-run*. Ook in een andere zaak heeft deze dader samen met zijn mededaders geweld gebruikt om slachtoffers abonnementen af te laten sluiten. In andere gevallen bedreigde deze verdachte het slachtoffer met woorden als: "Als je geen abonnementen afsluit ga ik mensen/anderen bellen". Ook de vijf slachtoffers in deze zaak hadden een verstandelijke beperking.¹⁶

Incidenten worden door de politie geregistreerd in de Basisvoorziening Handhaving (BVH) of de Basisvoorziening Opsporing (BVO). Deze systemen zijn met Blueview bevestigd. In een aantal registraties wordt melding gemaakt van slachtoffers die ertoe zijn gedwongen om voor een hun onbekende dader (of meestal: daders) meerdere abonnementen voor mobiele telefoons af te sluiten.

Een paar slachtoffers moesten ook hun bankrekening aan de daders ter beschikking stellen of leningen aangaan en het zo verkregen geld aan de daders afgeven. De buitgemaakte telefoons zijn soms verkocht, in andere gevallen hebben de daders de telefoons gebruikt om naar dure nummers te bellen.

Omvang

Uit de beschreven zaken blijkt dat gsm-afpersingen in Nederland voorkomen. Zoals gezegd, zijn het er volgens advocaat Menachem de Jonge honderden per jaar.¹⁷ Hij alleen al zou meer dan zestig zaken per jaar krijgen (Van Beem, 2011). Een goede registratie ontbreekt en daardoor is het lastig om een exact aantal te verkrijgen. Jaarlijks worden er in BVO en BVH een aantal van deze afpersingen geregistreerd. Op basis van de verschillende bronnen lijkt het erop dat er jaarlijks zeker tientallen gsm-afpersingen plaatsvinden.

Betrokkenen

Er is slechts een beperkt aantal dossiers beschikbaar op grond waarvan we ons een beeld van de betrokkenen kunnen vormen. Gsm-afpersingen worden zowel door criminele samenwerkingsverbanden als door individuele daders gepleegd. Het lijkt erop dat de samenwerkingsverbanden langer doorgaan en relatief veel slachtoffers maken. Mogelijk zijn zij er beter toe in staat gestolen telefoons af te

¹⁶ Rechtbank Groningen 17-03-2011, LJN: BP9439.

¹⁷ Crimesite.nl, geraadpleegd in juli 2011.

zetten of te gebruiken. In een opsporingsonderzoek worden leden van een jeugdbende verdacht van deze vorm van afpersing.

De meeste slachtoffers zijn niet *random* gekozen maar geselecteerd. Daders zijn op zoek geweest naar naïeve, kwetsbare en daarmee makkelijke slachtoffers. Onduidelijk is gebleven of daders hun slachtoffers al kenden. Om zelfstandig (zonder toestemming van ouder of voogd) een abonnement te kunnen afsluiten moet iemand 18 jaar oud zijn. Veel slachtoffers zijn dan ook 18 jaar of iets ouder.

Gevolgen

Afpersing kan voor elk slachtoffer traumatische gevolgen hebben, elk slachtoffer kan langdurig last hebben van angsten. Een deel van de slachtoffers van gsm-afpersing heeft een (geestelijke) beperking. Mogelijk zijn de gevolgen voor deze groep jongeren ernstiger, in de zin dat hun vertrouwen in andere mensen sterker aangetast kan worden. Deze jongeren kunnen ook angstiger worden en zich terugtrekken uit sociale relaties en daardoor kunnen zij in een sociaal isolement belanden. De rechtbank in Groningen wijst er tevens op dat gsm-afpersingen kunnen leiden tot maatschappelijke onrust en gevoelens van onveiligheid kunnen verhogen.¹⁸

Een ander gevolg van gsm-afpersingen zijn de schulden waarmee jongeren blijven zitten. Het gebrek aan middelen leidt ertoe dat slachtoffers moeilijker kunnen deelnemen aan sociale activiteiten en vanwege hun schulden kunnen zij geen leningen meer krijgen.

Naast de financiële gevolgen voor de slachtoffers zijn er financiële gevolgen voor de telecomproviders, doordat zij met onbetaalde rekeningen blijven zitten.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De belangrijkste criminaliteitsbevorderende factor voor gsm-afpersing is de opkomst van smartphones en *tablets* met bijbehorende kostbare abonnementen. Om erbij te horen is een smartphone of een *tablet* vrijwel altijd een vereiste geworden. Aangezien niet eenieder over voldoende middelen beschikt, bestaat er een markt voor goedkope apparaten. Op een dergelijke markt kunnen gestolen apparaten gemakkelijk worden afgezet. Een verwante criminaliteitsrelevante factor is de prijs van smartphones en abonnementen. Als deze zou

¹⁸ Rechtbank Groningen 17-03-2011, LJN: BP9439.

dalen, zou ook het aantal afpersingen kunnen dalen, maar het omgekeerde geldt ook. Daarnaast bestaat er vraag om goedkoop naar dure betaalnummers te bellen.

Een andere belangrijke bevorderende factor is de mogelijkheid om in een korte periode meerdere abonnementen voor smartphones af te sluiten, zelfs op dezelfde dag bij dezelfde provider. Het is vervolgens ook niet eenvoudig om een abonnement te laten blokkeren.

Vanaf 2013 kunnen telecomproviders op afstand (gestolen) mobiele telefoons onbruikbaar maken. Telecomproviders kunnen het IMEI-nummer van een mobieltje blokkeren, waardoor de telefoon onbruikbaar wordt, ook als er een nieuwe simkaart in wordt gezet. Mogelijk kan het aantal gsm-afpersingen hierdoor toenemen.

Het aantal gsm-afpersingen zou de komende jaren kunnen afnemen als de gelegenheid aangepakt wordt. Jongeren zouden beter beschermd kunnen worden, als het onmogelijk zou worden gemaakt dat zij op één dag of in één week meerdere dure abonnementen afsluiten. Ook een inkomenstoets van de aanvrager zou de gelegenheid kunnen beperken. Relatief veel slachtoffers zijn immers kwetsbare jongeren die over onvoldoende middelen beschikken om dure abonnementen af te kunnen sluiten. Blijven maatregelen uit, dan zullen er ook de komende jaren regelmatig gsm-afpersingen plaatsvinden.

Aanpak

Gsm-afpersingen kunnen worden aangepakt door jongeren en jongvolwassenen bewuster te maken van de gevaren en de gevolgen van dit delict. Voorlichting moet vooral gericht worden op kwetsbare jongeren en jongvolwassenen.

De telecombranche zou maatregelen kunnen nemen om jongvolwassenen beter te beschermen. Zo zou het niet meer mogelijk moeten zijn dat een jongvolwassene op één dag meerdere dure abonnementen afsluit. De rechtbank heeft er tevens op gewezen dat een provider zou moeten onderzoeken of iemand over voldoende inkomsten beschikt om een dergelijk abonnement af te sluiten.¹⁹ Ook zou onderzocht kunnen worden of lopende abonnementen eenvoudiger stopgezet kunnen worden. Hierdoor neemt de financiële schade voor zowel de telecomprovider als het slachtoffer af. Bovendien kan minder lang gebruik gemaakt worden van een gestolen telefoon. Gsm-afpersingen worden daarmee minder lucratief.

¹⁹ Rechtbank Rotterdam 11-02-2011, LJN: BS1746.

2.2.4 Afpersing om betaalrekening

Aard

Jongeren worden niet alleen afgeperst om hun smartphone af te staan, ze worden ook afgeperst om hun betaalrekening ter beschikking te stellen en hun betaalpas en pincode af te staan. Deze variant begint vaak niet als afpersing. In eerste instantie worden jongeren ertoe verleid om, tegen een vergoeding, hun betaalrekening aan anderen ter beschikking te stellen. In *Het Parool* (2011) is gesteld dat vooral in Amsterdam meisjes tussen de 12 en 18 jaar van Surinaamse of Antilliaanse afkomst worden gebruikt als zogenoemde geldezels. Een groot deel van deze meisjes heeft een laag opleidingsniveau. De ouders gebruiken de betaalrekeningen onder meer om geld wit te wassen. Jongeren die hun rekening ter beschikking hebben gesteld, kunnen in tweede instantie maar soms ook al direct bedreigd worden om hun rekening ter beschikking van de criminele groep te houden. In de beschrijving van een opsporingsonderzoek is aangegeven dat elf katvangers ertoe werden gedwongen hun bankrekening af te staan. Een aantal van deze katvangers moesten ook abonnementen voor mobiele telefoons afsluiten. Deze telefoons zijn vervolgens door de leden van de criminele groep gebruikt.

Omvang

Volgens de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) neemt het aantal jongeren (geldezels) dat door criminelen wordt geronseld om hun betaalpas en pincode af te staan sterk toe.²⁰ In 2010 ging het om ten minste vierduizend gevallen. Volgens de NVB is dit een verdubbeling ten opzichte van het jaar daarvoor. De NVB schatte medio 2011 dat er ruim vijfduizend geldezels per jaar geronseld worden, vooral in de Randstad. Volgens *Het Parool* (2011) wordt twee derde van de geldezels in Amsterdam geronseld. Onduidelijk is welk deel precies van de slachtoffers via afpersing zijn rekening afstond en welk deel dat vrijwillig heeft gedaan. Op grond van de beschikbare informatie is het aannemelijk dat het grootste deel van de slachtoffers vrijwillig (tegen een kleine vergoeding) zijn of haar bankrekening ter beschikking van criminele samenwerkingsverbanden stelt.

²⁰ <http://www.nvb.nl/home-nederlands/nieuws/nieuwsberichten/campagne-tegen-groeiend-aantal-geldezels.html>, geraadpleegd in december 2011.

Betrokkenen

De slachtoffers worden meestal beschreven met woorden als 'naïef' of 'dom' (Het Parool, 2011; De Telegraaf, 2012). De kans dat de fraude aan het licht komt, is namelijk 100 procent. In de vorige paragrafen is al vermeld dat kwetsbare, naïeve jongeren het makkelijkst af te persen zijn. Over de daders zijn in de beschikbare bronnen slechts weinig gegevens voorhanden. Deels komt dit doordat zelden wordt doorgerechercheerd naar de opdrachtgevers (De Telegraaf, 2012). In een aantal gevallen bestaan er aanwijzingen dat de afpersingen het werk zijn van criminele samenwerkingsverbanden.

Gevolgen

De gevolgen van deze vorm van afpersing komen overeen met die van gsm-afpersing, met als bijkomend gevolg dat de slachtoffers kunnen worden aangeklaagd voor fraude en diefstal. Hun betaalrekening wordt geblokkeerd en de houder wordt vervolgens acht jaar lang als fraudeur aangemerkt en kan geen nieuwe rekening meer openen. Banken verhalen een deel van de ontstane schade op de geldezels.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De afgelopen tien jaar is een strengere wet- en regelgeving ingevoerd: de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (WWFT), de Wet op het financieel toezicht (Wft), de Wet toezicht trustkantoren (Wtt) en de Wet inzake de geldtransactiekantoren (Wgt). Voor criminelen is het daardoor steeds moeilijker om in Nederland hun contante illegaal verkregen gelden bij reguliere financiële instellingen onder te brengen. Contant geld wordt steeds minder vaak gebruikt voor het doen van betalingen en dus vallen betalingen met een grote hoeveelheid contant geld steeds meer op.

Gelet op het toenemende toezicht en de afname van het gebruik van contant geld ligt het niet voor de hand dat deze vorm van afpersing de komende jaren zal verdwijnen. Toch verwachten wij niet dat afpersing om toegang te krijgen tot een betaalrekening sterk zal toenemen. Er zijn voor criminele samenwerkingsverbanden andere, eenvoudiger manieren om geld wit te wassen. Te denken valt aan *loanback*-constructies, gefingeerde speelwinsten en ABC-transacties.

Aanpak

Preventie lijkt het meest effectieve middel te zijn om deze vorm van afpersing aan te pakken. De Nederlandse Vereniging van Banken is medio 2011 in samenwerking met de politie gestart met de campagne 'Pas op je pas'. Doel van de campagne is te bereiken dat jongeren zich bewuster zijn van de waarde van hun betaalpas.

2.2.5 Afpersing na een zakelijk conflict

Aard

Zakelijke relaties kunnen tot conflicten leiden. Deze conflicten kunnen incidenteel uitmonden in afpersing. Ook bij deze vorm van afpersing kunnen verschillende varianten worden onderscheiden. Ten eerste zijn er afpersingen als gevolg van conflicten binnen het criminele milieu. In het criminele milieu komt afpersing regelmatig voor. De afpersing kan voortkomen uit een daadwerkelijk conflict of een gecreëerd conflict. In het laatste geval kan het slachtoffer hulp worden aangeboden bij het oplossen van het probleem. Voor deze hulp zal betaald moeten worden. De afpersingen in het criminele milieu worden hier niet behandeld. Ten tweede zijn er afpersingen resulterend uit zakelijke conflicten tussen personen uit het criminele milieu en personen die niet tot het criminele milieu worden gerekend, en ten derde afpersingen als gevolg van tegenvallende zakelijke rendementen of oplichting.

Extreem geweld kan bij al deze varianten worden gebruikt; ook bij afpersingen waarbij geen leden uit het criminele milieu betrokken zijn, wordt incidenteel extreem geweld gebruikt. Zo is de kleine teen van een van de oprichters van een investeringsmaatschappij afgeknipt, om de afpersingseisen (van 1,4 miljoen euro) kracht bij te zetten.²¹ Bij andere gewelddadige zaken waren meestal wel personen uit het criminele milieu betrokken. Zo werden drie mannen gegijzeld, omdat de daders nog 28.000 euro tegoed hadden. De gijzelnemers verhoogden dit bedrag tot 100.000 euro, het aanvullende bedrag moest als incassokosten worden gezien (Politie Haaglanden, 2011). In een derde zaak had het slachtoffer de woning van de latere dader onderverhuurd. Nadat dit niet tot tevredenheid van de dader was gebeurd, heeft deze samen met zijn handlangers het slachtoffer vier jaar lang afgeperst. In deze zaak is het slachtoffer regelmatig gemarteld. Zo is hij met een heet strijkijzer bewerkt en moest hij, onder

²¹ Rechtbank Amsterdam 07-07-2010, L/JN: BN0717.

bedreiging van een vuurwapen, zijn tanden langs een stoeprand schuren. Het slachtoffer is voor ongeveer 40.000 euro afgeperst. Naast het slachtoffer is ook de familie van het slachtoffer geterroriseerd door de dader en zijn handlangers. Deze verdachte is ook nog veroordeeld voor een andere afpersing.²² Tijdens de rechtszaak bleek dat de slachtoffers erg bang waren voor de dader en zijn handlangers. Zo werden aanvankelijke verklaringen weer ingetrokken.

De hierboven gegeven voorbeelden zijn extreem. Uit onderzoek van Bureau Beke is gebleken dat in bijna de helft van alle afpersingsgevallen in het bedrijfsleven de dader een (voormalige) zakenrelatie, klant of werknemer was (Van Leiden et al., 2007). Hieruit kan worden afgeleid dat zakelijke conflicten een belangrijke oorzaak vormen voor afpersing in het bedrijfsleven. Overigens concluderen de onderzoekers van Beke dat deze zaken of aangiften relatief vaak worden geseponeerd of civielrechtelijk worden afgedaan. Dit kan impliceren dat een belangrijk deel van deze zaken minder ernstig is, in de zin dat het slachtoffer ervan uit kan gaan dat de kans dat de dreigementen worden geëffectueerd minder groot is dan bij andere vormen van afpersing.

Criminele groepen die zich bezighouden met afpersing van criminele concurrenten, hebben ook wel ondernemers afgeperst die voor hen de verbinding vormden met de bovenwereld, bijvoorbeeld vastgoedhandelaars of andere facilitatoren van criminele activiteiten. Deze ondernemers hebben vaak zelf de grenzen opgezocht tussen onder- en bovenwereld. Door hun betrokkenheid bij criminele activiteiten kunnen zij niet 'ongestraft' aangifte doen bij politie en justitie. Ze weten te veel of zijn zelf te nauw betrokken bij het criminele circuit. Kenmerkend voor deze afpersingen is dat een probleem moet worden opgelost. Het kan gaan om een bestaand probleem of om een gecreëerd probleem.

Uit mediaberichten (NU, 2011) blijkt dat personen uit het criminele milieu die concurrenten afpersten, de afgelopen jaren een nieuwe categorie slachtoffers gevonden hebben, namelijk vermogende kunsthandelaars. In tegenstelling tot de eerdergenoemde ondernemers zijn deze handelaars niet betrokken bij illegale activiteiten. Het zakelijke conflict wordt in dit geval gecreëerd²³. De afpersers doorlopen een aantal stappen alvorens de afpersing begint. Bij het proces zijn gedurende een langere periode verschillende mensen betrokken. De relatie start zakelijk maar wordt gaandeweg vriendschappelijker. De dader geeft het

²² Rechtbank Amsterdam 22-07-2011, LJN: BR2783.

²³ Crimesite.nl: kunsthandelaars doelwit van afpersing. Volgens Crimesite zijn ook medewerkers van televisieproductiemaatschappijen door deze daders afgeperst. Geraadpleegd juni 2012.

slachtoffer het gevoel dat hij dit een gunst verleent. Zo krijgt het slachtoffer bijvoorbeeld een cadeau. In de geanalyseerde casus heeft de dader bij het slachtoffer een kunstobject gekocht. De afpersing begint op het moment dat de dader, enige tijd later, aangeeft ontevreden te zijn over de aankoop en zijn geld direct terug wil hebben (juridisch is er dan al sprake van afpersing). Het slachtoffer zelf heeft dan vaak nog niet door dat het wordt afgeperst. Als het slachtoffer over voldoende middelen beschikt en de dader het gevraagde bedrag geeft, eindigt de afpersing. Aangezien het om substantiële bedragen gaat, kan de kunsthandelaar niet altijd onmiddellijk betalen. Het slachtoffer wordt dan onder druk gezet. De dader zorgt ervoor dat het slachtoffer kennis krijgt over zijn achtergrond en reputatie. Om de claim kracht bij te zetten wordt psychische druk op het slachtoffer uitgeoefend. De afperser kan bijvoorbeeld een 'kleerkast' meenemen naar de gesprekken. In de regel is deze imponerende gestalte alleen maar aanwezig en doet hij verder niets. De dreiging met geweld wordt subtiel uitgevoerd. Indien er dan nog niet betaald wordt, kan er iemand worden ingezet die het slachtoffer daadwerkelijk fysiek bedreigt of zelfs mishandelt, de dader kan dit ook zelf doen. In de beschreven zaak zijn kunsthandelaars afgeperst. De keuze voor de kunsthandel hangt waarschijnlijk samen met de hobby van de afperser en de aanwezigheid van een geschikte gelegenheid. In de kunsthandel gaat veel contant geld om. Contante betalingen hebben door het ontbreken van een *papertrail* grote voordelen boven girale betalingen.

Binnen de criminele wereld wordt geweld instrumenteel toegepast. Groepen die effectief geweld kunnen toepassen, kunnen ook geld verdienen met deze vaardigheid. Zo kunnen zij afpersingen uitvoeren voor andere criminele groepen maar ook voor personen die buiten dit milieu staan. Uit de inventarisatie van criminele samenwerkingsverbanden ten behoeve van het Europese dreigingsbeeld blijkt dat een aantal (leden van) criminele samenwerkingsverbanden zich bezighouden met incassoactiviteiten. De aanpak verschilt van die van de gecertificeerde legale incassobureaus en toont overeenkomsten met afpersingen. Mensen met een betalingsachterstand worden bedreigd en incidenteel wordt er geweld toegepast. Uit de beschrijving van twee opsporingsonderzoeken kan worden afgeleid dat (leden van) criminele samenwerkingsverbanden zijn ingezet om huurders uit hun huis te zetten of om achterstallige huur te incasseren.

Omvang

In juli 2011 heeft staatssecretaris Teeven van Veiligheid en Justitie een meldlijn voor afpersingen in gebruik gesteld. Van de dertig meldingen die begin december 2011 waren binnengekomen, bleken er slechts zes daadwerkelijk

betrekking te hebben op afpersing. In een belangrijk deel van de andere gevallen betrof het uit de hand gelopen zakelijke conflicten.

Bij afpersingen, gijzelingen en ontvoeringen kunnen politiebemiddelaars worden ingezet. Begin 2012 zijn vijf politiebemiddelaars bevestigd. In 2011 hadden zij 35 afpersingszaken onderzocht. Volgens vier van de vijf is het aantal afpersingszaken in de afgelopen jaren licht afgenomen.

Jaarlijks inventariseert de Dienst IPOL van het KLPD voor het Europese dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit de gegevens van opsporingsonderzoeken naar criminaliteit met een georganiseerd karakter. In 2010 zijn over 272 criminele samenwerkingsverbanden gegevens aangeleverd. In de geïnventariseerde opsporingsonderzoeken uit de periode 2006-2010 wordt met enige regelmaat gerapporteerd over samenwerkingsverbanden die verdacht worden van afpersing. In de meeste onderzoeken gaat het om afpersing binnen het criminele milieu. Er is dan bijvoorbeeld sprake van incassoactiviteiten of het aanpakken van (voormalige) leden van samenwerkingsverbanden. Een aantal criminele samenwerkingsverbanden lenen (soms veel) geld uit aan andere criminele groepen. Deze moeten het geld tegen een woekerrente terugbetalen. Indien niet betaald kan worden, worden de leners vaak afgeperst. Zoals eerder gezegd, is deze vorm van afpersing niet in dit deelonderzoek geanalyseerd maar in het onderzoek naar criminele werkwijzen.

Bij de 'veroorzaakte' zakelijke conflicten door personen uit het criminele circuit lijkt het vooralsnog te gaan om incidenten, al is het erg lastig vast te stellen hoe vaak deze vorm van afpersing in Nederland voorkomt. Van deze vorm van afpersing is in ons land nog nooit aangifte gedaan. De beschreven zaken zijn aan het licht gekomen tijdens een opsporingsonderzoek naar andere criminele activiteiten. Dat betekent dat er slechts zicht is op het topje van de ijsberg en dat volstrekt onduidelijk blijft hoe omvangrijk de ijsberg is.

Betrokkenen

De kenmerken van de daders verschillen per type zakelijk conflict. De zakelijke conflicten buiten het criminele milieu zijn door onderzoekers van Bureau Beke onderzocht. In de helft van alle gevallen is de dader een (ex-)zakenrelatie, (ex-)klant of (ex-)werknemer, in 16 procent van de gevallen is de dader uit de criminele sfeer afkomstig en in 7 procent van de gevallen uit de privésfeer. Geconcludeerd kan worden dat deze vorm van afpersing niet alleen het werk is van professionele criminelen (Van Leiden et al., 2007). De onderzoekers merken op dat sommige klanten uit geldnood hun slachtoffers kiezen.

De criminele samenwerkingsverbanden die kunsthandelaars afpersen, waren in het verleden betrokken bij de handel in verdovende middelen, maar lijken nauwelijks nog actief in deze handel. Het lijkt erop dat deze verbanden een nieuwe marktniche hebben gevonden. Bij deze afpersingen zijn duidelijke rollen te onderscheiden. Allereerst is er de organisator of hoofddader. Om in contact te komen met het slachtoffer kan hij gebruikmaken van een mediator. Deze intermediair heeft veel kennis en expertise over de betreffende branche. Hoewel deze mediator in principe niet verwijtbaar betrokken hoeft te zijn, is hij dat in de regel wel. Daarnaast is een aantal malen iemand ingeschakeld om psychische druk uit te oefenen op het slachtoffer. De betrokken personen maken allen deel uit van een crimineel netwerk, in het verleden hebben zij al vaker samengewerkt bij het uitvoeren van andere criminele activiteiten.

Gevolgen

Afpersing kan – het is al herhaaldelijk vermeld – een grote impact hebben op iemands leven. In een vonnis werd de angst van het slachtoffer als gevolg van de dreigementen van de dader(s) als doodsangst omschreven. In een zaak werd gesteld dat een vitale man die midden in het leven stond in een paar jaar was veranderd in een teruggetrokken, oude, angstige man. Een ander slachtoffer liep rond met zelfmoordplannen. Tevens liet hij uit angst zijn kinderen elders onderbrengen. Algemeen gesteld kan de inbreuk op het persoonlijke leven groot zijn en tot langdurige persoonlijke schade leiden. Personen die besluiten om aangifte te doen, zullen vooral als de daders uit het criminele milieu afkomstig zijn, altijd in angst leven voor represailles tegen henzelf, hun familie, vrienden en collega's. Indien er daadwerkelijk fysiek geweld wordt toegepast, zijn de gevolgen voor het slachtoffer evident nog ernstiger.

Maatschappelijk veroorzaakt afpersing, indien ze aan het licht komt, onrust. Die onrust komt deels voort uit het gevoel dat de overheid blijkbaar niet in staat is criminele groepen effectief aan te pakken. Vooral als afpersing langer geduurd heeft, kan de indruk ontstaan dat bepaalde groepen of personen onaantastbaar zijn voor de overheid.

Het slachtoffer lijdt, bij betaling, ook financiële schade. Deze schade kan sterk oplopen als het slachtoffer niet in staat is op korte termijn voldoende contant geld liquide te maken. Personen of ondernemingen zouden door de afpersing in financiële problemen kunnen komen.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Een succesvolle aanpak door de overheid van afpersing kan criminaliteitsremmend werken. Als slachtoffers zien dat daders niet onaantastbaar zijn, zullen zij eerder genegen zijn om aangifte te doen. Het vertrouwen van burgers in de overheid kan van invloed zijn op de aard en omvang van afpersing. Hoe groter dit vertrouwen, hoe sneller slachtoffers aangifte zullen doen. In de Russische Federatie hebben veel burgers meer angst voor de politie dan voor de georganiseerde misdaad (Van der Wagen, 2011). In dergelijke landen zijn opsporingsdiensten niet altijd in staat om burgers goed te beschermen. Burgers moeten zich dan tot andere partijen wenden om hun problemen opgelost te krijgen of om bijvoorbeeld bescherming te krijgen. Het ontstaan van de maffia kan voor een belangrijk deel verklaard worden uit de afwezigheid of het wegvallen van een betrouwbare overheid (zie onder anderen Fulvetti, 2004 over het ontstaan van de Italiaanse maffia). Het vertrouwen in de overheid wordt geschaad als bij (delen van) de bevolking het idee bestaat dat er bepaalde groepen zijn die onaantastbaar zijn voor de overheid en voor de opsporing in het bijzonder. Wij verwachten niet dat in de komende vier jaar het vertrouwen in de overheid sterk zal afnemen.

Een (langdurige) economische crisis kan ertoe leiden dat een groot aantal bedrijven in financiële problemen belandt. Deze problemen kunnen vervolgens overslaan naar andere ondernemingen. Dit zou een toename van zakelijke conflicten ten gevolge kunnen hebben en incidenteel afpersingen.

Bij afpersing bestaat het risico van kopieergedrag. Als er in de media aandacht is voor succesvolle afpersingen, kan dat mensen op een idee brengen. Een idee volstaat echter niet: ook enige criminele vaardigheden en een geschikte gelegenheid zijn vereist.

De door de criminele wereld gecreëerde zakelijke conflicten zullen zich de komende jaren ook nog kunnen voordoen. Er zijn verschillende branches waar vermogende actoren te vinden zijn die over veel contant geld beschikken. Een succesvolle vervolging door justitie zou criminaliteitsremmend kunnen werken en kopieergedrag kunnen voorkomen.

Aanpak

De gecreëerde zakelijke conflicten zijn het werk van personen die al lang actief zijn in het criminele milieu. Deze personen weten goed hoe zij buiten het zicht van de opsporing kunnen blijven. Om zicht te krijgen en te houden op deze

personen zal actief geïnvesteerd moeten worden in de informatiepositie. Er dient prioriteit gegeven te worden aan onderwerpen die binnen de informatiehuishouding van de politie als blinde vlek gelden (Knotter & Quinten, 2005). Pas als begrepen wordt hoe deze vorm van afpersing in zijn werk gaat, kunnen signalen over afpersing worden opgepikt. De afpersing wordt zo geraffineerd gepleegd dat er op het eerste gezicht sprake lijkt van een zakelijk conflict. Een andere voor de hand liggende barrière die kan worden opgeworpen, is gerichte voorlichting aan potentiële slachtoffers. Er is een aantal branches waar deze vorm van persoonsgerichte afpersing kan voorkomen, voorlichting kan specifiek gericht worden op deze branches.

2.3 Afpersing in het bedrijfsleven

Naast persoonsgerichte vormen van afpersing is het thema afpersing in het bedrijfsleven geselecteerd voor verdere analyse. In paragraaf 2.3.1 komt protectieafpersing aan de orde, in paragraaf 2.3.2 productafpersing.

2.3.1 Protectieafpersing

Begin jaren negentig van de vorige eeuw bestond de angst dat piramidaal opgebouwde misdaadorganisaties op het punt stonden binnen te dringen in economische branches en politieke instituties. Daarbij zouden zij optreden als een soort alternatieve overheid die in bedrijfstakken of regio's twee traditionele overheidstaken zou overnemen: het geweldsmonopolie en het recht belasting te heffen –door middel van opgelegde protectie en afpersing – (Van de Bunt & Kleemans, 2007). In 2011 verscheen de rapportage van het Emergoproject over de georganiseerde criminaliteit in Amsterdam. Een van de doelen van het Emergoproject was zicht te krijgen op de criminele machtsconcentraties en de achterliggende gelegenheidsstructuren in postcodegebied 1012. De onderzoekers wijzen erop dat in de afgelopen vijftien jaar geen diepgaand onderzoek is verricht naar de relatie tussen horeca en criminaliteit (Projectgroep Emergo, 2011). Protectieafpersing is regelmatig omschreven als de oudste vorm van afpersing (Van Leiden et al., 2007). De protectie of bescherming wordt aan slachtoffers 'opgedrongen'. Het kan gaan om protectie tegen geweld van of intimidatie door anderen maar ook om bescherming tegen acties van de afpersers zelf. Bij protectieafpersing van kleine ondernemers wordt meestal een persoonlijk bezoek afgelegd door de afpersers waarbij een bepaald geldbedrag wordt geëist (Van Leiden et al., 2007). Een alternatieve vorm van protectieafpersing is prijsopdrijving. Bij prijsopdrijving (afgeleid van de Engelse term *price-gouging*) wordt protectie tegen een te hoge prijs opgedrongen. Het kan dan

bijvoorbeeld gaan om beveiliging in de horeca. Terwijl persoonsgerichte afpersing en productafpersing meestal een beperkte doorlooptijd hebben, kan protectieafpersing heel lang duren. Protectieafpersing vindt vaak in de horeca plaats, maar niet uitsluitend daar: ook seksclubs, gelegenheden met speelautomaten en autobedrijven zijn slachtoffer geworden. In dit rapport wordt naar twee slachtoffergroepen gekeken: etnische ondernemers en autochtone horecaondernemers.

Aard

Op 25 januari 2012 stuurde de minister van Veiligheid en Justitie een brief naar de Tweede Kamer. In deze brief stelt hij dat er sprake is van een ernstige en hardnekkige problematiek rond de *outlawbikers*. Al geruime tijd zijn er signalen dat leden van bepaalde motorclubs zich een positie verwerven in de georganiseerde misdaad. Zij worden in verband gebracht met intimidatie, afpersing, geweld en vuurwapenbezit. Zo zijn er aanwijzingen dat zij in verschillende gemeenten, onder andere door het eisen van protectiegelden, in de horecabranche een kwalijke rol vervullen (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2012a).

De detailhandel en de horecasector zijn kwetsbare branches voor protectieafpersing. In 1994 omschreven Bovenkerk en Derksen de eigenschappen die ondernemingen kwetsbaar maken voor afpersing. Ondernemingen die publiek toegankelijk zijn en die voor hun commerciële succes afhankelijk zijn van hun reputatie, zijn kwetsbaarder dan de gemiddelde onderneming; een bedrijf waar constant vechtpartijen zijn, zal het niet lang uithouden. Kleine bedrijven zijn kwetsbaarder dan grotere. Grote bedrijven beschikken over voldoende middelen om zelf de beveiliging te regelen. Verder zijn bedrijven waar veel contant geld in omgaat en die ruime openingstijden kennen op 'donkere uren' kwetsbaarder. Het open karakter van deze ondernemingen wordt door criminelen aangegrepen om een voet tussen de deur te zetten. Van de Bunt en Kleemans (2007) wijzen erop dat de eigen, vertrouwde omgeving ook kwetsbaarheid oplevert. Daders kunnen slachtoffers eenvoudig vinden, waardoor deze kwetsbaar worden voor bedreigingen of afpersing. Lokale inbedding impliceert dat men elkaar nauwelijks kan ontlopen. In oktober 2011 zijn drie leden van een 1%-motorclub²⁴ aangehouden op verdenking van afpersing van een eigenaar van een horecagelegenheid. Zij worden ervan verdacht dat zij de eigenaar onder

²⁴ Europol (2011) stelt dat de meeste leden van motorclubs normale burgers zijn. Een klein deel vormt een uitzondering. Deze groep houdt zich niet aan de wet en accepteert ook niet de regels van de samenleving. De leden van deze motorclubs noemen zichzelf *outlaw* of 1%.

bedreiging van een vuurwapen en fysiek geweld afstand hebben laten doen van zijn belangen in de zaak. Een van de aangehouden verdachten was mede-eigenaar van de horecagelegenheid. Deze werkwijze zou niet op zichzelf staan: er bestaan aanwijzingen dat ook in andere gevallen leden van criminele groeperingen een belang in een onderneming nemen en vervolgens de overige aandeelhouders afpersen om hun aandeel af te staan. Uit de beschrijvingen van criminele samenwerkingsverbanden die voor het Europese dreigingsbeeld zijn verzameld, kunnen andere voorbeelden van protectieafpersing worden gehaald. De afpersingspraktijken zijn als volgt beschreven:

Uit verschillende plaatsen in Nederland komen signalen over de controle door leden van criminele groepen over bepaalde kroegen. De tactiek van eerst (direct of indirect) zelf overlast veroorzaken en vervolgens "hulp" aanbieden, is een vaker toegepaste strategie, bijvoorbeeld door verschillende criminele groeperingen. Leden van criminele groepen zijn zelf eigenaar van horecazaken of hebben een sociale relatie met de uitbater of beheerder.

In een opsporingsonderzoek kwam aan het licht dat iemand een café had overgenomen voor een bedrag dat ver onder de marktwaarde lag. In een andere zaak is een uitbaatster onder druk gezet om haar café voor 100.000 euro te verkopen. Als zij niet zou meewerken, zou zij 'bezoek krijgen' van een aantal mannen. De bedreiger maakte duidelijk dat hij wist waar de uitbaatster en haar gezin woonden.

In verschillende plaatsen in Nederland hebben zich incidenten voorgedaan waarbij leden van criminele groeperingen druk uitoefenden op horecaportiers om de beveiliging over te dragen. Regelmatig zijn daarbij dreigementen geuit. In 2012 is een voorman van een 1%-motorclub onder andere veroordeeld voor het bedreigen van een beveiliging. Negen andere leden van de groep zijn vrijgesproken van het bedreigen. In andere gevallen hebben portiers de beveiliging overgedragen aan *outlawbikers*. De betrokken groeperingen beschikken over beveiligingsbedrijven of zijn actief in het oprichten van nieuwe beveiligingsbedrijven. Op deze wijze verkrijgen ze controle over de kroegen en kunnen zij bepalen wie er wel en niet wordt toegelaten. Ook wordt zo een gelegenheid gecreëerd om criminele activiteiten in de horeca te organiseren. Uit de beschrijving van een ander opsporingsonderzoek blijkt dat een verdachte via een legaal beveiligingsbedrijf in verschillende steden portiers liet plaatsen voor horecagelegenheden. Dezen moesten een deel van de omzet aan hem afdragen. Mogelijk – het onderzoek is gestaakt – is hier sprake van prijsopdrijving.

Als een horecagelegenheid niet over portiers beschikt, bestaat er een andere klassieke manier om af te persen. Zo schrijven Bovenkerk en Derksen (1994) dat een aantal uit de kluiten gewassen mannen een avondje naar de kroeg gaat. Aan het einde van de avond weigeren zij de rekening te betalen. Vervolgens komen ze met enige regelmaat terug maar betalen nooit. Als de eigenaar daar bezwaar tegen maakt, wordt hij bedreigd.

Knotter en Quinten (2005) hebben een aantal jaren geleden in Twente onderzoek gedaan naar Chinese criminaliteit aldaar. Zij hebben Chinese restaurant-eigenaars bezocht en gevraagd naar hun slachtofferschap. Bijna alle onderzochte Chinese ondernemers gaven aan minimaal één keer te zijn overvallen of te zijn afgeperst. Uit het onderzoek van Knotter en Quinten blijkt dat protectieafpersing regelmatig voorkomt in de Chinese gemeenschap in Nederland. In interviews is aangegeven dat ook in andere etnische gemeenschappen afpersing regelmatig voorkomt. Zo wordt in de Koerdische gemeenschap ieder jaar 'de campagne' georganiseerd. Als 'de campagne' wordt gehouden, moeten alle Koerdische ondernemers een 'vrijwillige' bijdrage leveren voor de etnische gemeenschap in de landen van herkomst. Een groot aantal Koerdische ondernemers geeft een vrijwillige bijdrage, maar een ander deel wil of kan niets afdragen. Deze groep wordt zeer waarschijnlijk afgeperst door extremistische organisaties die gelieerd zijn aan politieke organisaties. Onduidelijk is hoe omvangrijk deze groep is: slachtoffers durven zelden aangifte te doen. In Duitsland zijn PKK-leden veroordeeld voor afpersing.²⁵ Uit mediaberichten blijkt dat afpersing voor de PKK een belangrijke inkomstenbron vormt en dat dit delict in Duitsland structureel gepleegd wordt. Gelet op de overeenkomsten in bevolkingsgroepen tussen Nederland en Duitsland is het aannemelijk dat er ook in Nederland structureel afpersing in de Koerdische gemeenschap plaatsvindt. De Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) heeft zich in Nederland schuldig gemaakt aan afpersing van Sri Lankaanse Tamils. Lokale LTTE-leiders bepaalden aan de hand van iemands persoonlijke situatie wat deze moest afdragen. Er werd dan vooral gekeken naar iemands werkstatus en bezittingen (Dienst Nationale Recherche, 2011). Volgens de Projectgroep Emergo (2011) zijn allochtone ondernemers extra kwetsbaar voor afpersing, doordat zij als het ware opgesloten zitten in de beslotenheid van hun eigen etnische groep en zich dus nog moeilijker kunnen verweren tegen hun belagers. Knotter en Quinten voegen daaraan toe dat overvallers en afpersers vaak weten hoeveel geld er bij

²⁵ <http://www.welt.de/print-welt/article523122/Zwei-PKK-Mitglieder-wegen-Erpressung-zu-Haftstrafen-verurteilt.html> en <http://m.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.pkk-prozess-in-stuttgart-mutmassliche-pkk-aktivisten-schweigen.399fa4ff-e576-4fac-9f33-2d8424fa88cc.html>

de ondernemer aanwezig is en waar dat ligt. Dit komt doordat de overvallers of afpersers beschikken over een werk-, familie- of kenniscontact met het slachtoffer. Chinezen maken relatief weinig gebruik van de Nederlandse financiële instellingen, waardoor er bij hen veel cash aanwezig is (Knotter & Quinten, 2005).

In het onderzoek dat Bureau Beke heeft uitgevoerd (Van Leiden et al., 2007) wordt een respondent van Turkse afkomst geciteerd:

Er heerst een traditie om elkaar geld te geven en elkaar te helpen. Dit is een soort 'Robin Hood-verhaal' en dat kan goedschiks of kwaadschiks. In het laatste geval kan daar druk bij worden gebruikt bijvoorbeeld door de naam van iemand met veel macht te noemen of een organisatie als de PKK of Grijsse Wolven. Als je ergens een winkel hebt dan behoort die wijk officieel tot een bepaalde groepering en zul je contributie moeten betalen. Dat gaat dan bijvoorbeeld 'officieel' naar de moskee maar niet al het geld komt goed terecht. Een deel houden de afpersers soms zelf. Dan wordt onvrijwillig 'contributie' betaald en dan is het feitelijk afpersing. Zo ervaren de Turkse ondernemers het ook.

Dat afpersing binnen etnische gemeenschappen (nog altijd) voorkomt, blijkt ook uit een aantal politiedossiers afkomstig uit de inventarisatie van criminele samenwerkingsverbanden voor het Europese dreigingsbeeld. In het westen van Nederland zouden twee Chinese broers Chinese zakenmensen afpersen: eigenaars van toko's, supermarkten, restaurants en fabrieken. De slachtoffers zijn met vuurwapens bedreigd, in ten minste één geval is een slachtoffer daadwerkelijk mishandeld. Ook een ander samenwerkingsverband perste Chinese ondernemers af. Gemiddeld moesten de ondernemers ongeveer 500 euro per maand betalen. Dit samenwerkingsverband inde ook schulden van beroepsgokkers. Knotter, Korf en Ying Lau (2009) beschrijven twee opsporingsonderzoeken waarin bedragen werden geëist van 2000 tot 10.000 euro.

Knotter et al. (2009) stellen dat afpersingen van Chinezen soms heel anders verlopen dan afpersingen van andere groepen. Afpersers bezoeken een winkel alsof zij normale klanten zijn. Ze overhandigen aan de eigenaar bijvoorbeeld een geluksenvelop of vragen om sponsorgeld. Terwijl normale klanten op hun bestellingen staan te wachten, wordt de eigenaar onder hun ogen afgeperst.

Er vinden echter ook gewelddadige afpersingen van etnische ondernemers plaats. Zo beschrijven Knotter et al. de verwondingen van een slachtoffer dat op de intensive care van een ziekenhuis was opgenomen, "(...) omdat hij zo hard tegen zijn ruggenwervel met kolven van pistolen was geslagen en geschopt dat

daardoor zijn darm was geperforeerd; daarnaast miste hij een voortand omdat men, zoals hij verklaarde “met een pistool in zijn mond had zitten sleutelen””.

Ook wordt bij afpersing van etnische groepen bedreigd familieleden iets aan te doen. Daarbij gaat het soms ook om familieleden die nog in het land van herkomst wonen. De meeste afpersingen binnen etnische gemeenschappen worden verricht door daders met dezelfde etniciteit. Toch stellen Knotter et al. (2009) dat afpersingen soms ook door andere etniciteiten worden gepleegd. Weliswaar is het voor personen met eenzelfde etniciteit gemakkelijker om achter privégegevens van slachtoffers te komen, maar de gelegenheid wordt voor een belangrijk deel mede bepaald door een gebrek aan vertrouwen in de Nederlandse overheid en een schaamtecultuur. Deze laatste factoren maken slachtoffers uit etnische groeperingen voor iedere afperser een aantrekkelijk doelwit.

Van het feit dat er in Nederland afpersingen plaatsvinden door leden van criminele, politieke of religieuze groeperingen met een gewelddadige reputatie, wordt door afpersers handig gebruikgemaakt. Uit een onderzoek bleek dat een man met een Chinese achtergrond probeerde Chinese zakenmensen af te persen. Hij deed het voorkomen of hij tot een criminele groepering behoorde en dreigde met geweld. Knotter et al. (2009) wijzen erop dat het nooit valt uit te sluiten dat er achter de afperser een criminele organisatie schuilgaat die opnieuw mensen kan sturen. Uit het opsporingsonderzoek is niet gebleken dat deze persoon daadwerkelijk tot een triade behoorde of over geweldsmiddelen beschikte om zijn dreigement uit te kunnen voeren. Deze persoon heeft mogelijk geprobeerd honderden ondernemers met een Chinese achtergrond af te persen – niet alleen in Nederland maar ook in Groot-Brittannië en Oostenrijk – wellicht vanuit de gedachte dat er dan altijd wel een aantal ondernemers zouden betalen. Opvallend aan deze zaak was dat er meerdere aangiften vanuit de Chinese gemeenschap zijn gekomen. Misschien is deze gemeenschap minder gesloten dan vaak wordt aangenomen. Een deel van de Chinese ondernemers is in Nederland geboren en opgegroeid; voor hun kinderen geldt dat meestal. Zij zijn beter geïntegreerd in de samenleving en hebben een groter vertrouwen in de Nederlandse opsporingsdiensten dan hun ouders. Maar relatief gezien hebben ondernemers met een Turkse of Chinese etniciteit nog altijd minder vertrouwen in de overheid dan autochtone Nederlanders (Van Leiden et al., 2007) en bovendien vinden de slachtoffers de strafmaat voor afpersing in Nederland veel te laag (Knotter et al., 2009). Een belangrijk element dat zowel voor Turkse als Chinese groeperingen geldt, is de schaamtecultuur. De schaamte over slachtofferschap is groot, zeker wanneer het slachtoffer de afpersers al eens betaald heeft.

Omvang

Van protectieafpersing wordt in Nederland zelden aangifte gedaan. Dit lijkt opvallend, omdat er met enige regelmaat berichten over protectieafpersing opduiken in de media. Toch is het gebrek aan aangiftebereidheid verklaarbaar. De groeperingen die verdacht worden van deze afpersingen beschikken meestal over een gewelddadige reputatie. Bij verschillende incidenten bleek dat leden van de verdachte groeperingen beschikten over privégegevens van de slachtoffers. Zoals eerder beschreven is de uitbaatster van een kroeg bedreigd; de bedreiging had niet alleen betrekking op haar maar ook op haar gezin. Na een geweldsincident in een café werd de portier door de daders met klem 'ontraden' aangifte te doen, omdat zij wisten op welke school zijn kinderen zaten. De volgende dag besloot de portier, mogelijk uit angst voor represailles, af te zien van het doen van aangifte. Een aanvullende reden om geen aangifte te doen is dat de verdachten vrijwel altijd deel uitmaken van een groep. Dat betekent dat zelfs als de verdachten van de afpersing worden veroordeeld, andere leden van de groep nog vrij rondlopen. Deze zouden druk op het slachtoffer en diens omgeving kunnen uitoefenen en in het ongunstigste geval wraak kunnen nemen. In een interview werd gesteld dat een slachtoffer dat aangifte doet van deze vorm van afpersing levenslang krijgt: het zal altijd in angst verkeren, angst voor zichzelf maar ook voor zijn familieleden, vrienden en collega's.

Uit de beschrijvingen die wij hiervoor onder 'Aard' hebben gegeven, kan worden afgeleid dat protectieafpersing in Nederland voorkomt. Maar het is lastig vast te stellen of zelfs maar te schatten hoe vaak deze vorm van afpersing zich voordoet. Omdat slachtoffers niet snel geneigd zijn aangifte van afpersing te doen, hebben wij Horeca Nederland gevraagd of zij wellicht zicht hadden op afpersingspraktijken. Bij navraag verwees Horeca Nederland naar een aantal berichten in de media. Het lijkt er dus op dat slachtoffers geen aangifte bij de politie willen doen en afpersingen evenmin melden bij de brancheorganisatie.

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig kwam protectieafpersing in de horeca regelmatig voor. Na deze periode zijn er strenge eisen gesteld aan beveiligers en beveiligingsbedrijven die in de horeca actief mochten zijn. De indruk bestaat dat protectieafpersing in Nederland toen sterk is afgenomen. Een portier moet een opleiding hebben gevolgd en over een licentie beschikken. Het pasje dat hij daarmee bemachtigt, kan hem bij een misstap weer worden ontnomen (Ten Voorde & Van Gemert, 2008). Eerder in deze paragraaf, onder 'Aard', is beschreven dat er aanwijzingen zijn dat er nu door bepaalde criminele groepen pogingen worden ondernomen de beveiliging van horecagelegenheden in verschillende steden onder controle te krijgen.

Een aantal bronnen bieden enig zicht op de totale omvang van afpersing in het bedrijfsleven. Het kan dan gaan om verschillende vormen van afpersing: afpersing als gevolg van zakelijke conflicten, protectieafpersing en productafpersing (zie paragraaf 2.3.2). Sinds 2004 maakt TNS NIPO de Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven. De monitor is een slachtofferonderzoek dat jaarlijks onder Nederlandse bedrijven wordt gehouden. Telefonisch wordt bedrijven gevraagd naar hun slachtofferschap. Daarbij wordt niet expliciet naar afpersing als delictvorm gevraagd: de respondenten wordt gevraagd of zij slachtoffer zijn geworden van een geweldsvorm en zo ja om welk delict het ging. Onderstaande tabel heeft dus betrekking op de perceptie van slachtoffers.

Tabel 2.1

Het percentage ondernemers dat rapporteert slachtoffer te zijn van afpersing naar sector - periode 2006-2010					
	Horeca	Zakelijke dienstverlening	Bouw	Detailhandel	Transport
2006	1,3	4,2	2,2	2,0	2,9
2007	0,8	1,0	3,0	2,2	2,9
2008	Onbekend	2	2	Onbekend	Onbekend
2009	2	2	5	Onbekend	Onbekend
2010	2	Onbekend	2	Onbekend	Onbekend

Bron: Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven²⁶

Voor de periode 2008-2010 is niet voor iedere sector het slachtofferpercentage bekend. Dit komt doordat in de monitor alleen aan de meest gerapporteerde criminaliteitsvormen aandacht wordt besteed. Met de nodige slagen om de arm lijken we te mogen vaststellen dat in alle branches afpersing voorkomt. Zoals gesteld moeten respondenten zelf aangeven of zij slachtoffer zijn geworden. Dan is het dus heel belangrijk dat eenieder eenzelfde definitie hanteert. Bij een delict als afpersing worden mogelijk ook minder ingrijpende delicten (bijvoorbeeld afdreiging of het dreigen met juridische stappen) door de respondent gerapporteerd als afpersing.

Onderzoeksinstituut Beke heeft een inventarisatie uitgevoerd van de meldingen of aangiften van afpersing van bedrijven bij de politie. In 2005 en 2006 inventariseerde Beke bij 24 regiokorpsen (één regio heeft geen meldingen

²⁶ Vanaf 2008 wordt in de monitor niet meer voor iedere sector het slachtofferpercentage weergegeven. Bovendien worden vanaf 2008 afgeronde getallen gepresenteerd.

aangeleverd) in totaal 157 meldingen van afpersing van bedrijven. Dat komt neer op een kleine 80 meldingen per jaar. De onderzoekers stellen echter dat het werkelijke aantal afpersingen weleens honderden of zelfs enkele duizenden zou kunnen bedragen. Bij deze gevallen gaat het om de verschillende vormen van afpersing, dus ook om protectieafpersing en productafpersing. Het betreft zakelijke conflicten waarbij zowel dader als slachtoffer buiten het criminele milieu staat. Bijna 30 procent van alle door Beke geïnventariseerde meldingen was afkomstig uit Amsterdam. In vrijwel alle branches zijn meldingen van afpersing binnengekomen. In de onderstaande tabel worden per branche de typen bedrijven weergegeven waarvoor ten minste 5 meldingen zijn geregistreerd. Ondernemingen in de zakelijke dienstverlening vallen op: zij worden absoluut gezien het vaakst slachtoffer van afpersing. De onderzoekers hebben het aantal gevallen van afpersing ook nog gerelateerd aan het totale aantal bedrijven per branche. Op die manier berekend doet op jaarbasis 0,04 procent van de horecabedrijven melding of aangifte, 0,02 procent van de dienstverlenende bedrijven en 0,01 procent van de detailhandel (Van Leiden et al., 2007).

Tabel 2.2

Slachtofferbedrijven waarvoor minimaal vijf meldingen van afpersing zijn gedaan in 2005 of 2006, ingedeeld naar branche (absoluut en procentueel)		
Branche en soort onderneming	Aantal meldingen afpersing absoluut	Aantal meldingen afpersing relatief
Detailhandel	38	24,2
Winkeliers non-food	18	11,5
Winkeliers food	7	4,5
Autobranche (garages, autohandel)	10	6,4
Horeca	34	21,7
Restaurants	15	9,6
Cafés	9	5,7
Snackbars (shoarmazaken, frietzaken)	5	3,2
Industrie/productie/groothandel	22	14,0
Bouw	10	6,4
Voedingsmiddelenindustrie	5	3,2
Dienstverlening	57	36,3
Zakelijk (adviesbureaus, administratiekantoren, makelaars)	35	22,3
Facilitair (glazenwassers, uitzendbureaus, internet-providers)	7	4,5
Persoonlijk (massagesalons, tandartsen, reisbureaus)	9	5,7

Bron: Van Leiden et al., 2007

Betrokkenen

In het Emergoproject is gesteld dat er afpersers (dit geldt niet alleen voor protectieafpersing) in alle soorten en maten bestaan: afpersers variëren van individuen die van tijd tot tijd met list of geweld hun doel trachten te bereiken tot motorbendes of Chinese criminele groepen die stelselmatig (segmenten van) de horeca laten betalen voor 'protectie' (Projectgroep Emergo, 2011). Protectieafpersing is grotendeels het domein van de georganiseerde criminaliteit of van extremistische groeperingen die gelieerd zijn aan politieke organisaties (Van Leiden et al., 2007). Kenmerkend voor deze groeperingen is dat zij over een gewelddadige reputatie beschikken en een besloten karakter hebben. Een deel van deze groepen heeft bovendien een imago van onaantastbaarheid.

Een politieman omschreef de leden van 1%-motorclubs die verdacht worden van protectieafpersing: "De motorclubs proberen een imago van gezelligheidsclubs hoog te houden. Als je niet beter weet, geloof je het. Maar ik ken geen andere clubs met bijvoorbeeld clubwapens, een sterk militaire cultuur, fysieke intimidatie, zwijgplicht en een verplichting om een percentage van de criminele opbrengst af te staan".²⁷

Medio 2012 worden er meer dan zestig strafrechtelijke onderzoeken uitgevoerd naar individuele leden van 1%-motorclubs. De leden worden niet alleen verdacht van afpersing en bedreiging van horecapersoneel maar ook van gewelds- en levensdelicten, wederrechtelijke vrijheidsberoving, de productie van en handel in verdovende middelen en van verboden wapenbezit (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2012b). Volgens Europol vormen *outlawmotorgangs* in veel Europese landen een bedreiging. Vooral de extreem gewelddadige onderlinge confrontaties of confrontaties met andere bendes vormen een veiligheids- en openbareorderisico (Europol, 2011). In Duitse deelstaten zijn een aantal 1%-motorclubs verboden. In deze deelstaten zijn deze clubs aangemerkt als criminele organisatie. Bijna twee derde van alle *outlawbikers* in Duitsland zou over criminele antecedenten beschikken.²⁸

Voor een deel gaat het om cellen van dezelfde groeperingen als die in Nederland actief zijn of waarmee Nederlandse groeperingen contacten onderhouden. In Spanje zijn in 2009 22 Spaanse en Italiaanse leden van de Hells Angels

²⁷ Crimesite.nl.

²⁸ <http://www.stern.de/tv/sterntv/hells-angels-motorradclub-oder-kriminelle-bruderschaft-1842484.html>

gearresteerd op verdenking van afpersing. Ook in andere landen zijn Hells Angels gearresteerd voor dit misdrijf. De 1%-motorclubs zijn gesloten bastions, met hun eigen kleding en strakke clubregels. De geschiedenis, organisatie en clubregels zijn beschreven door Hagen (1999). Van de Bunt en Kleemans (2007) geven aan dat criminele organisaties met een gesloten systeem van rekrutering hechte banden binnen de organisatie creëren. Hechte banden zijn een kracht, wanneer bijvoorbeeld de modus operandi van daders erop gericht is machtsposities te verwerven en te consolideren om te kunnen afpersen.

In het verleden werden Chinese ondernemers afgeperst door leden die zouden behoren tot Chinese triades. Volgens Knotter en Quinten (2005) houden deze groeperingen zich niet meer met afpersing bezig. Zij verklaren dit door te stellen dat afpersing te weinig oplevert en een te grote pakkans heeft. De daders zijn waarschijnlijk incidenteel gevormde groepjes of rondtrekkende criminelen (Knotter & Quinten, 2005). In andere etnische milieus lijken de afpersingen gepleegd te worden door leden van extremistische groepen die gelieerd zijn aan politieke organisaties. Het is daarbij lastig vast te stellen of het daadwerkelijk om leden van deze groepen gaat. In een aantal gevallen bestaat het vermoeden dat personen doen alsof zij tot deze beruchte groeperingen behoren. Alleen het risico al dat het gaat om een organisatie die opnieuw achter het slachtoffer aan kan komen, volstaat meestal om de afpersing te doen slagen. De betrokken extremistische groeperingen houden zich met meerdere criminele activiteiten bezig, onder meer de handel in verdovende middelen. Deze groepen hebben alleen al in Nederland een paar honderd actieve leden. Ze hebben een piramidale structuur van waaruit de criminele activiteiten worden aangestuurd.

Gevolgen

Afpersingen vormen een ernstige inbreuk op de rechtsorde en veroorzaken in de samenleving gevoelens van onrust en onveiligheid. De slachtoffers van afpersing ondervinden vaak nog langdurig de emotionele gevolgen daarvan. Afpersing betekent een schending van de persoonlijke levenssfeer. De gevolgen zijn groter naarmate de afpersing meer structureel plaatsvindt en naarmate de ernst van de bedreigingen en de hoogte van de afgedwongen betalingen toenemen.²⁹

In verband met persoonsgerichte afpersing (paragraaf 2.2.2) is al beschreven dat afpersing een ingrijpende invloed kan hebben op het psychische, sociale en beroepsmatige functioneren van slachtoffers. Deze invloed kan heel lang duren.

²⁹ Gerechtshof Amsterdam 03-07-2009, LJN: BJ1646.

De brancheorganisatie voor het midden- en kleinbedrijf (MKB) beschrijft op haar internetsite de menselijke en de zakelijke gevolgen van afpersing. Mensen kunnen angstig worden, zelfvertrouwen verliezen en daardoor in een isolement belanden. Ondernemingen ondervinden financiële gevolgen. Daarnaast wijst het MKB op een verlies aan kwaliteit. De financiële gevolgen kunnen ook zo ernstig zijn dat de continuïteit van bedrijven onder druk komt te staan. Van Leiden et al. (2007) en Knotter et al. (2009) wijzen op de aantasting van de eer en het ontstaan van schaamtegevoelens binnen etnische gemeenschappen. Deze gevolgen kunnen voor de betrokkenen zeer ingrijpend zijn. Lamet en Wittebrood (2009) beschrijven de resultaten van onderzoek waaruit blijkt dat de mate waarin slachtoffers financiële gevolgen ondervinden, samenhangt met de emotionele gevolgen: hoe omvangrijker de financiële schade, des te groter de emotionele gevolgen.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Het vertrouwen in de overheid, of beter gesteld een gebrek aan vertrouwen in de overheid, speelt een rol bij afpersing, vooral bij die binnen etnische gemeenschappen. Het vertrouwen in de overheid wordt aangetast als in de samenleving het beeld ontstaat dat bepaalde personen of groepen voor de opsporing onaanastbaar lijken, dat wil zeggen als de indruk bestaat dat deze personen of groepen zich met criminele activiteiten bezighouden maar daarvoor zelden of nooit worden veroordeeld of zelfs maar aangepakt. In bepaalde horecagebieden hebben zich incidenten voorgedaan waarbij de politie niet snel genoeg aanwezig kon zijn. Het risico bestaat dat de betrokken horecaondernemers de politie of de overheid niet meer zien als betrouwbare partner. Ze kunnen dan besluiten om zelf hun beveiliging te organiseren. Daarmee kunnen zij afhankelijk worden van de organisaties die beveiliging regelen. Als deze organisaties slecht gecontroleerd worden en de regulering beperkt is, creëert dit een gelegenheid tot afpersing.

De onderzoekers van het Emergoproject wijzen erop dat er in de afgelopen jaren een stringenter handhaving heeft plaatsgevonden, vooral rond coffeeshops (Projectgroep Emergo, 2011). Goede bestuurlijke handhaving kan een criminaliteitsremmend effect hebben op horecagelegenheden die in de buurt liggen.

Naast de gepercipieerde betrouwbaarheid van de overheid is de betrouwbaarheid van beveiligingsbedrijven een criminaliteitsrelevante factor. Hoe professioneler de bewakingsbedrijven zijn, hoe kleiner de gelegenheid tot afpersing is (Projectgroep Emergo, 2011).

Hoe geringer het vertrouwen in de overheid is binnen etnische gemeenschappen, des te minder snel zullen zij aangifte van afpersing doen. Dat belemmert het zicht op de problematiek. Volgens Klerks en Kop (2007) maakt een beperkt zicht op de problematiek het lastig deze effectief aan te pakken. Er is enige verbetering waarneembaar voor wat betreft het vertrouwen van etnische gemeenschappen in de Nederlandse overheid. Deze gemeenschappen zijn inmiddels al zo lang in Nederland dat velen die ertoe behoren hier zijn geboren of opgegroeid. De huidige generatie is beter in de Nederlandse samenleving geïntegreerd dan vorige generaties. Het wantrouwen tegen de overheid, in ieder geval tegen de Nederlandse overheid, deelt de jongste generatie niet met de vorige. Vooral vanuit de Chinese gemeenschap lijkt er eerder aangifte gedaan te worden dan in het verleden.

De economische crisis heeft in bepaalde sectoren van de horeca tot sterke omzetzakkingen geleid. Dit betekent dat voor een deel van de bedrijven de focus op dit moment vooral ligt op overleven (Bedrijfschap Horeca en Catering, 2010). Het aantal horecaondernemingen zou kunnen afnemen. Mogelijk blijven de grote ondernemingen over. Deze beschikken over meer kapitaal, hebben meer mogelijkheden om kosten te besparen en zijn minder vatbaar voor protectieafpersing.

Het is moeilijk een betrouwbare verwachting over protectieafpersing op te stellen. Dat komt in de eerste plaats doordat het zicht op de aard en omvang ervan beperkt is. Zoals gezegd maakt dat het volgens Klerks en Kop (2007) lastig het probleem effectief aan te pakken. In de tweede plaats is het niet eenvoudig te bepalen wat het precieze effect is van de hierboven genoemde criminaliteitsrelevante factoren.

Het ligt voor de hand dat het aantal horecagelegenheden zal afnemen als gevolg van een verminderde omzet. Wellicht dat de grotere bedrijven overblijven, die minder gevoelig zijn voor afpersing. Ook zijn er aanwijzingen dat de bestuurlijke handhaving wordt geïntensiveerd. De gelegenheid tot afpersing zou daardoor afnemen. Deze factoren zouden ertoe kunnen leiden dat afpersing door autochtone dadergroepen afneemt.

De ontwikkeling van het vertrouwen in de overheid bij verschillende bevolkingsgroepen is lastig vast te stellen. De integrale veiligheidsmonitor van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bevat een aantal vragen waarin burgers gevraagd worden een oordeel te geven over het vertrouwen in de politie. Aangezien de resultaten niet uitgesplitst worden naar etniciteit, is het niet mogelijk uitspraken te doen over het vertrouwen van specifieke

bevolkingsgroepen in de politie. Uit de monitor blijkt dat het vertrouwen in de politie in 2011 iets groter was dan in 2010. Maar de waarde van het vertrouwen komt overeen met de waarde uit 2008 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2012).

Doordat etnische ondernemers van de tweede en derde generatie meer vertrouwen hebben in de Nederlandse overheid en politie, kan de afpersing van etnische ondernemers wellicht iets afnemen. Toch zal afpersing binnen etnische gemeenschappen zich ook de komende jaren blijven voordoen: de angst voor de daders is zeer groot en bovendien is afpersing voor bepaalde criminele groepen een makkelijke bron van inkomsten.

Aanpak

Bij de bestrijding van protectieafpersing wordt gebruikgemaakt van het barrièremodel. Waar mogelijk worden drempels opgeworpen door de inzet van bestuurlijke, fiscale en strafrechtelijke instrumenten. Voor 1%-motorclubs is een specifiek barrièremodel ontwikkeld. Barrières worden ontwikkeld op gebieden als aanwezigheid in het publieke domein, financiën, mobiliteit en middelen (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2012b). Bij de uitvoering van dit plan zijn de politie, het Openbaar Ministerie, gemeenten, de Belastingdienst, de RIEC's en het LIEC betrokken. Tevens wordt de operationele slagkracht op lokaal niveau vergroot door de vorming van een landelijke afstemmings- en coördinatiestructuur. Er kan een positief effect uitgaan van een hardere aanpak van onaantastbaren. Als deze personen of groepen worden aangepakt, kan de aangiftebereidheid toenemen.

Voor de aanpak van 1%-motorclubs is een speciale infocel opgericht waarin de Nederlandse politie samenwerkt met de RIEC's en het LIEC. Deze cel is noodzakelijk om zicht te krijgen op een vorm van criminaliteit waarbij de meldings- en aangiftebereidheid laag is en die gepleegd wordt door besloten clubs. Van de Bunt en Kleemans (2007) wijzen op het *bottom-up*-karakter van de informatiestroom binnen de opsporing. De kennis over een bepaald fenomeen wordt in hoge mate bepaald door de zaken die politie en justitie daadwerkelijk uitvoeren en de informatie die zij 'tijdens de rit' vergaren. Dit verklaart waarom veel belangrijke 'dreigingen' niet van tevoren zijn voorspeld, te laat zijn gesignaleerd of te laat serieus zijn genomen, zoals de afpersing van zakenlieden in de onroerendgoedsector. In paragraaf 2.2.5 is de afpersing van kunsthandelaars beschreven. Deze gevallen van afpersing zijn bij toeval aan het licht gekomen, het onderzoek richtte zich op andere criminele activiteiten van de verdachten.

De afgelopen jaren zijn de nodige initiatieven genomen om slachtoffers van protectieafpersing eerder aangifte te laten doen. Zo is er de vertrouwenslijn afpersingen voor het bedrijfsleven gekomen. Hier kunnen slachtoffers anoniem hun verhaal doen aan een vertrouwenspersoon en worden zij geholpen bij het eventueel doen van aangifte of het ondernemen van verdere acties. Knotter en Quinten (2005) stellen dat het verstandig is een goede informatiepositie over de slachtoffers op te bouwen. In Oost-Nederland wordt een project uitgevoerd om een informatiepositie binnen een bepaalde etnische gemeenschap te krijgen.

2.3.2 Productafpersing

Aard

Bij productafpersing wordt er gedreigd met vergiftiging van producten, het plegen van geweld bij gebouwen van het bedrijf of het tot slachtoffer maken van (klanten van) het bedrijf op een andere manier (Knotter et al., 2006).

Productafpersing vertoont enige overeenkomst met afdreiging. Net als bij afdreiging moet iemand geld of goederen afstaan om uitvoering van een dreigement te voorkomen. De delicten verschillen in het slachtoffer: bij productafpersing gaat het om een (medewerker van een) bedrijf, bij afdreiging gaat het om een individu en de geheimen die dit in zijn of haar persoonlijke leven heeft. Knotter et al. zien ook overeenkomsten met ontvoeringen. Tijdens het delict zijn slachtoffer (en mogelijk de politie) en dader in voortdurend overleg met elkaar. Een verschil met andere vormen van afpersing is dat de anonimiteit van de dader(s) veel groter is. Bij bijvoorbeeld protectieafpersing gaat het er juist om dat het slachtoffer de dader en vooral diens reputatie kent en daarmee het dreigement serieus neemt.

In Nederland worden middelgrote tot grote bedrijven het vaakst slachtoffer van productafpersing. Vooral bedrijven in de levensmiddelenindustrie, die zich richten op de eindconsument, worden relatief vaak slachtoffer. De keuze voor een bedrijf is soms puur willekeurig tot stand gekomen. Maar de keuze kan ook uit wrok of frustratie van de afperser voortkomen. Daarnaast kan de afperser op het idee zijn gekomen om een bepaald bedrijf af te persen door de aandacht die dit bedrijf in de media of andere bronnen heeft gekregen of door berichten over een eerdere afpersingzaak (*copycatgedrag*) (Knotter et al., 2006).

Productafpersingen worden, ondanks de beschikbaarheid van moderne communicatiemiddelen, nog altijd per brief kenbaar gemaakt. Moderne communicatiemiddelen hebben als nadeel dat zij altijd sporen achterlaten.

De lastigste stap bij productafpersing betreft het incasseren van het geld zonder sporen achter te laten. De afperser van Campina maakte gebruik van steganografie. De dader liet op een internetsite een betaalstrip verbergen, en om het geld hiervan af te kunnen halen maakte hij gebruik van een *anonymizer* van een Amerikaanse internetprovider. Door inschakeling van de FBI lukte het uiteindelijk toch zijn identiteit te achterhalen. Het Hof schreef in zijn vonnis dat het bijna de perfecte misdaad was.³⁰ In een op de tien gevallen die Knotter et al. (2006) hebben onderzocht, werd een monster toegestuurd, dat wil zeggen een voorproefje van het dreigement. In twee derde van de zaken bleef het bij één brief; het maximaantal brieven was twaalf. Meestal wordt er gedreigd met het vergiftigen van producten, maar ook (bijna even) vaak met geweld of een aanslag (Knotter et al., 2006).

Omvang

Het aantal meldingen van productafpersing bij de politie is relatief beperkt. De aangiftebereidheid van de slachtoffers lijkt niet heel groot. Dit komt mede doordat het openbaar worden van een dreigement voor bedrijven schadelijker kan zijn dan het dreigement als zodanig. Als een (poging tot) productafpersing openbaar wordt, kan een bedrijf aanzienlijke schade oplopen door het teruglopen van de verkoop. Bedrijven nemen een enkele brief met een dreigement soms niet serieus en melden deze dan dus ook niet aan de politie. Soms laten ze productafpersingen onderzoeken door particuliere beveiligingsorganisaties. Ook dan worden deze zaken niet altijd bij de politie gemeld. Er is dus sprake van een dark number. Knotter et al. (2006) hebben in de periode 1985-2005 92 productafpersingen geïnventariseerd. Geïnterviewde politie-experts hebben slechts een klein aantal nieuwe gevallen van productafpersing genoemd. Volgens deze experts wordt er ook in onze buurlanden relatief weinig productafpersing gepleegd. Knotter et al. stellen dat in de door hen geanalyseerde periode het geweld bij deze vorm van afpersing is toegenomen. Gelet op het gebrek aan recente gegevens kunnen wij dat bevestigen noch weerleggen.

Betrokkenen

Zoals in paragraaf 2.2.1 al naar voren is gekomen, hebben Knotter et al. (2006) een dadertypologie voor productafpersingen opgesteld. Zij maken hierbij de kanttekening dat dit, gelet op de beperkte empirische basis, niet meer is dan een eerste aanzet. Zij onderscheiden vier typen daders: de professional, de

³⁰ Gerechtshof Amsterdam 30-11-2004, *LJN: AR6799*.

wanhoopsdader, de gelegenhedsdader en de psychische dader – een typologie die wij ook gebruikt hebben voor de daders van andere vormen van afpersing. Daders van productafpersing verschillen vooral van daders van protectieafpersing. Daders van productafpersing hoeven niet te beschikken over het postuur van een kleerkast of over uitgebreide criminele ervaring.

We herhalen hier wat Knotter et al. over de vier typen daders hebben opgemerkt. De professional heeft een duidelijk plan gemaakt, heeft zich goed voorbereid en heeft de diverse stappen uitgewerkt. Het motief is geld en hij heeft ervaring opgedaan vanuit zijn eigen criminele verleden of heeft zich anderszins in zijn vak bekwaamd. De wanhoopsdader heeft vaak acute geldnood. Het snelle materiële gewin staat dan ook op de voorgrond. Hij pleegt de actie meer vanuit een opwelling dan dat er sprake is van een goed voorbereide daad. Hierdoor wordt minder goed rekening gehouden met de opsporings-technieken van politie en justitie. Soms wordt een specifiek slachtoffer bewust uitgekozen: het wordt medeverantwoordelijk gehouden voor de misère van het slachtoffer. Bij de gelegenhedsdader is een goed en weloverwogen plan niet voorhanden. Hij ziet een kansje om op een betrekkelijk eenvoudige manier aan geld te komen en grijpt die kans zonder echt goed over de voor- en nadelen te hebben nagedacht. De psychische dader pleegt zijn daden vanuit een problematische, psychische achtergrond. In zijn handelen lijkt dit type dader sterk op de wanhoopsdader, maar de aanleiding ligt niet in acute geldnood.

Productafpersing is in de regel het werk van een enkele dader. Uitzondering vormen een aantal afpersingen door professionele daders zoals de Poolse daders die in 2011 IKEA hebben proberen af te persen. Ook in 2003 heeft een (ander) Pools duo een poging ondernomen IKEA af te persen.

Gevolgen

De gevolgen van productafpersing verschillen deels van de gevolgen van de andere vormen van afpersing. Ondernemingen kunnen grote schade oplopen als het vermoeden bestaat dat hun producten vergiftigd worden. Consumenten kunnen dan massaal overstappen naar de concurrent. Dit kan tot een sterke omzetsdaling leiden en mogelijk kan een onderneming zelfs failliet gaan. Knotter et al. (2006) noemen het risico voor de volksgezondheid als een ander gevolg. De afperser van Campina heeft, toen de firma de eisen niet inwilligde, daadwerkelijk een aantal toetjes vergiftigd en teruggeplaatst in de winkel. Ten gevolge van het consumeren daarvan zijn enkele mensen ernstig ziek geworden. Niet uitgesloten kan worden dat een productafpersing daadwerkelijk leidt tot

het overlijden van slachtoffers. Productafpersingen kunnen dan grote maatschappelijke onrust veroorzaken.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Productafpersing is een bijzonder delict dat in principe door een groot aantal potentiële daders gepleegd zou kunnen worden. Succesvolle (internationale) productafpersingen kunnen leiden tot kopieergedrag. Daders van misdrijven laten zich mogelijk beïnvloeden of inspireren door incidenten die daarvoor uitgebreid in het nieuws zijn geweest. Voorwaarde is dan natuurlijk wel dat potentiële daders op de hoogte komen van deze afpersingen. Aangezien noch de dader noch het slachtoffer van productafpersing belang heeft bij publiciteit, ligt dit niet voor de hand.

De economische perspectieven zijn voor de komende jaren niet gunstig. In samenhang daarmee wordt verwacht dat de werkgelegenheid in Nederland zal afnemen en de werkloosheid zal toenemen. Een klein deel van de mensen die worden ontslagen, kan rancuneuze gevoelens hebben ten aanzien van de voormalige werkgever. Wellicht kan het aantal productafpersingen door psychische daders of wanhoopsdaders toenemen. Wanneer er meer mensen worden ontslagen, zou dat dus voor een kleine toename van het aantal productafpersingen kunnen zorgen. Dan moeten deze personen echter wel een aantal criminele uitdagingen oplossen: hoe kan een geloofwaardige eis worden geformuleerd en hoe kan het losgeld worden verkregen zonder dat er sporen worden achtergelaten? Omdat deze twee problemen niet gemakkelijk zijn op te lossen, verwachten wij niet dat het aantal productafpersingen sterk zal stijgen.

Knotter et al. signaleerden in 2006 een verharding bij productafpersingen. In recentere interviews is dit beeld niet bevestigd; er lijkt geen sprake te zijn van een verharding.

Aanpak

Gelet op de bekende omvang van productafpersing is het maar de vraag of een intensievere aanpak op zijn plaats is. Bij protectieafpersing is gesteld dat goed zicht een voorwaarde is voor een goede aanpak. Beter zicht op productafpersing kan wellicht worden verkregen door intensievere samenwerking met private partijen. Aangezien vooral bepaalde bedrijven slachtoffer zijn geworden, kan gericht samenwerking worden gezocht.

2.4 Conclusie

In het onderzoek naar nieuwe criminele verschijnselen zijn drie vormen van afpersing geanalyseerd: afpersing van personen, protectieafpersing en productafpersing. Afpersing, met name protectieafpersing, vormt een indicator voor de invloed van de georganiseerde misdaad in de bovenwereld. Bij de meest extreme vorm van protectieafpersing brengt de georganiseerde misdaad niet één of enkele bedrijven onder zijn controle maar een gehele branche (Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden, 1996).

In 2011 verscheen het eindverslag van het Emergoproject. In dit project werd de invloed onderzocht van de georganiseerde misdaad in postcodegebied 1012 in Amsterdam. De Emergo-onderzoekers hebben niet kunnen vaststellen dat de georganiseerde misdaad structureel buurten of branches in zijn greep houdt. Protectieafpersing heeft een incidenteel karakter. Deze conclusie sluit aan bij de resultaten van het onderzoek dat wij naar protectieafpersing hebben verricht. Wel plaatsen we de kanttekening dat er signalen zijn dat protectieafpersing een probleem vormt in sommige etnische gemeenschappen en in bepaalde horecagebieden.

De meeste vormen van afpersing doen zich in Nederland waarschijnlijk beperkt voor. Er is echter sprake van een dark number. In de regel vormt een dark number geen beletsel om een betrouwbaar en valide beeld op te stellen van de aard en omvang van een bepaalde criminaliteitsvorm. Helaas geldt dit niet voor afpersing van personen, protectieafpersing en productafpersing. Deze vormen van afpersing zouden veel vaker kunnen voorkomen dan kan worden afgeleid uit de resultaten van dit onderzoek. Onderzoeksinstituut Beke (Van Leiden et al., 2007) inventariseerde in 2005 en 2006 per jaar zo'n tachtig aangiften van bedrijven over afpersing. De onderzoekers schatten het werkelijke aantal op honderden of zelfs duizenden gevallen per jaar. Begin 2012 is een aantal politieonderhandelaars bevestigd; politieonderhandelaars bemiddelen bij afpersing, gijzeling en ontvoering. Volgens hen neemt het aantal gevallen van afpersing af. In 2011 waren deze politieonderhandelaars (niet alle onderhandelaars hebben gereageerd) bij 35 gevallen van afpersing betrokken. Met een dergelijk dark number is het lastig om betrouwbare verwachtingen voor de verschillende vormen van afpersing te formuleren.

Twee vormen van afpersing van personen doen zich frequenter voor dan andere: gsm-afpersing en afpersing na een zakelijk conflict. Tientallen veelal kwetsbare jongeren worden jaarlijks slachtoffer van gsm-afpersing. Bij deze vorm van afpersing worden slachtoffers ertoe gedwongen dure abonnementen voor

smartphones af te sluiten. Vervolgens moeten zij deze telefoons afgeven. De daders verkopen de telefoons of zij gebruiken ze om naar dure nummers te bellen. Zakelijke conflicten kunnen uit de hand lopen en tot spanningen leiden. Deze kunnen vervolgens overgaan in dreigementen en dat kan weer afpersing tot gevolg hebben. Onderzoeksinstituut Beke heeft vastgesteld dat bij de helft van alle afpersingen in het bedrijfsleven de vermoedelijke dader een voormalige zakenrelatie, klant of werknemer was.

De gevolgen van afpersing kunnen ernstig zijn. Afpersing kan gevolgen hebben voor het psychische, sociale en beroepsmatige functioneren van slachtoffers. Deze invloed kan heel lang duren. Langdurige dreiging met geweld leidt bij de meeste mensen tot psychische schade. Langdurige psychische schade kan fysieke schade veroorzaken. De financiële gevolgen kunnen enorm zijn en tot een (persoonlijk) faillissement leiden.

3

Medicijnvervalsing

3.1 Inleiding

Geneesmiddelen die in Nederland op de markt worden gebracht, voldoen aan strikte kwaliteitseisen die gebaseerd zijn op Europese wetgeving en richtlijnen (VWS, 2011). Het vervalsen van geneesmiddelen is een misdrijf dat in Nederland onder de Geneesmiddelenwet valt. De Geneesmiddelenwet regelt de vervaardiging, het verhandelen en de distributie van het geneesmiddel tot aan de patiënt (VWS, 2011). De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) is belast met het houden van toezicht op de naleving van deze wet.

Bij medicijnen is een onderscheid te maken tussen echt, nagemaakt en vervalst. Een medicijn is vervalst wanneer de identiteit of samenstelling ervan opzettelijk is veranderd. Vervalste medicijnen worden verkocht onder dezelfde naam als het origineel. Ze kunnen qua samenstelling lijken op de originele geneesmiddelen, maar kunnen ook geen of minder werkzame stoffen of zelfs schadelijke stoffen bevatten, waardoor ze niet of minder goed werken of schadelijk zijn voor de gezondheid.

Als een patent van een geneesmiddel afloopt, mogen medicijnen nagemaakt worden; deze geneesmiddelen worden ook wel aangeduid als generieke geneesmiddelen. Generieke medicijnen bestaan uit dezelfde stoffen als het gepatenteerde medicijn. Dit betekent dat de risico's van een dergelijk middel niet groter zijn dan de risico's van het origineel. Een generiek middel ziet er vrijwel altijd anders uit dan het origineel, maar heeft dezelfde werking. Een generiek geneesmiddel is legaal nagemaakt en is daardoor dus geen vervalst geneesmiddel. Er zijn ook illegaal nagemaakte geneesmiddelen. Deze medicijnen zijn een schending van het patentrecht van de fabrikant van de originele geneesmiddelen, maar zijn niet vervalst omdat ze verkocht worden onder een andere naam dan het origineel.

In de (internationale) literatuur wordt vaak geen onderscheid gemaakt tussen vervalste medicijnen en illegaal nagemaakte medicijnen. Het is dan ook lastig deze in dit rapport goed van elkaar te onderscheiden, hier is echter wel een poging toe gedaan. Wanneer (internationale) literatuur wordt aangehaald, is

het belangrijk zich te realiseren dat het onderscheid niet altijd even duidelijk is. Waar dit het geval is, zal dit ook in de tekst worden aangegeven.

In dit rapport zal alleen gekeken worden naar de handel in en productie van vervalste medicijnen. Het Nationaal dreigingsbeeld 2012, waarvan dit deelproject een onderdeel is, richt zich op georganiseerde criminaliteit. De handel in en productie van vervalste medicijnen zijn activiteiten die in georganiseerd verband uitgevoerd kunnen worden.

3.1.1 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek naar medicijnvervalsing luidt: *het verschaffen van inzicht in de ontwikkeling van aard en omvang van de handel in en productie van vervalste medicijnen, de (samenwerkingsverbanden van) personen die zich hiermee bezighouden, de maatschappelijke gevolgen en de toekomstige ontwikkelingen in de aard, omvang en gevolgen, ter ondersteuning van de aanpak hiervan door publieke en private partijen en als bouwsteen voor het opstellen van het Nationaal dreigingsbeeld 2012.*

Aansluitend op de doelstelling zijn acht onderzoeksvragen geformuleerd, waarmee de doelstelling bereikt diende te worden. Deze onderzoeksvragen sluiten aan op de vragen die ook binnen andere deelprojecten van het Nationaal dreigingsbeeld 2012 beantwoord moesten worden.

1. Hoe heeft de aard van de handel in en productie van vervalste medicijnen zich ontwikkeld?
2. Hoe heeft de omvang van de handel in en productie van vervalste medicijnen zich ontwikkeld?
3. Hoe heeft de aard van de handel in en productie van vervalste medicijnen zich ontwikkeld voor wat betreft de kenmerken van personen respectievelijk criminele samenwerkingsverbanden die ervan worden verdacht zich daarmee bezig te houden of daarbij betrokken te zijn?
4. Wat zijn de gevolgen van de handel in en productie van vervalste medicijnen voor de Nederlandse samenleving?
5. Welke criminaliteitsrelevante factoren zijn van invloed op ontwikkelingen in de handel in en productie van vervalste medicijnen?
6. Wat zijn voor de komende jaren de verwachtingen over de handel in en productie van vervalste medicijnen voor wat betreft omvang, werkwijzen, betrokkenen en maatschappelijke gevolgen?
7. Welke aanknopingspunten voor beleid dat gericht is op het tegenhouden of terugdringen van de handel in en productie van vervalste medicijnen komen uit het onderzoek naar voren?

8. Wat zijn de gevolgen van de handel in en productie van vervalste medicijnen in Nederland voor het buitenland en door Nederlanders in het buitenland?

Aan elk van deze onderzoeksvragen is een paragraaf gewijd, met uitzondering van vraag 8: de internationale context komt in verschillende paragrafen aan bod. De vragen 5 en 6 worden in éénzelfde paragraaf beantwoord.

De ontwikkeling waarvan in verschillende onderzoeksvragen sprake is, is niet altijd even makkelijk te beschrijven. Voor het NDB is dit de eerste deelrapportage vervalste medicijnen; het is dus een 'nieuw' onderwerp. Dat brengt met zich mee dat de beschikbare informatie over dit onderwerp soms summier is en dat sommige vragen niet volledig beantwoord kunnen worden.

3.1.2 Bronnen

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt. Ten eerste is in open bronnen gezocht naar informatie. De open bronnen die voor deze rapportage zijn gebruikt, zijn voornamelijk afkomstig van instituten die zich volgens hun doelstelling bezighouden met vervalste medicijnen, zoals het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Ook zijn documenten bestudeerd van andere instituten die onderzoek hebben gedaan naar vervalste medicijnen, zoals de Consumentenbond en onderzoeksbureau Intomart GfK. Daarnaast zijn nieuwsberichten uit kranten en op internet geraadpleegd. Nieuwsberichten zijn voornamelijk de bron van een aantal interessante voorbeelden en casussen.

Ook is gebruikgemaakt van informatie van opsporingsinstanties, voor zover deze informatie bruikbaar was. In de politiesystemen BVH, BVO en de CSV-manager is gezocht naar relevante politie-informatie. Ook is contact opgenomen met de FIOD (Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst) over de bij hen beschikbare informatie.

Als aanvullende informatiebron zijn gesprekken gevoerd met mensen die beroepshalve kennis hebben van vervalste medicijnen, zoals medewerkers van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie (KNMP).

3.2 Aard

Er zijn verschillende soorten vervalste medicijnen in omloop. Voorbeelden van geneesmiddelen die vervalst worden, zijn erectiepillen, afslankmedicatie, slaappillen, anabole steroïden, antidepressiva, pijnstillers, hartmedicatie, insuline, cholesterolverlagers, haargroeimiddelen en medicijnen tegen kanker. Uit opsporingsonderzoeken komen vooral erectiemiddelen, haargroeimiddelen en afslankmiddelen naar voren.

Erectiemiddelen zijn, zo blijkt uit opsporingsonderzoeken, de meest vervalste en verhandelde medicijnen. Er zijn drie erectiemiddelen, met alle een andere werkzame stof, die in Nederland verkocht mogen worden. Maar dit mag alleen op doktersrecept. Het meest bekende middel is Viagra, dat de werkzame stof Sildenafilil bevat. Cialis (met de stof Tadalafil) en Levitra (met Vardenafil) zijn de andere twee legale erectiemiddelen. Van alle drie de middelen worden vervalsingen aangetroffen in Nederland. Deze worden vaak aangeboden op internet zonder doktersrecept. Het RIVM meldt dat er steeds meer vervalsingen van erectiemiddelen worden aangetroffen. Ging het in het verleden voornamelijk om vervalsingen van Viagra, tegenwoordig worden er ook steeds meer van Cialis en Levitra gezien (RIVM, 2007).

Kamagra is een erectiemiddel dat dezelfde werkzame stof heeft als Viagra. Daar op de samenstelling van de werkzame stof tot 2019 een patent rust, mag Kamagra niet verkocht worden in Nederland en in andere landen waar het westerse patentrecht wordt erkend (EUobserver, 2011). Kamagra heeft dezelfde werkzame stof als Viagra, maar heeft een ander uiterlijk en een andere naam. Om die reden is er geen sprake van een vervalst medicijn, maar van een illegaal nagemaakt geneesmiddel. In India mogen veel medicijnen die in Europa illegaal zijn, wel verkocht en geproduceerd worden. India is een land dat het westerse patentrecht niet erkent en dus geen probleem ziet in het namaken van gepatenteerde medicijnen. Kamagra wordt door opsporingsdiensten regelmatig aangetroffen en in beslag genomen, omdat het in Nederland illegaal is. Via internet is het gewoon te bestellen. Volgens opsporingsinformatie wordt het vervolgens regelmatig doorverkocht. Vaak wordt Kamagra samen met verschillende soorten harddrugs verkocht en in combinatie daarmee gebruikt. Xtc verhoogt het libido maar vermindert de seksuele prestatie. Kamagra heeft dat negatieve effect op en verhoogt het libido (www.drugsweb.nl).

De in Nederland tussen 2002 en 2007 aangetroffen illegale afslankmiddelen, zoals vervalsingen van Reductil en Xenical, zijn gevaarlijker geworden voor de gezondheid dan in de voorgaande jaren en er zijn steeds meer vervalsingen

opgedoken van die afslankmiddelen. Buiten Nederland heeft het gebruik van deze middelen al tot ernstige gezondheidsschade geleid en soms zelfs tot de dood (RIVM, 2009).

Vervalste haargroeimiddelen werden door de FIOD aangetroffen en ook in politiesystemen wordt hier melding van gemaakt. Uit de politiesystemen blijkt dat een aantal merken haargroeimiddel als versnijdingsmiddel voor cocaïne wordt gebruikt.

In de Verenigde Staten is in 2006 een zaak aan het licht gekomen omtrent vervalste grieprikken. Ongeveer 1100 medewerkers van een groot bedrijf kregen op kosten van de werkgever een grieprik. Deze bleek later nep te zijn en alleen water te bevatten. De operatie werd door de verdachten groots opgezet, waarbij locaties werden gehuurd, personeel in dienst werd genomen en medische hulpmiddelen zoals injectiespuiten en gesteriliseerd water werden aangeschaft. Ten slotte werden ook medische rapporten vervalst om geld van de verzekering te kunnen ontvangen (FBI, 2006).

Alle medicijnen zijn in principe exact na te maken, mits het recept bekend is. In plaats van dat de medicijnen echt worden gekopieerd, worden er echter andere en goedkopere stoffen aan de geneesmiddelen toegevoegd om de productiekosten laag te houden en de winst te optimaliseren. Veelgebruikte medicijnen zijn een logisch doelwit van vervalsing. Omdat daar de meeste vraag naar is, kan er ook het meeste geld mee worden verdiend.

3.2.1 Productie

De productie van en handel in vervalste geneesmiddelen leek voorheen plaats te vinden in landen waar regelgeving ontoereikend is en waar de markten en prijzen onvoldoende gereguleerd zijn. 70 procent van de antimalariapillen en aidsremmers – geneesmiddelen die vaker worden ingenomen in ontwikkelingslanden – zijn vervalste medicijnen (Vos, 2009). Het gaat hier niet om generieke geneesmiddelen maar om medicijnen zonder werkzame stoffen. Ook gecontroleerde markten kampen steeds meer met het probleem van vervalste medicijnen. Volgens de World Health Organisation (WHO) zijn vervalste geneesmiddelen in alle landen van de wereld al aangetroffen en niet alleen in ontwikkelingslanden (VWS, 2011). Ook Europa krijgt steeds meer last van distributie van vervalste medicijnen, voornamelijk via het internet.

Fabrikanten van vervalste geneesmiddelen zijn voornamelijk afkomstig uit India, China, Pakistan en Hongkong (Vos, 2009). De European Commission (2011)

noemt India specifiek als land van waaruit de meeste in beslag genomen medische producten³¹ Europa binnenkomen. Ook de export van actieve farmaceutische ingrediënten (API's) vanuit India speelt een belangrijke rol in de wereldwijde productie van vervalste geneesmiddelen (Pfizer, s.d.).

Toch zijn er signalen dat er ook in Nederland productie van vervalste medicijnen plaatsvindt. Een tweetal casussen uit het rapport *Enge pillen* (Minnebo, Nekkelen Kuiper & Van der Horst, 2005) laat zien dat er criminele groepen zijn geweest die zelf Viagra vervalsten, verpakten en verspreidden. Ook bleek een andere persoon zich bezig te houden met de productie van synthetische drugs en daarnaast met die van nagemaakte Viagrapillen en afslankmiddelen.

De productie van vervalste geneesmiddelen vindt plaats met verschillende motieven. De productiekosten van vervalste medicijnen zijn laag vergeleken bij bijvoorbeeld die van de productie van verdovende middelen, en de opbrengsten zijn hoog. Daarnaast zijn de straffen voor de productie van vervalste geneesmiddelen veel lager dan die voor de productie van verdovende middelen (Chan, Hoek & Reggi, 2008). De straffen zijn relatief laag doordat de overheden van veel landen de productie van vervalste medicijnen nog niet als prioriteit zien (IMPACT, 2008). Dit maakt de productie tot een relatief goedkope en winstgevende bezigheid met een laag risico van een lange straf. Dit lage risico wordt nog eens versterkt doordat de pakkans laag is. Oorzaak hiervan is, dat de vervalsingen geen prioriteit zijn.

Bij dit alles komt dat het toezicht op de geneesmiddelenketen over het algemeen slecht is, waardoor er ook gelegenheden zijn waarvan criminelen gebruik kunnen maken. Er zijn veel partijen in die geneesmiddelenketen die niet goed samenwerken en slecht op de hoogte zijn van wat de andere partijen doen (Chan et al., 2008). Parallelhandel is een van de factoren waardoor het toezicht op de keten niet optimaal is. Parallelhandel heeft te maken met het doorverkopen van geneesmiddelen die bedoeld zijn voor een bepaald land aan een ander land, waar de opbrengsten voor de verkoper hoger zijn. Deze handel is legaal door het vrije verkeer van goederen binnen de Europese Unie, maar zorgt er wel voor dat er maar weinig zicht is op welke geneesmiddelen waar naartoe gaan. Dat de geneesmiddelen opnieuw verpakt worden, wat inherent is aan de parallelhandel, versterkt dit. De herkomst van de geneesmiddelen is daardoor nog lastiger te bepalen (Pfizer, s.d.). Door het gebrek aan toezicht en

³¹ De categorie medische producten omvat meer dan alleen vervalste geneesmiddelen: ook medische hulpmiddelen (zoals injectiespuiten) vallen binnen deze categorie.

samenwerking is er weinig zicht op onregelmatigheden in de keten, en dit biedt kansen voor criminelen.

3.2.2 Handel

Tegenwoordig worden veel verschillende producten aangeboden op internet. Ook medicijnen zijn te bestellen op internet, zowel legaal als illegaal. Uit een onderzoek van Intomart GfK uit 2009 blijkt dat 3,3 procent van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder geneesmiddelen koopt via internet zonder hiervoor een doktersrecept te hebben. De kopers zijn vaak hogeropgeleid. De middelen die zij kopen, zijn voornamelijk middelen tegen overgewicht, seksgerelateerde middelen, pijnstillers, middelen die helpen bij het stoppen met roken, slaappillen en anticonceptiemiddelen. De daadwerkelijke aanschaf wordt door driekwart van de kopers op Nederlandse websites gedaan (Intomart GfK, 2009).

Websites van illegale online apotheken zijn moeilijk van die van legale te onderscheiden, ze lijken ook steeds professioneler te worden. Kopers hebben zo het idee bij een legale webshop te bestellen, terwijl dit niet zo is, zodat zij een risico lopen vervalste medicijnen geleverd te krijgen. Niet alleen de websites maar ook de verpakkingen en bijsluiters van de vervalste medicijnen worden steeds beter nagemaakt, waardoor het voor de consument nog moeilijker wordt deze van echt te onderscheiden.

Geïnteresseerden kunnen direct via een webshop (vervalste) medicijnen aanschaffen en de medicijnen via de post laten bezorgen. Het grootste gedeelte van de vervalste medicijnen komt Europa binnen via de luchtpost (European Commission, 2011). De consumenten krijgen de vervalste geneesmiddelen dan direct vanuit het buitenland geleverd. Uit politieregistraties blijkt dat ook handelaars in verdovende middelen soms vervalste medicijnen verkopen als nevenactiviteit. Vaak gaat het dan om erectiemiddelen die in combinatie met verdovende middelen worden gebruikt. Hoe deze tussenhandel precies in zijn werk gaat, is niet geheel duidelijk. Aangenomen wordt dat een gedeelte hiervan ook via internet wordt gekocht en via de post wordt verstuurd, waarna de middelen worden doorverkocht.

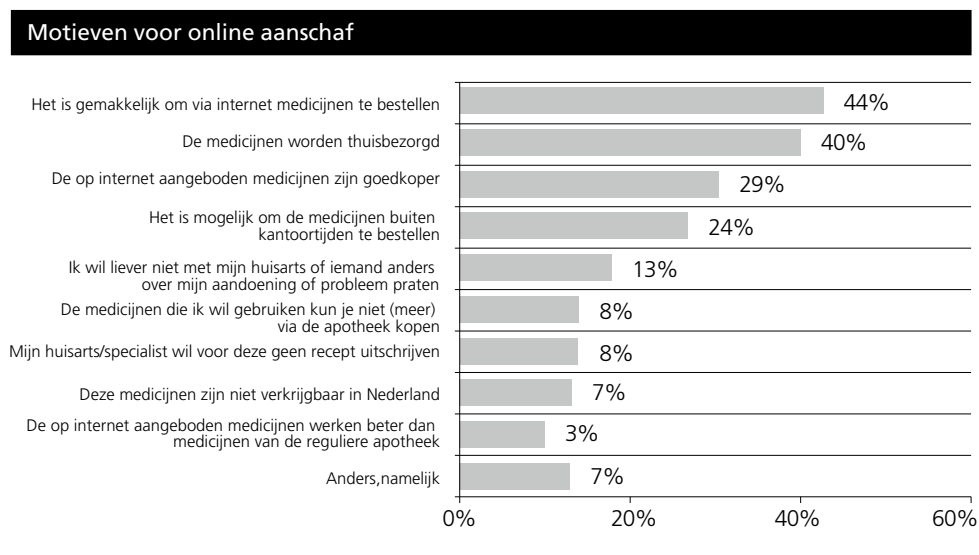
In Nederland is eigenlijk maar één geval bekend waarin vervalste geneesmiddelen de klant hebben bereikt via een reguliere apotheek. In 2004 zijn doosjes met het vervalste erectiemiddel Cialis via verschillende apotheken bij klanten beland. De partij vervalste Cialis bestond uit 1500 doosjes, waarvan er 100 aan Nederlandse apotheken zijn geleverd. Het is echter niet bekend hoeveel

er daadwerkelijk zijn verkocht (AD, 2004). In het Verenigd Koninkrijk zijn in een periode van drie jaar negen gevallen bekend geworden waarin vervalste medicijnen via apotheken aan patiënten werden verstrekt (IMPACT, 2008).

3.2.3 Consumenten

Consumenten bestellen geneesmiddelen via het illegale circuit bijvoorbeeld omdat ze de geneesmiddelen niet op de legale manier kunnen verkrijgen. Soms wil een arts geen recept afgeven en wil de klant toch over de geneesmiddelen beschikken. Bovendien zijn geneesmiddelen vaak goedkoper wanneer ze buiten het reguliere circuit om worden gekocht. Een onderzoek van Intomart GfK uit 2009 laat zien welke motieven consumenten opgeven voor de aanschaf van medicijnen via internet. De voornaamste redenen om online geneesmiddelen te kopen zijn het gemak van bestellen, het thuisbezorgd krijgen en de lagere prijs. Deze redenen zijn ook te zien in figuur 1, waarin aangegeven wordt welke percentage van de ondervraagde mensen bepaalde beweegredenen heeft opgegeven.

Figuur 1

Bron: Intomart GfK, 2009

Met de aanschaf van geneesmiddelen op internet lopen consumenten het risico vervalste geneesmiddelen aan te schaffen. Ze zijn zich niet altijd bewust van de mogelijke gevaren die dit met zich meebrengt.

3.3 Omvang

De omvang van de productie van en handel in vervalste medicijnen is lastig vast te stellen. Dat komt niet alleen door de gebrekkige informatie hierover, maar ook doordat in verschillende onderzoeken die zijn uitgevoerd door een geneesmiddelenfabrikant (VWS, 2011) en in het onderzoek van de Wereldgezondheidsorganisatie (Vos, 2009) geen onderscheid wordt gemaakt tussen vervalste en illegaal nagemaakte medicijnen. Het is op basis van die onderzoeken niet aan te geven wat het aandeel vervalste medicijnen is en hoe dit zich ontwikkelt. De Europese Commissie geeft wel cijfers over in beslag genomen vervalste medicijnen. De Commissie geeft aan dat aan de Europese buitengrenzen in 2010 vele miljoenen vervalste geneesmiddelen door de douane zijn onderschept (European Commission, 2011).

Om een globaal beeld te geven van de wereldwijde omvang van het probleem halen wij hier toch de cijfers van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) aan. De WHO geeft aan dat een op de tien geproduceerde medicijnen namaak³² is en dat de wereldwijde omzet in 2010 naar schatting 55 miljard euro was (Vos, 2009). In de ontwikkelde landen ligt het percentage nagemaakte medicijnen volgens de WHO echter lager dan in minder ontwikkelde landen.

De omvang van de productie van en handel in vervalste medicijnen in Nederland is ook niet eenvoudig te bepalen. Uit politieregistraties en gegevens van andere opsporingsdiensten kan grofweg opgemaakt worden hoe intensief deze zich bezighouden met de opsporing van dit fenomeen en wat er in onderzoeken in beslag wordt genomen.

De FIOD (Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst) heeft in Nederland, als bijzondere opsporingsdienst, merkvervalsing in de portefeuille. De afgelopen jaren zijn er meerdere opsporingsonderzoeken van de FIOD geweest die zich hebben gericht op vervalste medicijnen. Het is niet precies aan te geven hoeveel onderzoeken er zijn gedraaid, maar geschat wordt dat het er ongeveer tien per jaar zijn. Wel is er informatie beschikbaar over wat voor soort medicijnen in de opsporingsonderzoeken zijn aangetroffen. Dit waren erectiemiddelen (Viagra, Cialis, Kamagra), afslankmiddelen (Reductil, Xenical), haargroeimiddelen (Propecia) en een middel tegen luchtweginfecties (Doxycycline). Daarnaast is er

³² Uit het onderzoek wordt niet duidelijk wat namaakmedicijnen zijn, maar waarschijnlijk betreft het illegaal nagemaakte medicijnen en geen vervalste.

ook een opsporingsonderzoek geweest dat zich heeft gericht op het middel Paracetamol.

Uit de politiebronnen BVH, BVO en de CSV-manager valt niet veel informatie te halen voor het beantwoorden van de omvangvraag. Het wordt uit de politie-registraties wel duidelijk dat handel in vervalste medicijnen voorkomt, maar niet hoe vaak deze voorkomt. Uit de politiegegevens en de gegevens van de FIOD blijkt vaak niet eens of een geneesmiddel alleen illegaal nagemaakt en verhandeld wordt of dat er ook sprake is van een vervalsing. Het lijkt vaak niet nodig de in politieonderzoeken aangetroffen medicijnen op echtheid te testen, omdat de illegale geneesmiddelen vaak in combinatie met verdovende middelen worden aangetroffen en de verdachten daarvoor kunnen worden aangehouden.

Naast opsporingsdiensten zijn er ook andere overheidsinstellingen en belangenverenigingen die informatie kunnen verschaffen over de echtheid van aangetroffen geneesmiddelen. Ook zij zien echter maar een klein deel van de verdachte geneesmiddelen, namelijk het deel dat bij hen wordt aangedragen voor onderzoek. Een van de instituten die informatie kunnen verschaffen over vervalste medicijnen is de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie (KNMP). De KNMP ontvangt – naast haar andere taken – verzoeken van apothekers om geneesmiddelen op echtheid te testen. Het gaat dan om medicijnen waarover klanten van apotheken klachten hadden. De klanten kopen deze middelen voornamelijk (schatting: 95%) via internet en gaan soms naar de apotheek met het aangeschafte geneesmiddel als het niet blijkt te werken. Tot een aantal jaren geleden kreeg de KNMP ongeveer een testverzoek per veertien dagen, tegenwoordig is het aantal verzoeken een stuk minder; doordat apothekers nu een vergoeding moeten betalen wanneer zij een medicijn getest willen hebben, is de vraag naar testen flink minder geworden. De KNMP vermoedt echter dat het aantal vervalste medicijnen helemaal niet is afgenomen, maar zelfs groeit. Gegevens over de hoeveelheid geneesmiddelen die de afgelopen jaren zijn getest, zijn er niet. Evenmin is bekend welk percentage daarvan vervalst was. De KNMP behandelt alle binnenkomende verzoeken als aparte zaak en stuurt de resultaten naar de aanvrager. De resultaten van de testen worden niet centraal opgeslagen in een systeem.

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) wees in 2005 op het feit dat de Nederlandse markt steeds meer te maken kreeg met vervalsingen van de erectiemiddelen Viagra en Cialis. Het RIVM onderzocht in de periode 2000-2004 in opdracht van de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) en de Voedsel en Waren Autoriteit (VWA) ongeveer vierhonderd monsters. In ongeveer 3 procent daarvan ging het om echte Viagrpillen die niet via de reguliere kanalen

op de markt gekomen zijn. Een kleine 30 procent van de gevallen betrof een vervalst geneesmiddel (RIVM, 2005). In een vervolgonderzoek uit 2007 merkte het RIVM dat er nog steeds meer vervalsingen op de markt bij kwamen. Waren het eerst voornamelijk Viagrapillen die werden nagemaakt of vervalst, in de vervolgstudie bleek dat ook van andere erectiemiddelen steeds meer vervalsingen werden aangetroffen (RIVM, 2007).

Over de totale omvang van het medicijnvervalsingsprobleem valt dus niet veel te zeggen. Omdat wel bekend is dat het grootste gedeelte van de aangetroffen vervalste medicijnen op internet wordt aangeschaft, is het van belang over deze omvang iets te zeggen. Hier zijn wel meer cijfers over. Naar schatting is 50 tot 90 procent van de op internet aangeschafte geneesmiddelen vervalst (Pfizer, s.d.). Een respondent van de KNMP houdt het percentage vervalsingen op 75.

Zeven op de tien kopers van geneesmiddelen via internet zijn tevreden over hun aankoop, zo blijkt uit een onderzoek van Intomart GfK (2009). Die tevredenheid doet vermoeden dat het gros van de via internet gekochte geneesmiddelen toch de gewenste werking heeft.

Figuur 2

Test Medicijnen via internet							
Categorie	Gezocht op	Aantal bestellingen	Ontvangen bestellingen	Bijsluiter aanwezig	Hoeveelheid werkzame stof wijkt meer dan 10% af	Werkzame stof die er niet in hoort	Onduidelijke productinformatie
Erectiemiddelen	Viagra, Cialis	20	11	4	2	2	2
Afslankmiddelen	Acomplia, efedrine	13	8	5	4	2	3
Genotmiddelen	GHB, GBL, GABA	8	7	7	3	0	0
Spierversterkers	Decadurabolin, stanozolol	6	6	4	3	0	0
Antidepressiva	Prozac, Seroxat	12	6	1	1	0	0
Slaap-/kalmeringsmiddelen	Temazepam, Oxazepam, Valium	9	2	1	1	0	1
Pijnbestrijders	Oxycodon	1	1	0	2	2	2
Migrainemiddelen	Sumatriptan	8	3	0	0	0	0
ADHD-middelen	Ritalin, Strattera	5	3	1	0	0	0

Uit een ander onderzoek uit 2009, door de Consumentenbond, blijkt echter dat een derde van de op internet aangeschafte geneesmiddelen minder werkzame stoffen bevat of juist een stof bevat die er niet in hoort te zitten. Vooral bij erectiemiddelen, afslankmiddelen en spierversterkers was dit het geval. De Consumentenbond heeft voor dit onderzoek diverse geneesmiddelen via internet besteld en vervolgens laten testen in hoeverre de werkzame stof die erin hoort te zitten, er ook werkelijk in zat. Niet alleen bleek de samenstelling van de geneesmiddelen bij een deel afwijkend te zijn, ook ontbrak vaak de bijsluiter bij de door de Consumentenbond ontvangen medicijnen. In figuur 2 zijn de resultaten van die test samengevat (Consumentenbond, 2009).

3.4 Betrokkenen

Wat weten we nu eigenlijk over de personen en samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met de productie van en handel in vervalste medicijnen? Uit politiebronnen is weinig informatie over deze personen te halen.

De CSV-manager is een datasysteem waarin politieregio's hun bekende criminele samenwerkingsverbanden (csv's) registreren. Het is de bedoeling dat zij zo veel mogelijk kenmerken en bezigheden van die samenwerkingsverbanden proberen in te voeren. Uit een analyse van de aangeleverde csv's uit de jaren 2006 tot en met 2010 is gebleken dat in een vijftal zaken iets over medicijnen gerapporteerd werd. De voor dit onderzoek relevante zaken uit de CSV-manager hebben alleen betrekking op Viagra en het is niet duidelijk of het dan gaat om de handel in originele dan wel vervalste Viagra. In de zaken waarin dit middel genoemd wordt, draait het eigenlijk om drugsgerelateerde criminaliteit. Verdachten uit die samenwerkingsverbanden blijken naast verdovende middelen ook in Viagra te handelen. Het handelen in het erectiemiddel, vervalst of niet, lijkt meer een nevenactiviteit te zijn voor de criminele samenwerkingsverbanden. De combinatie is waarschijnlijk niet helemaal toevallig. De voorzieningen die noodzakelijk zijn om bijvoorbeeld synthetische drugs te produceren kunnen immers ook gebruikt worden om deze middelen te produceren. Ook in andere politiebronnen (BVH en BVO) is maar weinig informatie te vinden over verdachten en samenwerkingsverbanden op het gebied van het vervalsen van medicijnen.

In de rapportage *Enge pillen* uit 2005 blijkt dat er wel bemoeienis van de georganiseerde criminaliteit is geweest met de productie van en handel in vervalste medicijnen. In het rapport worden een aantal casussen beschreven die producenten van vervalste medicijnen betreffen. In deze casussen gaat het

wederom voornamelijk om de productie van erectiepillen en in een enkel geval om afslankmiddelen (Minnebo et al., 2005).

We zagen al dat de productie van vervalste medicijnen voornamelijk in het buitenland plaatsvindt. Als herkomstlanden werden al India, China, Pakistan en Hongkong genoemd. Dat de productie grotendeels in het buitenland plaatsvindt, verklaart deels waarom er in de Nederlandse politiesystemen zo weinig informatie te vinden is over personen die zich bezighouden met de productie van vervalste medicijnen.

Ook wat betreft de handel in vervalste geneesmiddelen is er in politiesystemen maar weinig informatie te vinden. In open bronnen zijn wel een aantal voorbeelden te vinden van de import van en handel in vervalste medicijnen. Zo is in 2010 iemand veroordeeld voor het verkopen van nep-Viagra uit Engeland³³ en nam de douane op Schiphol 16.000 vervalste erectiepillen in beslag. De pillen waren van verschillende merken. De reiziger, afkomstig uit Thailand, vervoerde de pillen in zijn koffer (AD, 2011). Er is dus niet alleen weinig bekend over de personen die zich bezighouden met de productie van vervalste medicijnen in Nederland, er zijn ook maar weinig gegevens over de betrokkenen bij de handel hierin. Een van de oorzaken hiervan zou kunnen zijn dat de noodzaak tot georganiseerde distributie ontbreekt: consumenten kunnen zelf geneesmiddelen op internet bestellen.

Een signaal dat zicht geeft op de ontwikkeling van de handel in en de productie van vervalste medicijnen komt uit een krantenbericht. In een krantenbericht uit 2010 wordt beweerd dat internationaal opererende drugsbendes steeds vaker overstappen op de productie van vervalste medicijnen, omdat de straffen daarvoor lager zijn en de verdiensten nagenoeg gelijk zijn aan die van de productie van drugs (Steenhorst, 2010). Of ook in Nederland drugsbendes overstappen, is onbekend.

3.5 Gevolgen

Kopers van geneesmiddelen via internet zijn zich vaak niet bewust van het grote aantal vervalsingen en de risico's die de inname van vervalste geneesmiddelen met zich meebrengt (VWS, 2011). De risico's die aan vervalste medicijnen kleven, zijn vooral gezondheidsrisico's. Inname van medicijnen waarvan de werking en

³³ <http://www.rtvnh.nl/nieuws/44440/Man+opgepakt+om+handel+nep-viagra>

herkomst onduidelijk zijn, kan gezondheidsklachten veroorzaken. Ook hebben de productie van en handel in vervalste geneesmiddelen economische gevolgen, voornamelijk voor de farmaceutische industrie.

3.5.1 Gezondheidsrisico's

Het gebruik van vervalste medicijnen kan zeer ernstige gevolgen hebben. Vooral in Azië en Afrika zijn in het verleden tientallen mensen gestorven na het gebruik van vervalste medicijnen. Vooralsnog lijken de gevolgen in Europa minder ernstig. Maar ook hier zijn wel degelijk gezondheidsrisico's verbonden aan het gebruik.

De gevolgen voor de gezondheid van de gebruiker kunnen ontstaan doordat de concentratie van de werkzame bestanddelen incorrect is. Een te hoge concentratie van een werkzame stof kan lichamelijke schade veroorzaken. Een te lage concentratie zorgt ervoor dat de medicatie haar werk niet of onvoldoende doet, waardoor de gebruiker geen profijt heeft van het geneesmiddel, terwijl hij dit wel nodig heeft. Vervalste geneesmiddelen worden ook niet op hun kwaliteit gecontroleerd, waardoor het mogelijk is dat er verontreinigde stoffen in zitten die de gezondheid schaden. Tot slot ontbreekt vaak een bijsluiter. Ook hierin schuilt een gevaar. Gebruikers van een geneesmiddel weten nu niet hoe ze het geneesmiddel moeten gebruiken en lopen de kans te veel of te weinig van het middel in te nemen. Ook zijn de eventuele bijwerkingen en schadelijke combinaties met andere geneesmiddelen de gebruiker onbekend.

Al met al kan de gezondheid ernstig worden aangetast door het gebruik van middelen met een verkeerde samenstelling, maar is het onduidelijk of dit in Nederland tot problemen heeft geleid. De gezondheidsschade die opgelopen wordt door de inname van vervalste geneesmiddelen wordt nergens geregistreerd, zodat er geen zicht is op de werkelijke gevolgen voor de Nederlandse volksgezondheid.

3.5.2 Economische schade

Farmaceutische bedrijven ondervinden logischerwijs financiële gevolgen van de productie van vervalste medicijnen. Zij lopen inkomsten mis door de productie van vervalste medicijnen door derden, wanneer consumenten de vervalste versie aanschaffen. Er zijn ongeveer 128 farmaceutische bedrijven die een vestiging

hebben in Nederland.³⁴ Dit zijn ook de bedrijven die in Nederland schade zouden kunnen ondervinden van de productie van en handel in vervalste medicijnen. Het merendeel van deze bedrijven is echter onderdeel van de grote internationale farmaceutische industrie. De gevolgen voor Nederlandse bedrijven lijken, doordat zij maar een klein deel vormen van de totale industrie, relatief klein. Een mogelijke consequentie van het mislopen van inkomsten is wel dat de farmaceutische industrie minder kan investeren in de ontwikkeling van nieuwe en betaalbare medicijnen (Vos, 2009). Dat heeft uiteindelijk ook voor Nederlandse consumenten gevolgen.

3.6 Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Een criminaliteitsrelevante factor (crf) is een factor waarvoor kan worden beargumenteerd dat deze een rol speelt bij de totstandkoming, het blijven bestaan, het verergeren of het afnemen van een criminaliteitsprobleem. Het uitspreken van verwachtingen over de ontwikkeling van een bepaalde criminaliteitsvorm is altijd lastig. Dit is zeker het geval als er weinig betrouwbare informatie is over de huidige stand van zaken, zoals bij het onderwerp vervalste medicijnen het geval is. Op basis van de criminaliteitsrelevante factoren en signalen uit verschillende bronnen kunnen echter wel uitspraken gedaan worden over de mogelijke ontwikkelingen in de vraag naar en het aanbod van vervalste geneesmiddelen.

3.6.1 Geneesmiddelentekort

De Inspectie voor de Gezondheidszorg spreekt van een toenemend medicijntekort. In 2010 is bij de IGZ al tien keer melding gemaakt van een tekort aan medicijnen. De Food and Drug Administration (FDA), de instantie in de Verenigde Staten die zich onder andere bezighoudt met de regulering van en controle op geneesmiddelen, maakte in 2011 bekend al twee jaar recordtekorten te hebben aan verschillende medicijnen (NU, 2011). Als deze trend zich voortzet en het tekort aan beschikbare geneesmiddelen de komende jaren groter zou worden, zou er een markt ontstaan voor de productie van en handel in goedkopere (vervalste) medicijnen. De criminaliteitsrelevante factoren die eveneens een toename van de productie van en handel in vervalste medicijnen

³⁴ http://nl.wikipedia.org/wiki/Farmaceutische_industrie

zouden kunnen veroorzaken, zijn van demografische, economische en technologische aard.

3.6.2 Demografisch

De levensverwachting van de mens stijgt voortdurend, waardoor er sprake is van een vergrijzing van de bevolking in Nederland. Met het ouder worden krijgen we ook steeds meer kwaaltjes en ziekten waarvoor meer medicijnen nodig zullen zijn. Als de vraag naar geneesmiddelen groter wordt, is het aanbod mogelijk niet meer voldoende en kunnen er tekorten ontstaan. Criminelen zouden zich dan steeds meer op deze markt kunnen gaan richten. Er valt dan immers meer geld te verdienen met de productie en verkoop van (vervalste) geneesmiddelen.

3.6.3 Economisch maatschappelijk

Niet alleen zal de mens misschien meer geneesmiddelen nodig gaan hebben, maar de vraag naar zorg heeft ook als gevolg dat de zorgpolissen van de verzekeraars elk jaar duurder worden. Het is aannemelijk dat niet iedereen in de toekomst de basispremies meer zal kunnen betalen en zeker niet de duurdere aanvullende premies, waardoor er meer vraag kan komen naar goedkopere geneesmiddelen die buiten de verzekeraars om kunnen worden aangeschaft (FIOD, 2011). Ook worden steeds minder medicijnen vergoed vanuit de zorgverzekering. Zo werd tot 2012 een hulpmiddel voor het stoppen met roken nog vergoed, maar verdween dit in 2012 uit de zorgpolis. Ten gevolge hiervan ontstond een run op de middelen zolang ze nog werden vergoed, wat betekent dat er zeker vraag naar is. Ook de vergoeding van maagzuurremmers werd beperkt (Boer, 2011).

Europol spreekt de verwachting uit dat de wereldwijde economische recessie en bezuinigingen in de zorg ertoe zullen leiden dat consumenten op internet op zoek gaan naar goedkopere alternatieven voor hun medicijnen. Zij lopen op deze manier het risico vervalste medicijnen aan te schaffen (Europol, aangehaald in FIOD, 2011). De komende jaren zal door een toenemend tekort aan beschikbare medicijnen de vraag naar goedkope alternatieven toenemen.

Door de toenemende vraag naar goedkope – en dus mogelijk vervalste – medicijnen zou ook het aanbod aan vervalste medicijnen groter kunnen worden. Er zijn nu al signalen dat buitenlandse criminele samenwerkingsverbanden overstappen van de productie van verdovende middelen naar de productie van vervalste medicijnen, omdat de straffen lager zijn en de pakkans kleiner is,

terwijl de opbrengsten gelijk zijn (Steenhorst, 2010). Door de toenemende vraag naar goedkope medicijnen zal de productie van vervalste geneesmiddelen een nog lucratievere bezigheid worden. Het is denkbaar dat ook in Nederland criminele samenwerkingsverbanden zich gaan bezighouden met de handel in vervalste medicijnen. De goede logistieke voorzieningen in ons land zorgen ervoor dat middelen gemakkelijk kunnen worden geëxporteerd.

3.6.4 Technologisch

Aangezien een aanzienlijk deel van de vervalste geneesmiddelen via internet wordt aangeschaft, is de technologische ontwikkeling op internetgebied een criminaliteitsrelevante factor te noemen. Internet wordt wereldwijd steeds meer toegankelijk en het gebruik ervan neemt toe. Daardoor zou de verkoop van medicijnen via internet ook kunnen groeien. Websites van leveranciers van vervalste geneesmiddelen gaan er ook steeds professioneler uitzien (Intomart GfK, 2009). Deze ontwikkeling kan consumenten de indruk geven met legaal geproduceerde geneesmiddelen en legale websites te maken te hebben, waardoor zij eerder geneigd zijn online geneesmiddelen te kopen die mogelijk vervalst zijn.

Daarnaast spelen andere technologische ontwikkelingen een rol. Een trend die nu al wordt geconstateerd en die mogelijk doorzet, is de professionalisering van vervalsingen van geneesmiddelen (VWS, 2011). Verpakkingen van vervalste geneesmiddelen zijn steeds minder goed van het origineel te onderscheiden (Intomart GfK, 2009). Ook bijsluiters kunnen steeds beter nagemaakt worden. Hierdoor gaat het vervalste product er steeds betrouwbaarder uitzien.

3.7 Aanpak

Omdat niet precies bekend is in hoeverre de productie van en handel in vervalste medicijnen een probleem is in Nederland, is het lastig een strategie te bedenken om het mogelijke probleem aan te pakken. Voor het beschrijven van een barrièremodel is eigenlijk te weinig informatie beschikbaar. Wat we wel weten, is dat vervalste medicijnen in Nederland worden aangetroffen en dat consumenten ze voornamelijk via internet aanschaffen. De aanpakmogelijkheden die hier besproken worden, zijn dan ook voornamelijk gericht op voorlichting van de consument en het verkrijgen van een informatiepositie door politie en overheid.

3.7.1 Preventie

Consumenten blijken om verschillende redenen op internet geneesmiddelen te kopen. Een gedeelte van de op internet te koop aangeboden geneesmiddelen is vervalst. Ondanks de eerdere voorlichtingscampagnes door onder andere het ministerie van VWS³⁵ zijn veel consumenten zich nog steeds niet bewust van de gevaren die de aanschaf van vervalste geneesmiddelen met zich meebrengt. Burgers dienen blijkbaar nog beter voorgelicht te worden over die gevaren. Hier ligt een taak voor de overheid en voor bijvoorbeeld apothekers en artsen. Wanneer consumenten geen of minder geneesmiddelen op internet kopen, doordat zij bekend zijn met de gevaren, ontstaat een beperktere vraag naar goedkope en mogelijk vervalste medicijnen, waardoor de productie en handel mogelijk ook zullen afnemen.

De geneesmiddelenketen is in Nederland relatief schoon; in de reguliere distributieketen zijn tot nu toe nauwelijks vervalste geneesmiddelen aangetroffen. Wel is de keten onoverzichtelijk, doordat er veel partijen betrokken zijn bij het proces van productie tot levering aan de eindgebruiker. Deze onoverzichtelijkheid biedt mogelijkheden voor de georganiseerde criminaliteit. De keten is nu niet gericht op het schoonhouden ervan. Een meer gesloten keten, met een beperkt aantal partijen, zou kunnen helpen de gelegenheid tot misbruik van die keten te beperken (VWS, 2011). Hier ligt een taak voor de overheidsinstanties die zicht moeten houden op de keten en voor de private partijen die in deze keten een rol spelen.

De ketenproblematiek wordt ook veroorzaakt doordat er sprake is van een zeer internationale keten. Een goede samenwerking tussen instanties in verschillende landen is dan ook vereist om goed zicht te kunnen houden op de totale keten. In 2006 is IMPACT (International Medical Products Anti-Counterfeiting Task-force) opgericht. Het doel van dit project is de samenwerking tussen landen in de strijd tegen vervalsingen te vergroten, te bevorderen en te versterken. Dit is een stap in de goede richting, maar klaarblijkelijk is de internationale samenwerking nog niet optimaal. Er worden tenslotte in de keten nog vervalsingen aangetroffen, al is dat dan voornamelijk in het buitenland.

³⁵ Een van de campagnes betrof het opzetten van de website www.internetpillen.nl, waarmee geprobeerd werd de consument duidelijk te maken hoe gemakkelijk het is om verleid te worden tot het kopen van vervalste medicijnen middels een website van een illegale internetapotheek.

3.7.2 Opsporing

Niet alleen de preventie is van belang als mogelijke aanpak van de handel in en productie van vervalste medicijnen. Doordat de politie maar weinig kennis heeft over de werkwijze en de omvang van de productie van en handel in vervalste medicijnen, kan zij niet inschatten hoe dit probleem het beste aan te pakken is. Om goede keuzen te kunnen maken is het belangrijk beter zicht te krijgen op de omvang en aard. Een betere registratie van al dan niet vervalste aangetroffen geneesmiddelen in de politiestructuren is hiervoor van belang. Nu wordt het aantreffen van geneesmiddelen vooral als bijvangst gezien en heeft de opsporing ervan voor de politie geen prioriteit. Ook de FIOD, die belast is met de bestrijding van merkvervalsingen, waaronder vervalste medicijnen vallen, geeft aan dat de opsporing van die vervalste medicijnen geen prioriteit heeft. Zolang we maar zo weinig zicht hebben op de omvang van het probleem, kan niet bepaald worden of het wel een geprioriteerd onderwerp zou moeten zijn. Een lage pakkans wordt nu wel gezien als een van de redenen voor criminelen om zich bezig te houden met het vervalsen van geneesmiddelen. Door de informatiepositie te verbeteren ontstaat er beter zicht op de aard en omvang en kan een effectievere aanpak worden opgezet.

3.7.3 Juridisch

Naast de lage pakkans wordt de strafmaat genoemd als een reden waarom criminelen zich bezighouden met en mogelijk overstappen naar het vervalsen van geneesmiddelen. De straffen hiervoor zijn nu relatief laag, ze zijn lager dan voor misdrijven betreffende verdovende middelen. Het verhogen van de strafmaat voor misdrijven betreffende de Geneesmiddelenwet en specifiek voor de handel in en productie van vervalste medicijnen kan deze reden tenietdoen, al zal de strafmaat pas een rol gaan spelen als er ook daadwerkelijk mensen worden veroordeeld voor deze activiteiten.

3.7.4 Private partijen

Private partijen kunnen ook een rol spelen bij de aanpak van de productie van en handel in vervalste geneesmiddelen. Farmaceutische bedrijven kunnen een taak vervullen in het toezicht op de logistieke keten van de geneesmiddelen-distributie. Het farmaceutische bedrijf Pfizer doet nu zelf ook al onderzoek naar verdachte geneesmiddelen die uit eigen fabriek zouden komen maar waarvan er een verdenking is dat ze vervalst zijn. Ook wordt door Pfizer geprobeerd moeilijk te vervalsen merktekens op geneesmiddelen en verpakkingen te plaatsen om zo

de productie van en handel in vervalste geneesmiddelen tegen te gaan (Pfizer, s.d.).

Websites die geneesmiddelen aanbieden, spelen een belangrijke rol in het aanbieden van vervalste geneesmiddelen aan de consument. Een samenwerking van de overheid met partijen die deze websites kunnen blokkeren, kan van belang zijn voor de bestrijding van de handel in vervalste medicijnen. Of het verwijderen van websites erg effectief zal zijn als oplossing voor de problematiek is maar de vraag. Websites kunnen na verwijdering gemakkelijk op een andere plek op het web worden teruggeplaatst. Wel geeft zo'n blokkade de consument en de verkoper een signaal dat zij zich bezighouden met activiteiten die niet worden gewaardeerd en mogelijk strafbaar zijn.

3.8 Samenvatting en conclusie

Uit dit hoofdstuk over medicijnvervalsing valt te concluderen dat er veel is wat we niet weten over de productie daarvan en de handel erin in Nederland. Ook is weinig bekend over de gevolgen van deze handel en productie voor Nederland. De productie blijkt grotendeels buiten Europa plaats te vinden, maar er zijn signalen dat Europa, en ook Nederland, een rol in de productie speelt. In ieder geval worden vervalste medicijnen wel in Nederland op de markt gebracht. Van georganiseerde distributie of grootschalige handel lijkt echter geen sprake. Geneesmiddelen kunnen gemakkelijk op internet worden aangeschaft door de consument zelf. De op die manier aangeschafte medicijnen zijn dikwijls vervalst en bevatten vaak te weinig, te veel of andere werkzame stoffen vergeleken bij het legale geneesmiddel. Ook ontbreekt regelmatig een bijsluiter.

Gegevens die in politiebronnen te vinden zijn over (vervalste) geneesmiddelen zijn summier. Vaak is bij het aantreffen van geneesmiddelen in een onderzoek niet de moeite genomen ze op echtheid te testen, omdat de vondst van geneesmiddelen nu gezien wordt als bijvangst. De weinige informatie die wel beschikbaar is over verdachten die zich bezighouden met de verkoop en productie van vervalste medicijnen, laat zien dat zij dit vaak als nevenactiviteit doen, bijvoorbeeld naast de handel in verdovende middelen.

De gevolgen van de productie van en handel in vervalste medicijnen zijn potentieel het ernstigst voor de gebruiker ervan. Doordat vervalste medicijnen qua samenstelling kunnen afwijken van het origineel en zelfs giftige stoffen kunnen bevatten, kan inname van deze middelen schadelijk zijn. In hoeverre er binnen Nederland mensen gezondheidsschade hebben opgelopen door het

gebruik van vervalste medicijnen, is niet bekend. Wel weten we dat er in andere landen mensen zijn overleden na inname van vervalste geneesmiddelen. Naast gezondheidsrisico's brengen medicijnvervalsingen ook financiële gevolgen met zich mee. Farmaceutische bedrijven lopen inkomsten mis doordat consumenten de goedkopere en soms vervalste medicijnen aanschaffen ten koste van de legale versies.

Aan de hand van demografische en economische factoren valt te beredeneren dat de vraag naar goedkope (en dus mogelijk vervalste) medicijnen zal toenemen. Mensen zullen steeds meer medicijnen nodig hebben doordat zij langer leven, maar zorgverzekeringen worden elk jaar duurder en van steeds meer medicijnen vervalt de dekking. Doordat de vraag naar goedkope medicijnen groter wordt, kan ook het aanbod aan vervalste medicijnen groeien. Er zijn signalen dat drugsbendes nu al overstappen op de productie van vervalste medicijnen, omdat de opbrengsten hoog zijn en de risico's minder groot. De productie en handel zullen alleen maar lucratiever worden als de vraag groter wordt en de pakkans laag blijft.

Door technologische ontwikkelingen nemen ook de mogelijkheden tot vervalsing toe. Nu al worden geneesmiddelen en hun verpakking professioneel nagemaakt en op betrouwbaar ogende websites verkocht. Technologische ontwikkelingen zorgen voor meer grafische mogelijkheden en voor een beter bereik van de doelgroep, doordat wereldwijd steeds meer mensen toegang hebben tot die websites.

Ook al is niet veel bekend over de Nederlandse situatie voor wat betreft de productie van en handel in vervalste medicijnen, wel weten we dat consumenten geneesmiddelen op internet kopen. Zij lopen daarmee het risico vervalste geneesmiddelen aan te schaffen met alle mogelijke gevolgen van dien. De aanpak van de handel en productie kan zich daarom misschien het beste richten op de eindafnemer. Een betere voorlichting over de risico's van de aanschaf van geneesmiddelen op internet lijkt een goede stap. De laatste jaren zijn er al wel wat campagnes geweest waarvan het doel was de burger te informeren, maar nog steeds blijkt een groot deel van de consumenten zich niet bewust van de gevaren. Vanuit de politie en overige opsporingsdiensten kunnen ook stappen worden gezet om in ieder geval meer inzicht te krijgen in de aard en omvang van de problematiek. Nu wordt bij inbeslagname van geneesmiddelen zelden gekeken of deze vervalst zijn en is de registratie in politie-systemen summier. Dit wordt natuurlijk mede veroorzaakt doordat het opsporen van vervalste medicijnen geen prioriteit heeft. Aan het opsporen van vervalste medicijnen zou prioriteit gegeven kunnen worden, en daarnaast is juridisch

ingrijpen, door de straffen te verhogen, een optie. De huidige lage straffen en de geringe pakkans worden namelijk als redenen genoemd waarom criminelen kunnen overstappen naar de handel in en productie van vervalste medicijnen.

Al met al kan geconcludeerd worden dat er over de Nederlandse situatie weinig bekend is, maar dat er wel redenen zijn om aan te nemen dat vervalste medicijnen nu en in de toekomst een rol spelen. Meer onderzoek naar het fenomeen is nodig om te kunnen beoordelen hoe de stand van zaken nu werkelijk is in Nederland en of de politie een rol in de opsporing zou moeten gaan vervullen. Dit impliceert dat de informatiepositie op dit thema verbeterd moet worden.

4

Overige nieuwe criminele verschijnselen

In dit deel worden kort de onderwerpen beschreven die niet nader zijn onderzocht, maar die aan het begin van het onderzoek wel als mogelijke nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit zijn aangeduid. Deze onderwerpen werden door ons en door de experts die deelnamen aan de expertmeeting, gezien als minder ernstig voor de Nederlandse samenleving en/of als onderwerpen die met het oog op het Nationaal dreigingsbeeld minder onderzoekswaardig waren. Aangezien er geen nader onderzoek is gedaan naar deze onderwerpen, is het aantal gebruikte bronnen beperkt.

4.1 Matchfixing

Er is sprake van *matchfixing* indien deelnemers aan wedstrijden of organisatoren van wedstrijden omgekocht worden om de uitslag van professionele sportwedstrijden te beïnvloeden. De internationale spelersvakbond FIFPro heeft op zijn jaarvergadering in 2011 gesteld dat *matchfixing* het grootste probleem van het hedendaagse voetbal aan het worden is (Bromet, 2011). De Britse minister voor sportzaken Hugh Robertson noemt manipulatie van wedstrijden een groter gevaar voor de Olympische Spelen 2012 dan doping (Brandsma, 2012).

Aard en omvang

Er kunnen twee vormen van matchfixing worden onderscheiden. Ten eerste is er het omkopen van spelers of scheidsrechters om een bepaalde uitslag te verkrijgen die gokwinsten oplevert. Ten tweede is er het omkopen van spelers of scheidsrechters om een bepaalde sportieve prestatie te verkrijgen, met als doel het versterken van de (financiële) positie van een club of team. Van geen van beide vormen zijn Nederlandse voorbeelden voorhanden. Hoogleraar Criminologie Spapens (2012) beschrijft in *Crimelink* een Nederlandse bekerwedstrijd uit 2008 die hij verdacht vond. Wel zijn er buitenlandse voorbeelden. Het gros speelt overigens in jeugdcompetities en in de lagere regionen (Bromet, 2011). Matchfixing kan op verschillende manieren worden uitgevoerd. Meestal krijgen spelers – in het voetbal worden verdedigers en keepers het vaakst omgekocht – geld om bepaalde dingen niet te doen. Andere varianten zijn dat spelers zich laten blesseren of anderen blesseren die zich niet laten omkopen. Ook zou een kok benaderd kunnen worden om iets in het voedsel te doen (Bromet, 2011). In Italië kregen de spelers van Cremona in november 2010 in de rust een

slaapdrankje toegediend (Ceniti, 2011). Vooral talentrijke jeugdspelers uit arme landen zouden kwetsbaar zijn voor omkoping. Spelersmakelaars zouden in hun opleiding kunnen investeren. Als de spelers later bij Europese ploegen terecht zijn gekomen, zouden de makelaars hun investering door middel van matchfixing kunnen terugverdienen. In hoeverre dit daadwerkelijk gebeurt, is onduidelijk. In 2011 is een man uit Singapore aangehouden die onder meer verdacht wordt van het organiseren van een wedstrijd in 2009 tussen de nationale elftallen van Togo en Bahrein. Later bleek dat het elftal van Togo helemaal niet het nationale elftal was. Bahrein won eenvoudig de wedstrijd, terwijl op de FIFA-wereldranglijst Togo hoger staat dan Bahrein. De verdachte was al een aantal keren veroordeeld voor het omkopen van spelers (Blake, 2011).

Livefixing is een nieuwe variant van matchfixing, die vooraf veel moeilijker is op te sporen dan manipulatie. Hierbij worden *tijdens* een wedstrijd nog weddenschappen afgesloten. Een voorbeeld van livefixing: in de tachtigste minuut van een voetbalwedstrijd is de stand 2-0. Vanaf dat moment wordt opeens flink geld gezet op de eindstand 3-1, door gokkers die weten dat beide ploegen nog één keer scoren (Brandsma, 2012). Livefixing is moeilijk vast te stellen, wij hebben geen voorbeelden kunnen vinden.

De tweede vorm van matchfixing, matchfixing gericht op verbetering van de positie van de club, heeft zich mogelijk in Turkije voorgedaan. Medio 2011 zijn meerdere onderzoeken uitgevoerd naar omkoping. Zo zou de keeper van Sivasspor in de laatste wedstrijd van het seizoen 2010-2011 zijn omgekocht door bestuursleden van Fenerbahçe. Het onderzoek is inmiddels uitgebreid naar meerdere wedstrijden waarbij verschillende Turkse topclubs betrokken zouden zijn. Ongeveer veertig verdachten zijn aangehouden.

Sportradar is een Zwitserse firma die sportstatistieken bijhoudt. Het bedrijf beschikt over een integriteitsunit (gevestigd in Londen) die verdachte gokpatronen bij wedstrijden monitort. Sportradar volgt alle voetbalcompetities op het hoogste en een-na-hoogste niveau in de 53 landen die bij de UEFA aangesloten zijn. Dat zijn zo'n 30.000 voetbalwedstrijden per jaar. Volgens Sportradar is ongeveer 1 procent van alle wedstrijden gemanipuleerd. Dat komt dus neer op ongeveer 300 voetbalwedstrijden per jaar. Volgens Sportradar zijn er in vijf maanden (in de periode eind 2010 en begin 2011) in 24 Europese landen tussen de 70 en 100 wedstrijden gemanipuleerd (Reuters, 2011).

Matchfixing doet zich meestal voor in de lagere regionen van het profvoetbal. Uit een onderzoek naar matchfixing in de series B en C blijkt dat soms vijf wedstrijden tegelijkertijd werden gemanipuleerd (Ceniti, 2011). Dat matchfixing vooral in de lagere regionen plaatsvindt, is logisch. In lagere regionen zijn minder

toeschouwers en staan niet altijd camera's. Omkoping valt dan minder snel op. In Italië werden eind 2011 zestien mannen op verdenking van matchfixing aangehouden. Zij worden verdacht van matchfixing van wedstrijden uit de serie B en C (Ceniti, 2011).

In juli 2011 is in Finland een tussenpersoon uit Singapore veroordeeld tot twee jaar cel wegens het omkopen van negen spelers. Ook negen andere verdachten werden veroordeeld. Tijdens de rechtszaak werd duidelijk dat goksyndicaten in de lagere Finse voetbalcompetities ongeveer 1,5 miljoen euro hebben verdiend (Scott-Elliot, 2011).

Matchfixing beperkt zich niet tot het voetbal (Brandsma, 2012). Op de internet-site *The fix is in*³⁶ staat een groot aantal gevallen van (vermoede) matchfixing. Naast voetbal worden vooral wedstrijden uit tennis, cricket en honkbal genoemd.

De Nederlandse tennisser Raemon Sluiter is tijdens zijn carrière benaderd door personen die hem wilden omkopen. Als hij een wedstrijd zou verliezen zou hij het drievoudige ontvangen van de normale vergoeding voor de eerste ronde. Sluiter kon niet uitsluiten dat anderen niet op de aanbiedingen zijn ingegaan (AD, 2012).

Begin 2011 werden drie Pakistaanse cricketers veroordeeld voor manipulatie van de uitslag van een cricketinterland tegen Engeland. De cricketers ontvingen een financiële vergoeding van een goksyndicaat. In de cricketwereld zou matchfixing aan de orde van de dag zijn (Bromet, 2011). In 2009 werd een basketballscheidsrechter uit de Amerikaanse NBA veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf.

Chris Eaton (hoofd beveiliging FIFA) schat de omvang van de mondiale illegale gokmarkt van het voetbal op ongeveer 45 miljard dollar (Scott-Elliot, 2011). Er zijn geen schattingen over de omvang in andere sporten. Voornamelijk zijn er geen Nederlandse zaken aan het licht gekomen. Een aantal jaren geleden deden geruchten de ronde over zogenoemde 'belchinezen' die voetbalwedstrijden uit de Jupiler League zouden hebben beïnvloed. De totale gokmarkt in Azië (zowel legaal als illegaal) is geschat op 800 miljard dollar. Ter vergelijking: de legale en illegale gokmarkt van het Verenigd Koninkrijk is op 138 miljard dollar geschat (White, 2011). Spelersvakbond FIFPro stelt dat er in 6 procent van de matchfixingzaken sprake is van Nederlandse betrokkenheid (Bromet, 2011). Zo zou de

³⁶ <http://thefixisin.net/international.html>

uitslag van buitenlandse wedstrijden vanuit Nederland 'geregeld' zijn. Een Nederlandse gokker heeft mogelijk een speler van de Duitse voetbalclub St. Pauli uit Hamburg omgekocht.³⁷

De KNVB heeft een tiplijn ingesteld waar verdachte wedstrijden gemeld kunnen worden. Bij deze meldlijn was tot en met januari 2012 slechts één melding binnengekomen. Uit het daarop volgende onderzoek zijn geen onregelmatigheden naar voren gekomen. Ondanks dat er geen concrete aanwijzingen zijn, kan de KNVB zich moeilijk voorstellen dat er in Nederland niets aan de hand is. Terwijl er in zestig landen onderzoeken worden verricht naar matchfixing.

Het gebrek aan concrete opsporingsonderzoeken kan niet gelijkgesteld worden aan de afwezigheid van matchfixing in Nederland. Als matchfixing uitkomt, lijden niet alleen de betrokken clubs schade maar ook de hele sport. Dit kan betekenen dat sportbonden matchfixing liever stilhouden (Brandsma, 2012).

Betrokkenen

Het omkopen om gokwinsten te behalen lijkt vooral het werk te zijn van organisaties of personen die zelf buiten de sportwereld staan en zich vooral bezighouden met gokken (ook wel aangeduid als goksyndicaten). Op de eerdergenoemde site *The fix is in* wordt een groep van vier mannen beschreven die verdacht worden van het omkopen van scheidsrechters en spelers bij 270 voetbalwedstrijden in zowel Europa als Azië. In Italië wordt een aantal spelers en voormalige spelers van deze vorm van matchfixing verdacht. Volgens de onderzoekers vormen zij een criminele organisatie. Ieder lid vervulde bij de matchfixing een specifieke taak (Ceniti, 2011).

Bij de tweede vorm van matchfixing, matchfixing in het belang van de club zijn vooral bestuursleden maar soms ook spelers of trainers van clubs of teams betrokken. In 2006 bleek dat het bestuur van de Italiaanse voetbalclub Juventus ervoor zorgde dat Juventus gunstiggezinde scheidsrechters de grote wedstrijden van Juventus floten.³⁸

Gevolgen

De Europese Raad noemt matchfixing en doping de ernstigste bedreigingen voor de integriteit en voorspelbaarheid van de hedendaagse sport (The Council of the European Union, 2011). Sport wordt regelmatig omschreven als de belangrijkste

³⁷ Uitzending Nieuwsuur 31 januari 2012.

³⁸ <http://thefixisin.net/international.html>

bijzaak in het leven. Als de resultaten van sportwedstrijden niet meer op een eerlijke wijze tot stand komen kan dit een ondermijnend effect hebben op de maatschappij. In een aantal sporten gaan grote bedragen om. Zo bedroeg de omzet van de WK voetbal in 2010 2,7 miljard euro.

De Nederlandse eredivisieclubs hebben een gezamenlijke omzet van een paar honderd miljoen euro. In de andere Nederlandse sporttakken ligt de omzet vele malen lager. Matchfixing kan grote gevolgen hebben voor een sporttak: toeschouwers en sponsors blijven weg en ook televisierechten worden waardeloos. Uiteindelijk kunnen clubs failliet gaan met alle personele gevolgen van dien.

Bij ontdekking verliezen omgekochte spelers hun broodwinning. Meestal moeten zij bovendien een aanzienlijke boete betalen. Zij lijden dus een aanzienlijke financiële schade. Ook kan de omkoping als deze uitkomt psychische gevolgen hebben voor spelers en hun omgeving: zij veranderen van helden in uitschot.

Ook gokbureaus – sommige met omzetten van 100 miljoen euro per jaar – kunnen ernstige schade ondervinden van matchfixing en te maken krijgen met dalende omzetten.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De mondiale gokverslaving is een belangrijke criminaliteitsrelevante factor. In Nederland zelf wordt er maar beperkt op wedstrijden gewed en vaak met kleine bedragen. De mogelijkheden om online te gokken zijn in de afgelopen jaren sterk toegenomen. De omzet van online gokken neemt dan ook gestaag toe. Bij sommige mondiale gokbedrijven, vooral in Azië, is het ook mogelijk om tijdens een wedstrijd nog weddenschappen af te sluiten (*livefixing*). De verdere ontwikkelingen van internet kunnen tot een toename van het gokken leiden, bijvoorbeeld als het aantal livewedstrijden dat door gokinstellingen via internet wordt uitgezonden, verder toeneemt.

Een groot aantal Nederlandse betaaldvoetbalorganisaties bevindt zich in zwaar weer (KNVB, 2010). De problemen hebben zowel betrekking op de inkomsten als op de uitgavenkant. Aan de inkomstenkant is sprake van lagere inkomsten uit sponsoring en transfers. Bij de uitgaven zijn bij verschillende betaaldvoetbalorganisaties de salariskosten toegenomen. Sportieve tegenslagen (degradatie of geen Europees voetbal) zouden de financiële positie van deze organisaties nog slechter kunnen doen worden. De aandrang van bestuursleden

om spelers van de tegenstander of scheidsrechters om te kopen kan dan toenemen. In augustus 2012 hebben de Nederlandse eredivisieclubs een grotere tv-deal dan ooit gesloten. In het seizoen 2013-2014 zullen de clubs 60 miljoen euro ontvangen. Het bedrag loopt in de jaren daarna op tot 100 miljoen euro per seizoen. De financiële situatie van de clubs verbetert hierdoor.

De hoogte van salarissen en vergoedingen voor spelers en scheidsrechters kan zowel criminaliteitsbevorderend als -remmend zijn. Als spelers veel verdienen, zijn zij moeilijker om te kopen. Het geld hebben zij dan immers niet nodig. De spelers in de Nederlandse eredivisie verdienen gemiddeld hoge salarissen – in ieder geval zo hoog dat zij moeilijk omkoopbaar zullen zijn –, al wordt wel opgemerkt dat de salarissen de afgelopen jaren aan het dalen zijn. De salarissen van de spelers in de Jupiler League liggen gemiddeld op een lager niveau. Een deel van hen heeft de amateurstatus, een ander deel verdient een modaal inkomen. Relatief gezien zijn zij kwetsbaarder voor omkoping.

Toernooien waaraan clubs of teams met slechtbetaalde spelers deelnemen, zijn kwetsbaarder dan toernooien waaraan alleen maar goedbetaalde teams deelnemen. In die zin is bijvoorbeeld de Europa League van de UEFA een relatief kwetsbaar toernooi. In het verleden is gebleken dat jeugdtoernooien gevoelig zijn voor matchfixing.

Deelname aan de Champions League levert Nederlandse clubs in de regel miljoenen op en landen uit de grote competities (bijvoorbeeld Spanje en Engeland) een veelvoud. De financiële belangen om aan bepaalde competities deel te (blijven) nemen zijn dus aanzienlijk. Zo ontvangen clubs in de Nederlandse eredivisie meer televisiegeld dan clubs uit de Jupiler League. Deze belangen speelden mogelijk ook een rol bij de recente omkoping in de Turkse competitie.

In Nederland zijn nog geen concrete gevallen van matchfixing vastgesteld. Het kan echter niet worden uitgesloten dat dit verschijnsel zich wel degelijk ook in Nederland voordoet. Kamerlid Recourt heeft meerdere tips over omkoping in Nederland gekregen. Het zou vooral gaan om wedstrijden in de eerste divisie. In zijn biografie stelt de in opspraak geraakte Duitse voetballer René Schnitzler dat matchfixers ook in Nederland wedstrijden zouden hebben gemanipuleerd (Kouwenhoven, 2012). In het verleden deden geruchten de ronde dat er in Aziatische landen relatief veel belangstelling was voor bepaalde wedstrijden uit de Jupiler League (de voormalige eerste divisie), wedstrijden waarvoor in Nederland nauwelijks belangstelling bestond. Toch heeft dit niet geleid tot concrete verdenkingen. Volgens Spapens (2012) is het een kwestie van tijd

alvorens zich de eerste zaak in Nederland zal aandienen. Het bestaat niet, zo stelt hij, dat het om ons heen gebeurt en dat wij lelieblank of zonder risico zijn.

FIFPro verwijst naar Europol, dat de verwachting zou hebben uitgesproken dat binnen vijf jaar ook grote Europese competities geïnfiltrerd zullen worden (Bromet, 2011). De komende jaren zullen er nog veel spelers, vooral in de Jupiler League, zijn die geen of een klein inkomen hebben. Zij kunnen gevoelig zijn voor omkoping, vooral als zij wat ouder zijn en ook geen uitzicht meer hebben op een mooie profcarrière. Matchfixing zal dan waarschijnlijk vanuit het buitenland worden opgezet, vanuit landen waar gokken *big business* is. Voor Nederland wordt niet verwacht dat matchfixing zich de komende jaren regelmatig zal voordoen, maar het kan niet worden uitgesloten dat zich incidenten zullen voordoen. Ondanks de slechte financiële situatie van een aantal betaaldvoetbalorganisaties verwachten wij niet dat Nederlandse clubbestuurders in de komende vier jaar spelers van concurrerende clubs of scheidsrechters zullen omkopen om zodoende financieel voordeel voor hun club te behalen.

Aanpak

Beter inzicht in matchfixing is een voorwaarde voor een goede aanpak. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport gaat onderzoek doen naar omkoping in de sport. Bovendien komt er een anonieme tiplijn waar aanwijzingen over omkoping gemeld kunnen worden.

Matchfixing is een verschijnsel dat primair door de sportbonden zelf zal moeten worden bestreden. Daarom ligt het niet voor de hand dat de Nederlandse politie prioriteit geeft aan de bestrijding ervan. Wel kan de politie geconfronteerd worden met de gevolgen van matchfixing: er kunnen openbare ordeproblemen ontstaan, indien blijkt dat uitslagen op een oneerlijke wijze tot stand zijn gekomen.

4.2 Illegale kansspelen

De Wet op de Kansspelen (WOK) verbiedt de deelname aan of het bieden van gelegenheid tot deelname aan kansspelen, behalve wanneer er een vergunning is afgegeven of de kansspelen in huiselijke of besloten kring plaatsvinden. Er is sprake van een kansspel als de speler geen grote invloed heeft op de uitkomsten van het spel.

De afgelopen jaren hebben enkele voorbeelden van de vondst van illegale gokgelegenheden de media gehaald. Zo zijn in april 2010 drie mensen aangehouden die ervan verdacht werden op grote schaal illegale lottospelen te hebben georganiseerd. De Belastingdienst legde een naheffing op van 1,5 miljoen euro. Tijdens de aanhouding werden zeven vuurwapens, contant geld en dure auto's in beslag genomen (ANP, 2010). In oktober 2010 werd in de gemeente Apeldoorn een theehuis gesloten wegens gokactiviteiten in een aangrenzende ruimte van het pand (De Stentor, 2010). In 2011 zijn twintig verdachten aangehouden die zich bezighielden met illegale kansspelen. Ook zijn twee illegale gokhuizen gesloten, waar gegokt kon worden op voetbal- en hondenrenwedstrijden (De Telegraaf, 2011). Ook uit recente politiegegevens komen voorbeelden naar voren. Zo is er recentelijk illegale gokapparatuur aangetroffen in de hoofdstad. Het ging in dit geval om een terminal waarmee illegaal weddenschappen konden worden afgesloten.

Aard en omvang

Er zijn twee soorten illegale kansspelen, die verschillend zijn van aard: de illegale niet-virtuele kansspelen en de illegale internetkansspelen.

Deelnemen aan internetkansspelen is verboden. Zo zijn ook de websites die kansspelen aanbieden verboden, als deze websites gericht zijn op de Nederlandse markt. Er zijn bijvoorbeeld websites met casinospelen (roulette en blackjack), websites die specifiek gericht zijn op poker, websites waarop bingo gespeeld kan worden en websites waarop gewed kan worden op sportwedstrijden.

Naast de internetkansspelen zijn er de kansspelen die niet virtueel plaatsvinden. Het gaat hier bijvoorbeeld om pokertoernooien, bingoavonden, illegale lotto en toto en gokzuilen in cafés en theehuizen. En verder zijn er mogelijk kleinschalige illegale casino's waar meerdere soorten kansspelen worden aangeboden. Volgens de Wet op de Kansspelen zijn piramidespelen ook kansspelen.

Het overtreden van de Wet op de Kansspelen is een nagenoeg slachtofferloos delict, mensen kiezen er zelf voor om deel te nemen aan kansspelen en zien daar misschien ook niets kwaads in. Men zal daardoor niet snel aangifte doen van misdrijven die betrekking hebben op illegale kansspelen. Uit een korte scan in BVO en BVH blijkt dat er de laatste jaren toch wel een aantal opsporingsonderzoeken zijn geweest en dat er wat mutaties zijn over illegale casino's, gokzuilen in theehuizen en pokertoernooien. Ook zijn er wat gegevens te vinden over overvallen op gokhuizen en pokertoernooien.

De omvang van de illegale kansspelen op internet en in de niet-virtuele wereld zal lastig te bepalen zijn. In een rapport van Regioplan (Homburg & Oranje, 2009) staat dat 10 procent van hun respondenten in de afgelopen twaalf maanden deelgenomen had aan een illegaal kansspel, internetkansspelen bleken daarbij het populairst. Van de hoeveelheid aanbieders op virtueel gebied is misschien wel een overzicht te maken. De niet-virtuele kansspelen zijn een ander verhaal: deze worden vaak gehouden in een afgeschermd wereld en zijn daardoor lastiger te vinden.

Volgens het onderzoek van Homburg en Oranje (2009) is het aantal illegale casino's sinds 2003 sterk verminderd. In politieregistraties is een klein aantal kleinschalige gokhuizen terug te vinden, maar de grootschalige illegale gelegenheden, die open zijn voor een groot publiek, bestaan niet meer. De opkomst van internet en de stijgende populariteit van internetkansspelen, zoals internetpoker, lijken ten koste te gaan van de fysieke illegale kansspelgelegenheden.

Naast politiebronnen zijn er andere overheidsdiensten die informatie hebben over de omvang van illegale kansspelen. Dit zijn bijvoorbeeld de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) en Verispect³⁹. Ook het Holland Casino zou informatie over concurrenten kunnen hebben. Dat blijkt uit een aantal BVH-registraties naar aanleiding van tips die het Holland Casino heeft aangeleverd. De gevestigde legale casino's hebben er belang bij dat de illegale casino's verdwijnen; dat zijn tenslotte concurrenten.

Betrokkenen

Over de exploitanten van verschillende soorten illegale kansspelen is niet veel bekend (Wilkinson, Vunderink & Van der Heijden, 2008). Uit open bronnen blijkt vaak wel dat wanneer er verdachten worden aangehouden voor het organiseren van illegale kansspelen, ze ook bijvoorbeeld vuurwapens, contant geld en andere verboden goederen in bezit hebben (ANP, 2006, 2010). Of er sprake is van een bepaalde mate van georganiseerde criminaliteit is onduidelijk. Wanneer illegale kansspelen groots opgezet zijn en er veel geld wordt ingezet bij het gokken, mogen we aannemen dat er een bepaalde mate van organisatie achter zit. Omdat er op dit moment maar weinig bekend is over organisatoren, zijn hier eigenlijk geen uitspraken over te doen.

³⁹ Verispect houdt namens de overheid toezicht op onder andere de Wet op de Kansspelen.

Organisatoren van illegale internetkansspelen bevinden zich dikwijls in het buitenland. In Nederland is het exploiteren van een website die kansspelen aanbiedt verboden, in veel andere landen niet.

Gevolgen

In het rapport van Regioplan (Wilkinson et al., 2009) wordt een schatting gemaakt van de financiële schade van illegale kansspelen. In Nederland lijkt het te gaan om minimaal 86 miljoen euro op jaarbasis. Internetkansspelen zijn de grootste bron van inkomsten voor de organisatoren van illegale kansspelen. Het geld dat aan illegale kansspelen wordt uitgegeven, wordt niet in de lokale casino's besteed. Niet alleen heeft dit financiële gevolgen voor de legale casino's, maar ook de staatskas loopt inkomsten mis. Over de gewonnen bedragen wordt namelijk niet altijd kansspelbelasting betaald. Wel worden illegale winsten soms gewoon opgegeven bij de Belastingdienst.

Een ander gevolg van illegale kansspelen dat in de literatuur wordt genoemd, is dat er minder zicht is op gokverslaving (Wilkinson et al., 2009), doordat het gokken minder in openbare gelegenheden plaatsvindt en dus onzichtbaar blijft.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Een belangrijke criminaliteitsrelevante factor is de politieke houding ten opzichte van internetkansspelen. In maart 2011 is een beleidsvisie van het ministerie van Veiligheid en Justitie verschenen met de aanbeveling internetkansspelen te reguleren via een vergunningsstelsel. Ook de Adviescommissie Kansspelen via internet (2010) gaf deze aanbeveling. Mocht deze aanbeveling worden gevolgd, dan is er geen sprake meer van criminaliteit voor wat betreft de internetkansspelen.

In de Wet op de Kansspelen wordt de oprichting van een kansspelautoriteit uitgewerkt. Deze autoriteit heeft als taak toezicht en handhaving uit te oefenen. Dit toezicht zou criminaliteitsremmend kunnen werken.

Aanpak

Vanuit Nederland is het lastig om aanbieders in andere landen aan te pakken, als het aanbieden van internetkansspelen in die landen niet verboden is. De enige mogelijkheid is de websites in kwestie voor Nederlanders te blokkeren en het spelers onmogelijk te maken geld naar die websites over te maken. Dit lijkt niet realistisch en is waarschijnlijk ook makkelijk te omzeilen.

Met de instelling van een kansspelautoriteit zal de aanpak van illegale kansspelen vooral bij deze instelling komen te liggen. De politie en andere opsporingsdiensten zouden zich bij de aanpak van illegale kansspelen vooral kunnen richten op het oprollen van illegale casino's. Mogelijk tonen opsporingsonderzoeken wel interessante verbanden met andere vormen van criminaliteit, aangezien vaak ook verboden spullen worden aangetroffen bij aangehouden verdachten.

4.3 Kartelvorming

Een economisch kartel is een overeenkomst tussen bedrijven die bedoeld is om onderlinge concurrentie te verminderen. Het doel is financieel gewin. Sinds de Mededingingswet van 1998 is kartelvorming in Nederland verboden, eerder was dit al door de Europese Unie verboden. De Mededingingswet verbiedt het maken van afspraken over prijzen, verdelen van klanten of boycotten van leveranciers en afnemers.

Er zijn verschillende soorten kartelvorming, waaronder het prijskartel, het hoeveelheidskartel, het rayonkartel, het calculatiekartel en het researchkartel.

Aard en omvang

De twee bekendste voorbeelden van kartelvorming zijn misschien wel de bouwfraude en OPEC. De bouwfraude is een voorbeeld van een prijskartel en speelde aan het eind van de twintigste eeuw. Grote bouwbedrijven maakten verboden prijsafspraken en verdeelden het werk onderling, waardoor er weinig concurrentie was en de prijzen hoog bleven. Vooral overheden werden hierdoor benadeeld.

OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) is in feite ook een kartel, maar is als organisatie niet verboden. OPEC is een samenwerkingsverband van verschillende olieproducerende landen die afspraken maken over de hoeveelheden olie die geëxporteerd worden om de olieprijs stabiel te houden.

De Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) houdt zich in Nederland bezig met de bestrijding van kartelvorming en zorgt er daardoor voor dat bedrijven op de markt met elkaar kunnen concurreren. In 2010 heeft de NMa aan 33 ondernemingen in Nederland voor in totaal 137 miljoen euro aan boeten opgelegd.

Het aantal boeten bleef gelijk ten opzichte van voorgaande jaren, maar het totale boetebedrag was hoger (NMa, 2011).

Betrokkenen

De betrokkenen bij kartelvorming zijn vaak grote bedrijven die onderling afspraken maken over prijzen, soms vormen kleinere bedrijven ook een kartel. Zo zijn in 2011 nog een tiental Haagse glazenwassers beboet voor het maken van een verboden kartelafpraak. Zij verdeelden onderling klanten in een Haagse wijk.⁴⁰

Gevolgen

De gevolgen van kartelvorming zijn voornamelijk op het financiële vlak terug te vinden: door kartelafspraken wordt de klant financieel benadeeld. Doordat er geen sprake meer is van concurrentie, betaalt de klant te veel voor producten en diensten.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De economische situatie kan een factor zijn die relevant is voor het aantal kartels dat wordt gevormd. Als het economisch slechter gaat, kan dat een reden zijn om afspraken te maken over prijzen. Ondernemingen zijn er zo van verzekerd dat hun prijzen hoog blijven, terwijl dat anders door de slechte economische situatie misschien niet zo zou zijn. Het aanhouden van de huidige economische recessie kan er dus voor zorgen dat er meer kartels zullen worden gevormd.

Aanpak

Voor de Nederlandse politie is er eigenlijk geen rol weggelegd in de bestrijding van kartelvorming in Nederland. Deze rol is al toebedeeld aan een andere instantie, namelijk de NMa. De NMa gaat per 1 januari 2013 samen met de Consumentenautoriteit en OPTA verder onder de naam Autoriteit Consument en Markt (ACM).

⁴⁰ http://www.nma.nl/documenten_en_publicaties/archiefpagina_nieuwsberichten/nieuwsberichten/2011/66_11_nma_beboet_kartelafpraak_haagse_glazenwassers.aspx

4.4 Handel in cheap whites en namaaksigaretten

Cheap whites zijn sigaretten die in geen enkele lidstaat van de Europese Unie geregistreerd zijn en die binnen de EU geen legale thuismarkt hebben. Ze worden geproduceerd met het doel gesmokkeld en illegaal verkocht te worden. Een groot deel van de in Nederland in beslag genomen *cheap whites* heeft Groot-Brittannië als bestemmingsland. Nederland is in dat geval slechts doorvoerland bij de smokkel ervan. Namaaksigaretten zijn nagemaakte merk-sigaretten, die worden verkocht als de originele merksigaretten. De herkomst van in beslag genomen namaaksigaretten is vaak China. De kwaliteit van deze sigaretten is erg slecht. Ook vanuit het Midden-Oosten zouden namaak-sigaretten Nederland binnengesmokkeld worden. Maar ook in (Oost-)Europa zijn de afgelopen jaren sigarettenfabrieken ontmanteld die namaaksigaretten produceerden (Ministerie van Financiën, 2010).

Aard en omvang

In 2010 namen de douane en de FIOD 132 miljoen sigaretten en ruim 3000 kilo losse tabak in beslag. In 2009 ging het nog om 210 miljoen sigaretten en bijna 500 kilo losse tabak (Rijksoverheid, 2011b). Met de totale hoeveelheid sigaretten die in 2009 in beslag werden genomen, zou een bedrag van ruim 36 miljoen euro aan misgelopen accijns en btw voor de staatskas gemoeid zijn, in 2010 was dit ruim 22 miljoen euro (Rijksoverheid, 2011a). De meeste inbeslagnames vonden plaats in de Rotterdamse haven en het betrof sigaretten en tabak met als bestemming voornamelijk Groot-Brittannië. Nederland was bij deze inbeslagnames alleen het doorvoerland. De overige sigaretten werden aangetroffen in postzendingen en bij inbeslagnames in het binnenland (Ministerie van Financiën, 2010).

Toch komt het ook af en toe voor dat er in Nederland op illegale wijze sigaretten worden geproduceerd. Zo heeft de FIOD in december 2011 nog een sigarettenfabriek opgerold in Zuid-Holland. Het is pas de tweede keer dat dit in Nederland is gebeurd. Bij de actie werden drie verdachten uit Paraguay opgepakt. Bij de inval nam de FIOD 10.000 kilo ruwe tabak, machines en verpakkingsmaterialen in beslag. Vermoedelijk waren de nog te maken sigaretten bestemd voor Groot-Brittannië (De Telegraaf, 2011).

Betrokkenen

Tot dusver blijkt maar weinig Nederlandse betrokkenheid bij de productie van namaaksigaretten en *cheap whites*. Wel spelen Nederlanders een rol bij de

doorvoer ervan, aangezien er toch aanzienlijke hoeveelheden in beslag worden genomen in de Rotterdamse haven. Er zijn in de CSV-manager een aantal samenwerkingsverbanden te vinden die verdacht worden van de handel in en smokkel van nagemaakte sigaretten. Veel informatie over hun werkwijze is echter niet bekend.

Gevolgen

De handel in namaaksigaretten en *cheap whites* heeft voornamelijk gevolgen van financiële aard, en wel voor de tabaksindustrie en de Nederlandse overheid. In Nederland is er maar weinig tabaksindustrie. Wel hebben een aantal internationale tabaksbedrijven een vestiging in Nederland. De tabaksindustrie loopt inkomsten mis door de valse concurrentie en ook de Nederlandse overheid loopt inkomsten mis, doordat er geen accijnzen betaald worden over de namaaksigaretten en *cheap whites*.

Een ander gevolg van de handel in *cheap whites* en namaaksigaretten is de schade aan de gezondheid die rokers mogelijk oplopen. Deze illegale versies kunnen gevaarlijke stoffen bevatten die nog meer schade aanrichten dan het roken van legale sigaretten. Ook zit er in de in beslag genomen illegale sigaretten doorgaans meer teer, nicotine en koolstofdioxide.

De gevolgen voor de Nederlandse volksgezondheid en staatskas zijn waarschijnlijk niet heel groot: ten eerste blijken Nederlanders steeds minder nagemaakte sigaretten te kopen, omdat de kwaliteit zo slecht is (Ministerie van Financiën, 2010), en ten tweede is het grootste gedeelte van de aangetroffen sigaretten bestemd voor de Britse markt.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Als criminaliteitsrelevante factor kan de stijging van de tabaksaccijns worden aangemerkt. De accijnzen op tabak worden elk jaar hoger, waardoor het roken van legaal gekochte sigaretten steeds duurder wordt. Het ligt in de verwachting dat mensen, door de duurder wordende sigaretten, sneller geneigd zullen zijn *cheap whites* en namaaksigaretten te kopen.

Steeds minder Nederlanders roken. Uit het Continue Onderzoek Rookgewoonten dat in opdracht van Stivoro wordt uitgevoerd, is gebleken dat het percentage Nederlanders van 15 jaar en ouder dat rookt, in 2011 gedaald is naar 25 procent. In de jaren daarvoor lag dit percentage rond de 28 procent (www.stivoro.nl). Ook het dagelijkse aantal gerookte sigaretten is afgenomen:

tien jaar geleden consumeerde een roker gemiddeld 15,6 sigaretten per dag, in 2011 waren dat er 13,9. Dit betekent dat de vraag naar namaaksigaretten en *cheap whites* kan afnemen.

Een andere factor die van belang kan zijn, is de uitbereiding van de Europese Unie. De corruptie onder grensbewakers in bijvoorbeeld Roemenië is voor andere lidstaten zoals Nederland een reden zich te verzetten tegen Roemeense toetreding tot de Schengenzone. In Roemenië zijn bij een actie in 2011 tientallen douaniers en leden van de grenspolitie opgepakt op verdenking van sigarettensmokkel. Het was de derde keer in korte tijd dat de Roemeense politie massaal grensbewakers arresteerde (ANP, 2011). Corruptie onder grensbewakers kan ervoor zorgen dat sigaretten makkelijker de EU in worden gesmokkeld. Als de corruptie in die landen niet wordt aangepakt, zal de smokkel van verschillende goederen over die grenzen waarschijnlijk niet afnemen. Ook voor sigarettensmokkel zou dit kunnen gelden.

Aanpak

Om smokkel van en illegale handel in tabaksproducten nog meer tegen te gaan is er in 2011 een *Memorandum of Understanding* ondertekend door Douane Nederland en de brancheorganisaties voor de tabaksindustrie, te weten de Stichting Sigarettenindustrie en de Vereniging Nederlandse Kerftabakindustrie (Rijksoverheid, 2011a). Een betere samenwerking tussen partijen en een focus op de smokkel van namaaksigaretten en *cheap whites* kan in ieder geval zorgen voor beter zicht op de problematiek en ook handvatten bieden voor een concrete aanpak.

De rol die de politie kan spelen bij de aanpak is momenteel niet erg groot. Merkvervalsing en het ontduiken van accijnzen behoren op dit moment tot het domein van de FIOD, en het controleren van goederen die van buiten de EU ons land binnenkomen, is een taak van de douane.

4.5 Fraude met de OV-chipkaart

De OV-chipkaart is een elektronische betaal- en toegangspas voor al het openbaar vervoer per bus, tram, trein, metro en sommige veerboten in Nederland. De kaart bevat een onzichtbare RFID-tag waarin allerlei gegevens kunnen worden opgeslagen. Wie met de kaart wil reizen, moet deze vooraf opladen met voldoende saldo en/of een geschikt reisproduct. Om de OV-chipkaart als geldig vervoerbewijs te kunnen gebruiken dient de gebruiker

iedere reis te registreren. Dit kan door de kaart bij het in- en uit- of overstappunt van de reis of een trajectdeel te presenteren bij een kaartlezer van de vervoerder (Wikipedia.nl). Eind 2011 had Trans Link Systems (het bedrijf dat de kaart ontwikkeld heeft) 12 miljoen OV-chipkaarten geproduceerd, waarvan 4 miljoen anonieme kaarten (de Volkskrant, 2011).

Er is sprake van fraude indien de OV-chipkaart zodanig wordt gemanipuleerd dat zonder betaling of tegen een lager tarief gereisd kan worden in het openbaar vervoer.

Aard en omvang

Nieuwe systemen, zoals nieuwe betaalmiddelen, kunnen leiden tot nieuwe vormen van criminaliteit. In Nederland is de OV-chipkaart ingevoerd als betaalmiddel in het openbaar vervoer. Er zijn aanwijzingen dat niet-persoonsgebonden OV-chipkaarten gekopieerd worden of dat de chip wordt gemanipuleerd. De OV-chipkaart kan illegaal worden opgeladen met behulp van een speciale kaartlezer en een computerprogramma. De handleiding waarin wordt aangegeven hoe dit moet, is in een computerblad afgedrukt. De fabrikant van de kaartlezer kan de vraag nauwelijks aan (Pels, 2011).

In 2010 is er een persoon aangehouden voor het kopiëren van (niet op naam gestelde) OV-chipkaarten. Fraude met OV-chipkaarten is erg moeilijk vast te stellen. Ook is er maar een beperkt aantal gemanipuleerde kaarten geblokkeerd.

In juli 2011 heeft Translink Systems aangifte gedaan van grootschalige illegale handel in OV-chipkaarten. Het zou gaan om enkele honderden gemanipuleerde kaarten, waarop kunstmatig € 150 saldo was gezet. Deze kaarten werden vervolgens voor € 17,50 op internet te koop aangeboden (Pels, 2011).

Hierna is een nieuwe OV-chipkaart ingevoerd. Sinds augustus 2011 neemt het aantal fraudegevallen af (de Volkskrant, 2011).

Betrokkenen

Deze vorm van fraude is dermate nieuw dat er geen goed zicht bestaat op betrokkenen. De apparatuur om de fraude te plegen kan door één persoon worden bediend. Het is nog maar de vraag of er een interessante criminele markt voor georganiseerde groepen bestaat.

Gevolgen

De Nederlandse openbaarvervoerbedrijven lijden door de fraude financiële schade. Als deze schade groot wordt, zou dat een verhoging van de tarieven voor het openbaar vervoer tot gevolg kunnen hebben, wat nadelig is voor reizigers en voor bedrijven die de reiskosten van hun werknemers (gedeeltelijk) vergoeden.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Technologische ontwikkelingen, zoals de komst van een nieuwe OV-chip, die meer fraudebestendig is, kunnen aan deze vorm van criminaliteit een eind maken of het fraudeurs in ieder geval een stuk moeilijker maken. Ook is het echter mogelijk dat technologische ontwikkelingen meer fraudemogelijkheden bieden.

Als de kosten van openbaar vervoer sterk stijgen, wordt fraude aantrekkelijker.

De Nederlandse economie ontwikkelt zich nauwelijks en bevond zich begin 2012 in een recessie. Het aantal banen in Nederland neemt eerder af dan toe. Dit kan betekenen dat het voor iemand die werkloos is, moeilijker wordt om dicht bij huis werk te vinden. Banen die ver van huis liggen, zijn alleen interessant als de kosten van een dergelijke baan niet te hoog worden. Mede gelet op de hoge brandstofkosten – in 2012 bereikten de benzinekosten in Nederland een nieuw hoogtepunt – kan de vraag naar gemanipuleerde OV-chipkaarten onder die omstandigheden toenemen.

Omdat de nieuwe OV-chipkaart minder fraudegevoelig is dan de eerste OV-chipkaart, is de verwachting dat deze vorm van fraude zal afnemen.

Aanpak

Mogelijkheden voor de aanpak liggen niet primair op het werkterrein van de politie maar bij de eigenaar van de chipkaart. De nieuwe OV-chip van Trans Link Systems, de Infineon SLE-66, is voorzien van programmatuur die inbraakpogingen blokkeert.

4.6 Gehandicaptenparkeerkaarten: diefstal en handel

Met een gehandicaptenparkeerkaart (GPK) kan, op enkele uitzonderingen na, in heel Europa gratis geparkeerd worden op de speciale gehandicaptenparkeerplaatsen. Daarnaast is het in veel landen mogelijk gratis gebruik te maken van de reguliere parkeerplaatsen. Ook mag men in een parkeerschijfzone buiten de vakken staan, zonder tijdslimiet. Op een woonerf mag drie uur buiten de vakken worden geparkeerd en men hoeft geen rekening te houden met een parkeerverbod (RDW.nl).

Aard en omvang

Met een gestolen gehandicaptenparkeerkaart kan oneigenlijk gebruik gemaakt worden van de parkeermogelijkheden die deze kaart biedt. Gehandicaptenparkeerkaarten zijn er zowel voor bestuurders als voor passagiers. Ze staan niet op kenteken maar op naam. Daarom zijn ze een gewild object bij dieven (De Graaf, 2010).

Door deze mogelijkheden is er een bloeiende handel ontstaan in gestolen gehandicaptenparkeerkaarten. Vooral in plaatsen met lange wachttijden voor parkeervergunningen is een GPK een waardevol goed. Inmiddels ligt de marktwaarde van een gestolen GPK rond de 1500 euro (RDW.nl). Indien een gestolen parkeerkaart wordt aangetroffen, wordt een boete uitgeschreven die gelijkstaat aan de boete voor een voertuig dat zonder parkeerkaartje is geparkeerd.

Alleen al in de Randstad zijn de afgelopen jaren tienduizend parkeerkaarten van gehandicapten gestolen (De Graaf, 2010). Gelet op de hoge parkeerkosten en het gebrek aan parkeerplaatsen in de Randstad, ligt het voor de hand dat het aantal diefstallen hier hoger ligt dan elders in Nederland. Nationale cijfers ontbreken echter.

Betrokkenen

Er zijn nauwelijks gegevens gevonden over de daders. In 2007 kwam een grote fraudezaak in Den Haag aan het licht, waarbij parkeercontroleurs zelf illegale parkeerkaarten verhandelden (De Graaf, 2010). Deze diefstallen hoeven niet in georganiseerd verband gepleegd te worden.

Gevolgen

Voor de gedupeerde geldt dat hij niet alleen schade aan zijn auto heeft, hij moet ook aangifte doen bij de politie. Zolang hij niet in het bezit is van een nieuwe kaart, kan hij geen gebruik maken van de speciale parkeermogelijkheden. Door het toenemende oneigenlijke gebruik van GPK's worden gehandicaptenparkeerplaatsen meer en meer gebruikt door onbevoegden. Hierdoor zijn deze plaatsen steeds vaker bezet, waardoor zij niet meer gebruikt kunnen worden door diegenen voor wie ze werkelijk bestemd zijn (RDW.nl).

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

Met een GPK kan men, op enkele uitzonderingen na, in geheel Europa gratis parkeren op gehandicaptenparkeerplaatsen. Als de kosten van parkeren oplopen, wordt de vraag naar GPK's groter.

In een aantal plaatsen zijn er voldoende parkeerplaatsen voor invaliden maar is er gebrek aan parkeerplaatsen voor niet-invaliden. Het hebben van een GPK wordt dan aantrekkelijker.

Beter beveiligde kaarten zouden criminaliteitsremmend kunnen zijn. Als GPK's van een chip worden voorzien, is het bij controle eenvoudiger vast te stellen of een kaart gestolen is.

De komende jaren zullen de kosten voor parkeren waarschijnlijk stijgen. De vraag naar gestolen parkeerkaarten neemt dan toe. Afhankelijk van de beveiliging van GPK's en de pakkans kan het aantal diefstallen van deze kaarten toenemen.

Aanpak

De Rijksdienst voor het Wegverkeer (RDW) heeft een landelijk registratiesysteem voor gestolen gehandicaptenparkeerkaarten opgezet.

4.7 Illegale handel in zeldzame metalen en mineralen

Een aantal metalen en mineralen zijn kostbaar, omdat ze zeldzaam zijn maar essentieel voor de productie van een aantal vitale goederen. Deze metalen en mineralen worden gerekend tot de *critical materials*. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de Europese Unie hebben ruim veertig stoffen

geïdentificeerd (het CBS 44 en de EU 41 stoffen) die zij tot de *critical materials* rekenen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2010; European Commission, 2010). Deze stoffen worden gebruikt voor de productie van ongeveer vierhonderd producten.

Aard en omvang

Uit onderzoek van PriceWaterhouseCoopers blijkt dat driekwart van de grote productiebedrijven die wereldwijd actief zijn, vreest dat de schaarste van grondstoffen de komende vijf jaar grote gevolgen zal hebben voor de bedrijfsvoering. Ze maken zich vooral zorgen over de almaar stijgende vraag naar metalen en mineralen en over de geopolitieke verhoudingen (De Telegraaf, 2011). Slechts een klein deel van de Nederlandse economie is afhankelijk van deze kritieke materialen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2010).

De betrokkenheid van de georganiseerde misdaad bij de handel in waardevolle grondstoffen is geen nieuw fenomeen. In de Democratische Republiek Congo (DRC) bevinden zich een aantal zeldzame mineralen, bijvoorbeeld tantalum. Verscheidene criminele groepen in de DRC roven deze zeldzame mineralen en smokkelen ze naar het buitenland. De illegale handel in mineralen heeft volgens de Verenigde Naties een direct effect op de gewapende conflicten in de DRC (UNODC, 2010).

Ook in China zijn (of waren) er een aantal illegale mijnen waar *rare earths* (zeldzame metalen) zijn gewonnen. Deze metalen zijn verhandeld op de illegale markt, waarvan een deel zich in Vietnam bevindt (Bradsher, 2010).

De EU verwacht niet dat er in de komende tien jaar problemen ontstaan in de verkrijgbaarheid van *critical materials*. Het ontstaan van een zwarte markt waar zeldzame metalen en mineralen kunnen worden verkregen, lijkt nu nog niet aan de orde.

Europol heeft een aantal scenario's geschetst om de mogelijke gevolgen van de tekorten in kaart te brengen (Europol, 2010). In deze scenario's wordt gewezen op de kansen voor de georganiseerde criminaliteit door het ontstaan van zwarte markten.

Criminele handel in zeldzame of dure metalen en mineralen ontstaat niet alleen door tekorten en daarmee samenhangende prijsontwikkelingen. De ontwikkeling of het ontstaan van criminaliteit kan waarschijnlijk het beste geanalyseerd worden door te kijken naar de gelegenheid of juist de afwezigheid daarvan. Een aantal zeldzame stoffen kunnen vrijwel alleen maar via legale kanalen worden verkregen. Voor deze stoffen is het niet aannemelijk dat er op grote schaal criminaliteit zal

ontstaan. Stoffen die geen gesloten keten hebben en waar dus op verschillende plaatsen in gehandeld kan worden, zijn wel gevoelig voor criminaliteit. Het gaat dan bijvoorbeeld om koper, aluminium, titanium en nikkel. Deze stoffen worden ook gerecycled. Vaak is de herkomst van deze stoffen niet meer te achterhalen. Deze tweedehandsmarkt creëert een gelegenheid. In 2011 is de eigenaar van een metaalrecyclingbedrijf veroordeeld voor het verhandelen van 150.000 kilo gestolen metalen.⁴¹ Een andere gelegenheid is de mogelijkheid om een deel van de kostbare stoffen illegaal te onttrekken en door te verkopen.

Vrijwel dagelijks staan er berichten in de media over vooral koperdiefstallen. De Nederlandse politie heeft een vertrouwelijk overzicht gemaakt van alle koperdiefstallen op het spoor van 2009 tot medio 2010. ProRail heeft aangegeven jaarlijks 10 miljoen euro schade te lijden (NU, 2011). Ook de diefstal van aluminium, titanium en nikkel wordt regelmatig gerapporteerd, al bestaat er geen goed overzicht waaruit de exacte omvang blijkt. De meeste schade wordt veroorzaakt door diefstal vanaf bouwplaatsen. In de Botlek wordt 58 procent van de bedrijven slachtoffer van criminaliteit, 44 procent daarvan betreft metaaldiefstal (Den Breejen, 2012).

Over de diefstal van of de handel in andere zeldzame metalen of mineralen in Nederland hebben wij geen informatie gevonden. Deze stoffen lijken ook lastig buiten de keten om te verhandelen. De bedrijven die deze stoffen nodig hebben, doen zaken met vaste leveranciers en handelen in relatief grote hoeveelheden.

Betrokkenen

Uit een vertrouwelijke analyse van de politie blijkt dat een groot deel van de koperdiefstallen op het spoor het werk is van personen die zich in een marginale maatschappelijke positie bevinden. Zij hebben vaak geen vaste woon- en verblijfplaats en zijn relatief vaak verslaafd aan harddrugs.

Uit deze analyse blijkt ook dat koperdiefstallen soms het werk zijn van criminele samenwerkingsverbanden die vaker koperdiefstallen rond het spoor hebben gepleegd.

De Zeehavenpolitie heeft een analyse gemaakt van de metaaldiefstallen in de Rotterdamse haven. Uit deze analyse blijkt dat 35 procent van deze diefstallen door werknemers wordt gepleegd, 27 procent door professionele metaaldieven en 38 procent door gelegheidsdieven (Den Breejen, 2012).

⁴¹ Rechtbank Rotterdam 09-02-2011, LJN: BP3772.

Gevolgen

De diefstal van zeldzame metalen kan ernstige gevolgen hebben. In januari 2011 botsten bij Zevenaar een goederentrein en een intercitytrein op elkaar. Op de plaats van het ongeluk was 300 meter koper verdwenen. Het spoor vormt een van de favoriete doelwitten van koperdieven. De gevolgen van een spoorongeluk kunnen ernstig zijn in termen van verlies aan mensenlevens, financiële schade en het vertrouwen in bepaalde vervoermiddelen.

Koperdiefstal kan ook leiden tot stroomuitval in wijken en industriegebieden met alle risico's van dien. Door het uitvallen van verkeerslichten komt de verkeersveiligheid in het geding. De stroomuitval zou ook bedrijven kunnen treffen die bijvoorbeeld met chemische stoffen omgaan. Dit kan gevaar voor mens en dier opleveren. De uitval veroorzaakt ook economische schade.

In Lunteren werd in 2010 een mogelijke koperdief geëlectrocuteerd. Het slachtoffer was volgens de politie op zoek naar koper en kwam onder stroom te staan toen hij een draad doorknipte (NOS, 2010). Op 6 januari 2010 kwamen de plaatsen Deurne en Wijnegem zonder stroom te zitten vanwege een poging tot koperdiefstal. De dief raakte daarbij levensgevaarlijk gewond (Wikipedia.nl).

Beelden en gedenkplaten die buiten staan, zijn gevoelig voor diefstal. In 2007 is het beeld 'De denker' van Rodin uit het Singermuseum te Laren gestolen. Twee dagen later is het beeld zwaarbeschadigd teruggevonden. Beelden van brons (een legering van koper en tin) worden meestal in stukken gezaagd voordat ze te koop worden aangeboden, om herkenning te voorkomen. De opbrengst van een beeld op de oudijzermarkt is slechts een fractie van de waarde die het op de kunstmarkt zou opbrengen.⁴²

Wanneer zeldzame en waardevolle kunstwerken, die bijvoorbeeld tot de collectie van musea of tot de kunstcollectie van het Rijk behoren, worden beschadigd, ontstaat er culturele schade.

Buiten de financiële en culturele schade kunnen deze diefstallen ook tot emotionele schade leiden. Als bijvoorbeeld bronzen beelden van graven worden gestolen, kan dit emotionele schade veroorzaken bij de nabestaanden.

⁴² Kunstgerelateerde criminaliteit is voor het NDB2012 een apart onderzoeksthema geweest. Zie E. Willems-Hirsch (2012). *Kunst- en antiëkerelateerde criminaliteit. Verslag van een onderzoek voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: Korps landelijke politiediensten, Dienst IPOL.

De mondiale politieke verhoudingen kunnen veranderen door de beschikbaarheid van zeldzame metalen en mineralen. Sommige van deze stoffen worden in een beperkt aantal landen gewonnen. Deze landen zouden de afhankelijkheid kunnen misbruiken.

Criminaliteitsrelevante factoren en verwachting

De vraag naar zeldzame metalen en mineralen en de prijzen ervan zijn criminaliteitsrelevante factoren. Uit Brits onderzoek is gebleken dat als de prijs van zeldzame recyclebare metalen stijgt, de diefstal van deze metalen ook stijgt (Sidebottom, Belur, Bowers, Tompson & Johnson, 2011).

Schaarste van zeldzame metalen en mineralen zou kunnen leiden tot het ontstaan van een zwarte markt. Vooralsnog verwacht de EU niet dat er in de komende tien jaar een schaarste zal ontstaan.

China beschikt over een groot deel van de mondiale zeldzame metalen en mineralen. Door het aanbod aan te passen kan het zijn politieke invloed vergroten.

Nieuwe technologische ontwikkelingen maken het wellicht mogelijk zeldzame metalen en mineralen uit de zeebodem te winnen. Het aanbod zou daardoor toenemen en de afhankelijkheid van een klein aantal landen afnemen.

Ook kunnen nieuwe technologieën het mogelijk maken zeldzame metalen of mineralen te vervangen door minder zeldzame materialen.

De criminele gelegenheden verschillen per soort zeldzaam metaal en mineraal. Metalen die op een tweedehandsmarkt kunnen worden aangeboden, zullen ook de komende jaren gestolen worden. De beste voorspeller daarvoor is de prijs: hoe hoger de prijs, des te vaker deze metalen worden gestolen. Wat betreft de overige zeldzame metalen en mineralen wordt voor de komende jaren nog niet verwacht dat er in Nederland op enige schaal criminaliteit zal plaatsvinden.

Aanpak

De controle op metaalrecyclingbedrijven zou geïntensiveerd kunnen worden. Deze bedrijven zouden altijd de herkomst van metalen moeten vaststellen en de aanbieder partij identificeren. Met het gebruik van een DNA-spray kan, op het moment dat koper wordt aangeboden, makkelijker worden nagegaan of dit gestolen is.

Literatuurlijst

Omdat in dit rapport diverse criminele verschijnselen worden behandeld, presenteren wij de geraadpleegde literatuur hieronder niet in één groot overzicht maar voor elk verschijnsel afzonderlijk.

Literatuur bij hoofdstuk 2: Afpersing

ANP (2006, 10 februari). *Celstraf voor seksueel afpersen via webcam*.
<http://www.volkskrant.nl>

Bedrijfschap Horeca en Catering (2010). *Arbeidsmarktanalyse 2010*.
<http://www.kenniscentrumhoreca.nl/upload/298-arbeidsmarktanalyse-horeca-2010-bhenc.pdf>

Beem M. van (2011, 14 november). *Mobielcontract onder dwang*.
<http://www.spitsnieuws.nl>

Bovenkerk, F. & E. Derksen (1994). Bescherming-industrie en het café-bedrijf in de binnenstad van Utrecht. *Nederlands Juristenblad*, 69(14), 457-464.

Bunt, H.G. van de & E.R. Kleemans (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland* (Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit). Meppel: Boom Juridische uitgevers.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2012), *Integrale Veiligheidsmonitor 2011*.
www.cbs.nl.

Dienst Nationale Recherche (2011). *Rapportage: Het verstrekken van subsidies en het verlenen van vergunningen aan L.T.E. gerelateerde organisaties*. S.l.: Dienst Nationale Recherche.

Dienst Nationale Recherche (2012). *High tech crime. Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: Nationale Recherche.

Europol (2011). *Europol Review: General report on Europol activities*.
<https://www.europol.europa.eu>

FBI (2010). *Web of victims: A chilling case of 'sextortion'*. <http://www.fbi.gov>

Fulvetti, G. (2004). The Mafia and the 'problem of the Mafia': Organised crime in Italy, 1820-1970. In C. Fijnaut & L. Paoli (eds.), *Organised crime in Europe* (pp. 47-76). Springer: Dordrecht.

Haenen, M. (2012, 21 januari). *Actieplan gemeenten tegen opmars criminele motorbendes*. <http://www.nrc.nl>

Hagen, H.J. (1999). *Motorcycle gangs*. Zoetermeer: CRI.

Hart van Nederland (2008). *Drie maanden cel voor webcam-afperser*. <http://www.hartvannederland.nl>

Hinke, B. (2011, 3 mei). *Ex-turnster Verona van de Leur veroordeeld voor afpersing*. <http://www.nrc.nl>

Klerks, P. & N. Kop (2007). *Maatschappelijke trends en criminaliteitsrelevante factoren. Een overzicht ten behoeve van het Nationaal dreigingsbeeld 2008-2012*. Zoetermeer: KLPD.

Knotter, J.C., D.J. Korf & H. Ying Lau (2009). *Slangenkoppen en tijgerjagers: illegaliteit en criminaliteit onder Chinezen in Nederland*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Knotter, J.C. & J. Quinten (2005). *Chinese criminaliteit in Twente: een verborgen probleem?* (niet uitgegeven).

Knotter, J.C., M. Wouters & D.J. Korf (2006). *Gif, geweld & geld*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Korf, D.J., A. Benschop & J. Knotter (2009). *Verborgen werelden: minderjarige jongens, misbruik en prostitutie*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Lamet, W. & K. Wittebrood (2009). *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Leiden, I. van, E. de Vries Robbé & H. Ferwerda (2007). *Je bedrijf of je leven. Aard en aanpak van afpersing van het bedrijfsleven*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Ministerie van Veiligheid en Justitie (2012a, 25 januari). *Brief geïntegreerde aanpak outlawbikers*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/>

kamerstukken/2012/08/21/brief-tweede-kamer-voortgangsrapportage-geïntegreerde-aanpak-outlawbikers.html

Ministerie van Veiligheid en Justitie (2012b, 17 augustus). *Brief voortgangsrapportage geïntegreerde aanpak outlawbikers*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/>

Mister Money (2011, 25 augustus). *Jongeren mogen minder pinnen*. <http://www.mistermoney.nl>

NU (2011, 6 september). *Werkstraf geëist wegens poging afpersing Daphne Deckers*. <http://www.nu.nl>

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996). *Inzake opsporing: Enquête opsporingsmethoden*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Parool, Het (2011, 22 juni). *Jeugd veelvuldig misbruikt als 'geldezel'*. <http://www.parool.nl>

Pers, De (2010, 30 december). *Somaliërs doen aangifte van afpersing*. <http://www.nu.nl>

Politie Haaglanden (2011, 22 juli). *Politie houdt drie mannen aan na gijzeling* (Persberichten Haaglanden).

Projectgroep Emergo (2011). *Emergo. De gezamenlijke aanpak van de zware (georganiseerde) misdaad in het hart van Amsterdam*. Amsterdam: Boom.

Telegraaf, De (2011, 16 augustus). *Satudarah perst horeca af*. <http://www.telegraaf.nl>

Telegraaf, De (2012, 17 juni). *Geldezels zijn drie keer het haasje*. <http://www.telegraaf.nl>

TNS NIPO (2011). *Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven 2010. Feiten en trends inzake aard en omvang van criminaliteit in het bedrijfsleven*. [Amsterdam: TNS NIPO]

Voorde, H. ten & F. van Gemert (2008). Van ingehuurde vuisten tot beroepsgroep. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 372-383.

Wagen, W. van der (2011). *De Russische georganiseerde misdaad. Wat er nog van over is..... En wat ons nog te wachten staat...* (Stageonderzoek Vrije Universiteit Amsterdam). Zoetermeer: Dienst IPOL.

Literatuur bij hoofdstuk 3: Medicijnvervalsing

AD (2004, 31 augustus). Apotheek verkoopt valse pil. Algemeen Dagblad.

AD (2011, 15 april). Douane onderschept 16.000 namaak erectiepillen. Algemeen Dagblad. <http://www.ad.nl>

Boer, A. (2011, 24 november). Patiënten slaan snel extra pillen in. De Telegraaf. 24 november 2011 op <http://www.telegraaf.nl>

Chan, X., T. Hoek & V. Reggi (2008). Counterfeit medicines – it will never happen to me. *EJHPPpractice*, 14(2).

Consumentenbond (2009). Kwakzalverij via internet. Consumentengids (oktober). http://www.internetpillen.nl/Upload/Medicijnen-internet_CG910%20def.pdf

EUobserver (2011, 3 maart). Demonstratie in India tegen handelsovereenkomst EU: weerstand tegen Europees patentrecht medicijnen (en). <http://www.europa-nu.nl>

European Commission (2011). Report on EU customs enforcement of intellectual property rights. Results at the EU border - 2010. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/customs_controls/counterfeit_piracy/statistics/statistics_2010.pdf

FBI (2006). The case of the fake flu shots. Thousands injected with phony vaccine. <http://www.fbi.gov>

FIOD (2011). *CBA Merkenfraude*. Utrecht: Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (vertrouwelijk).

IMPACT (2008). *Counterfeit drugs kill!* <http://www.who.int/impact/resources/ImpactBrochure.pdf>

Intomart GfK (2009). *Geneesmiddelen op internet. Een internet-onderzoek in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid*. Hilversum: Intomart GfK bv.

Minnebo, P., K. Nekkelen Kuyper & M. van der Horst (2005). *Enge pillen. Resultaten uit een omgevingsverkenning naar de handel in vervalste geneesmiddelen*. Den Haag: Functioneel Parket.

NU (2011, 23 september). *Toenemende medicijntekorten in Nederland*. <http://www.nu.nl>

Pfizer (s.d.). *Namaakgeneesmiddelen: een gevaar voor de volksgezondheid*. http://www.pfizer.be/sites/be/nl/media/publications_and_point_of_view/Documents/StandpuntenlongversionNamaakgeneesmiddelenN.pdf

Rijksoverheid.nl (2009). *Nepmedicijnen vrijwel onmogelijk te herkennen*. <http://www.rijksoverheid.nl>

RIVM (2005). *Counterfeits and imitations of Viagra and Cialis tablets: trends and risks to public health* (Report 267041001/2005). Bilthoven: RIVM.

RIVM (2007). *Recent developments in counterfeits and imitations of Viagra, Cialis and Levitra. An 2005-2006 update* (Report 370030001/2007). Bilthoven: RIVM.

RIVM (2009). *Trends in drug substances detected in illegal weight-loss medicines and dietary supplements. A 2002-2007 survey and health risk analysis* (Report 370030002/2009). Bilthoven: RIVM.

Steenhorst, R. (2010, 21 mei). *Drugsbendes stappen over op nepmedicijnen. De Telegraaf*. <http://www.telegraaf.nl>

Vos, C. (2009, 12 januari). *Markt voor namaakmedicijnen groeit in alarmerend tempo. de Volkskrant*. <http://www.volkskrant.nl>

VWS (2011). *Beleidsagenda vervalste geneesmiddelen en medische hulpmiddelen*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Literatuur bij paragraaf 4.1: Matchfixing

AD (2012, 28 november), *Sluiter tijdens tenniscarrière benaderd door gokmaffia*, <http://www.ad.nl>

Blake, H. (2011, May 6). Profile Wilson Raj Perumal: the convicted match-fixer who ran international empire yards from Wembley. *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk>

Brandsma, M. (2012, 1 februari). Steeds meer manipulatie bij sportwedstrijden. [Nieuwsuur – weblog]. <http://nieuwsuur.nl/blog/2012/02/01/manipulatie-van-sportwedstrijden-het-komt-veel-vaker-voor-dan-we-denken/>

Bromet, C. (2011, 4 november). Criminaliteit versterkt greep op het voetbal. *De Volkskrant*.

Ceniti, F. (2011, June 1) (with G. Ercoli). Maxi-investigation on betting. "Match-fixing in Serie B and C". *La Gazzetta dello Sport* (English version). <http://english.gazzetta.it>

Council of the European Union, The (2011). Council conclusions on combating match-fixing. *Official Journal of the European Union*, 378-379.

KNVB (2010). *Werkgroep Structurele verbetering financiële positie betaaldvoetbalorganisaties*. http://bin617-01.website-voetbal.nl/sites/voetbal.nl/files/Eindrapport%20Werkgroep%20Structurele%20verbetering%20financiële%20positie%20betaaldvoetbalorganisaties_26042010.pdf

Kouwenhoven, A. (2012, 6 juni). Aanwijzingen voor groot 'gokschandaal' in Jupiler League. *NRC.nl*.

Reuters (2011). *Soccer match-fixing on the rise. 24 countries affected*. <http://www.fixedsoccermatches.com/boards.php?id=2>

Scott-Elliot, R. (2011, July 21). Players are trafficked to fix matches, claims Fifa. Security chief warns of rising threat to game and need to educate and protect footballers. *The Independent*.

Spapens, T. (2012). 'Match-fixing is niet exotisch' [Interview door W. Meijer & A. Barneveld]. *Crimelink*, 5(2), 38-41.

White, D. (2011, May 6). How match-fixing gangs make money out of football. *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk>

Literatuur bij paragraaf 4.2: Illegale kansspelen

Adviescommissie Kansspelen via internet (2010). *Legalisatie van kansspelen via internet*.

ANP (2006, 6 september). *Verdachten van illegale kansspelen aangehouden*.

ANP (2010, 5 april). *Politie doet inval bij illegaal pokertoernooi*.

Homburg, G.H.J. & E. Oranje (2009). *Aard en omvang van illegale kansspelen in Nederland*. Amsterdam: Regioplan.

Ministerie van Veiligheid en Justitie (2011). *Beleidsvisie kansspelen*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Stentor, De (2010, 1 oktober). *Illegaal gokhuis Apeldoorn*.

Telegraaf, De (2011, 24 november). *Illegale gokhuizen dicht in Apeldoorn*.

Wilkinson, C., L. Vunderink & P.G.M. van der Heijden (2008). *Een slimme gok. Onderzoek naar de mogelijkheden om de aard en de omvang van illegale kansspelen in Nederland vast te stellen*. Den Haag: WODC.

Literatuur bij paragraaf 4.3: Kartelvorming

NMa (2011). *Samenwerken met de NMa. Jaarverslag 2010*. Den Haag: Nederlandse Mededingingsautoriteit.

Literatuur bij paragraaf 4.4: Handel in cheap whites en namaaksigaretten

ANP (2011, 21 februari). *Roemenië arresteert weer vele grensbewakers: sigarettensmokkel*. <http://www.volkskrant.nl>

Ministerie van Financiën (2010). *Douane en FIOD resultaten sigaretten controles* (Brief DGB/2010/2172 U).

Rijksoverheid (2011a). *Afspraken aanpak smokkel en illegale handel in tabaksproducten*. <http://www.rijksoverheid.nl>

Rijksoverheid (2011b). *Sigarettenvangsten tot 2011*. <http://www.rijksoverheid.nl>

Telegraaf, De (2011, 14 december). *Illegale sigarettenfabriek Nieuwveen opgerold*. <http://www.telegraaf.nl>

Literatuur bij paragraaf 4.5: Fraude met de OV-chipkaart

Parool, Het (2011, 6 juli). *Grootschalige fraude ov-chipkaart ontdekt*. <http://www.parool.nl>

Pels D. (2011, 6 juli). *Grootschalige handel in illegale ov-chipkaarten*. <http://www.trouw.nl>

Volkskrant, de (2011, 3 november). *Fraude met ov-chipkaart iets gedaald*.

Literatuur bij paragraaf 4.6: Gehandicaptenparkeerkaarten

Graaf, P. de (2010, 6 november). *Illegaal gebruik parkeerkaart gehandicapten aangepakt*. *de Volkskrant*.

Literatuur bij paragraaf 4.7: Illegale handel in zeldzame metalen en mineralen

Bradsher, K. (2010, December 29). In China, illegal rare earth mines face crackdown. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com>

Breejen, M. den (2012). *Metaal is goud waard*. *Blauw*, 8(19), 6-11.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Critical materials in the Dutch economy. Preliminary results*. The Hague: Statistics Netherlands.

European Commission (2010). *Critical raw materials for the EU* (Report of the Ad-hoc Working Group on defining critical raw materials). http://ec.europa.eu/enterprise/policies/raw-materials/files/docs/report-b_en.pdf

Europol (2010). *Organised crime & energy supply. Scenarios to 2020* (FILE NO: 2520-87). The Hague: Europol.

NOS (2010, 27 februari). *Koperdief geëlectrocuteerd in Lunteren*. <http://nos.nl>

NU (2011, 7 januari). *Koperdiefstal kost ProRail 10 miljoen euro*. <http://www.nu.nl>

Sidebottom, A., J. Belur, K. Bowers, L. Tompson & S.D. Johnson (2011). *Theft in price-volatile markets: On the relationship between copper price and copper theft*. London: UCL Jill Dando Institute of Security and Crime Science.
<http://jrc.sagepub.com/content/48/3/396.abstract>

Telegraaf, De (2011, 7 december). *Productiebedrijven vrezen grondstofschaarste*.

UNODC (2010). *The globalization of crime. A transnational organized crime threat assessment*. Vienna: UNODC.

Bijlage

Criminele verschijnselen van lijst 2

In deze bijlage zijn de onderwerpen opgenomen waarover erg weinig informatie is gevonden. Dit zijn de onderwerpen die op lijst 2 kwamen te staan na een eerste inventarisatie van nieuwe vormen van georganiseerde criminaliteit.

Criminele verschijnselen	
	Diplomavervalsing
Wat	Het vervalsen van diploma's is valsheid in geschrifte en dus strafbaar, zowel voor de vervalser als voor de ontvanger. De boete kan oplopen tot 67.000 euro. De maximale gevangenisstraf bedraagt zes jaar. Voor bijvoorbeeld een havo-diploma hoeft slechts 300 euro te worden betaald. Bovendien ligt het diploma binnen drie dagen klaar, met een officieel stempel en een handtekening.
Aard	<p>In 2006 heeft de NOS onderzoek gedaan naar vervalste diploma's. Valse diploma's van Nederlandse opleidingen bleken eenvoudig te verkrijgen via internet. Op websites zoals marktplaats.nl zijn havo-, vwo-, mbo- en hbo-diploma's te bestellen van elke gewenste school.</p> <p>Volgens het Nuffic, een van de grootste controleurs van diploma's in het hoger onderwijs, zijn de documenten makkelijk te vervalsen. Dat komt doordat ze geen enkel beveiligingskenmerk hebben zoals speciale inkt of een watermerk. Diploma's van middelbare scholen hoeven evenmin aan strenge eisen te voldoen.</p>
Omvang	Weinig over bekend, alleen een aantal losse incidenten. In 2011 is een Amsterdammer aangehouden voor het vervalsen van 150 diploma's. De prijs varieerde per opleiding; zo is een diploma voor pedicure goedkoper dan een diploma voor een hbo-opleiding.
Dader	In een aantal zaken is bekend geworden dat een eenling diploma's vervalste. Ook is een aantal gevallen bekend van personen die valse diploma's hebben gebruikt.
crf's	Globalisering en vraag en aanbod van mensen op de arbeidsmarkt.

	Illegale opneming van kinderen
Wat	Het op illegale wijze verkrijgen van een kind.
Aard	<p>Mensen die graag een kind willen, maar er op een legale manier geen kunnen krijgen (bijvoorbeeld doordat zij zelf geen kinderen kunnen krijgen of doordat zij niet aan adoptievereisten voldoen) kunnen besluiten illegaal een kind te verkrijgen door bijvoorbeeld kinderhandel, kinderontvoering, draagmoederschap of illegale adoptie.</p> <p>In 2005 is er ophef ontstaan rondom baby Donna. Een Belgische draagmoeder had het kind beloofd aan een Belgisch echtpaar, maar verkocht de baby later via internet aan een Nederlands echtpaar. Ook zijn er uit de media gevallen bekend waarbij een adoptie vanuit het buitenland niet volgens de regels verliep, waarbij de kinderen afkomstig waren uit bijvoorbeeld de Filipijnen, Sri Lanka en Zuid-Amerikaanse landen.</p>
Omvang	In de periode 2008-2010 zijn er per jaar ongeveer tien meldingen geweest van illegale opneming van kinderen.
Dader	Er zijn geen aanwijzingen dat illegale opneming van kinderen op een georganiseerde manier plaatsvindt binnen Nederland.
crf's	Het aanbod van (internationale) adoptiekinderen neemt af, de vraag blijft groot. Aanscherping van de regels voor het adopteren van kinderen.

	Grafroof
Wat	Grafroof is het binnengaan van een graf of tombe met als doel waardevolle voorwerpen of lichamen te stelen.
Aard	In 2008 zijn in Nederland twee personen veroordeeld voor het stelen van sieraden uit een graf. Ook zijn er uit datzelfde jaar voorbeelden van diefstal van koperen voorwerpen van graven. Het doel was waarschijnlijk het koper te verkopen.
Omvang	Grafroof komt in Nederland incidenteel voor.
Daders	De daders van grafroof werken niet structureel in georganiseerd verband, het lijkt meer te gaan om incidentele (gelegenheids)vergrijpen.
crf's	Stijging van prijs van verschillende metalen.

Illegale handel in nucleair materiaal en nucleaire technologieën	
Wat	Smokkel van en illegale handel in nucleair materiaal en/of nucleaire technologieën. Nucleair materiaal bestaat uit natuurlijke en kunstmatig geproduceerde radio-isotopen en radioactief verontreinigd materiaal. De belangrijkste stoffen zijn uranium, plutonium en thorium. Nucleaire technologieën zijn technologieën om nucleair materiaal te vervaardigen of voor specifieke doeleinden te kunnen gebruiken.
Aard	Nucleair materiaal is kostbaar en daarmee waardevol. Zo is in Slowakije voor 1 kilo nucleair materiaal 700.000 euro betaald. De smokkel van nucleair materiaal is een mondiaal fenomeen, dat vooral medio jaren negentig van de vorige eeuw in de belangstelling stond.
Omvang	<p>De smokkel van nucleair materiaal wordt gemonitord door het Internationaal Atoomenergieagentschap (IAEA). Helaas komen de meest recente gegevens uit 2007. Toen was er (mondiaal gezien) sprake van een toename van het aantal incidenten van verlies of diefstal van nucleair materiaal. Het ongeoorloofde bezit van nucleair materiaal was stabiel.</p> <p>In Nederland is er, op kleine schaal, in de afgelopen jaren sprake geweest van het dumpen van radioactief ziekenhuisafval op vuilnisbelten maar ook daarbuiten.</p> <p>Over de betrokkenheid van Nederlanders bij de smokkel van nucleair materiaal, al dan niet vanuit Nederland, hebben wij geen recente gegevens kunnen vinden.</p>
Dader	Er zijn nauwelijks gegevens over daders. Er wordt in de media gespeculeerd dat Noord-Korea nucleair materiaal zou leveren aan Birma, Iran en Syrië.
crf's	Vraag naar radioactief materiaal.

	Illegale evenementen
Wat	Het zonder vergunning organiseren van grootschalige commerciële evenementen waarvoor door de bezoeker entreegeld moet worden betaald, waardoor er financieel gewin ontstaat voor de daders.
Aard	<p>In open bronnen en politieregistraties is weinig gevonden over het organiseren van grootschalige illegale evenementen. De berichten die er wel waren, gingen voornamelijk over uit de hand gelopen privéfeesten en hadden niets te maken met commerciële feesten.</p> <p>De enige bekende grootschalige evenementen zonder vergunning zijn de zogeheten Teknival-bijeenkomsten. Deze worden steeds op andere plaatsen in Europa gehouden. De bijeenkomsten worden enkele dagen van tevoren spontaan georganiseerd en deelnemers komen uit heel Europa. Ook hier is geen sprake van een commerciële organisatie, omdat er geen tickets gekocht hoeven te worden.</p>
Omvang	
Dader	
crf's	Lastiger verkrijgen van vergunningen voor grootschalige evenementen.

	Illegale kaartverkoop
Wat	Het illegaal met grote winst doorverkopen van toegangskarten voor evenementen.
Aard	<p>Toegangskarten voor concerten, festivals en sportevenementen, waaronder het betaald voetbal, worden doorverkocht, tot groot ongenoegen van de organisatoren van deze evenementen.</p> <p>'Secondary ticketers' zijn bedrijven waarbij via een website tickets kunnen worden besteld. Zij zijn echter niet de eigenaar van die tickets en hebben ze ook niet in huis. Zij bestellen de tickets voor de consument bij de oorspronkelijke verkoper en verhogen de prijs van die tickets voor de geleverde diensten. Dit is echter niet illegaal, zolang de 'secondary ticketers' aan een aantal voorwaarden voldoen. Ze moeten op hun website aangeven dat ze de tickets doorverkopen en ze mogen de prijs van de tickets met maximaal 20 procent verhogen. De forse prijsverhoging is vervelend voor de consument, maar er is geen sprake van georganiseerde criminaliteit.</p> <p>De branche en de overheid kunnen maatregelen nemen om zwarthandel tegen te gaan en maken ook al van deze maatregelen gebruik. De officiële verkopers (eigenaars) van de karten kunnen de doorverkochte karten laten blokkeren, waardoor ze niet meer geldig zijn. Daarnaast legt de Consumentenautoriteit boeten en dwangsommen op aan de bedrijven achter de websites die zich niet aan de voorwaarden houden.</p>
Omvang	
Dader	<p>Particuliere zwarthandelaars die hun eigen kaartjes voor veel geld proberen door te verkopen.</p> <p>Bedrijven ('secondary ticketers') die op grotere schaal karten doorverkopen voor een hogere prijs.</p>
crf's	De vraag overstijgt mogelijk het aanbod.

	Illegale handel in organen
Wat	Het tegen betaling afstaan of ontvangen van organen dan wel het handelen daarin.
Aard	<p>Al jaren doen geruchten de ronde dat er sprake is van illegale handel in menselijke organen. Zo stelt Carla Del Ponte, de voormalige officier van justitie van het Joegoslavië-tribunaal, in haar in 2008 verschenen boek <i>The hunt</i> dat Albanese Kosovaren illegaal handel in organen van gevangengenomen Serviërs hebben gedreven. Premier Thaci ontkent dat overigens in een interview in de <i>EUobserver</i>.</p> <p>In Nederland worden er incidenteel advertenties (uitzending Eén Vandaag, 11 juni 2009) geplaatst voor organen. Uit dit feit kan worden afgeleid dat er zeer waarschijnlijk een behoefte bestaat aan organen die de markt niet kan leveren.</p> <p>In Nederland is het verboden om tegen betaling een orgaan af te staan. Er zijn Nederlanders die in het buitenland een orgaan hebben gekregen. Volgens Frederike Ambagtsheer, onderzoeker bij het Erasmus MC, zijn er nefrologen die patiënten met een nieuwe nier uit het buitenland zien terugkomen. Onduidelijk is of de transplantatie illegaal heeft plaatsgevonden. Ook is onduidelijk op welke schaal dit gebeurt. Orgaantoerisme staat wereldwijd onder druk.</p> <p>Landen zoals China, Colombia, Egypte, de Filipijnen, India en Pakistan hebben hun wetten om betaald organen te verkrijgen verscherpt.</p>
Omvang	<p>Er bestaat geen betrouwbaar zicht op de mondiale illegale orgaanhandel. De casuïstiek die naar buiten komt, doet vermoeden dat het mondiaal niet om heel grote aantallen gaat. Er zijn ook nauwelijks bronnen die zicht bieden op de illegale orgaanhandel waarbij Nederlanders betrokken zijn. Nederlanders lijken vooral betrokken te zijn als afnemer van organen.</p> <p>De Nationaal Rapporteur Mensenhandel heeft onderzoek gedaan naar orgaanverwijdering en gedwongen commercieel draagmoederschap. In de rapportage over dit thema uit 2012 staat dat er in 2006 en 2007 drie signalen en in 2010 een signaal over illegale orgaanverwijdering in Nederland zijn gerapporteerd.</p>
Dader	Uit recente mediaberichten komt naar voren dat zowel slachtoffers als daders van de illegale handel in organen afkomstig zijn uit landen als Moldavië, Kazachstan en Turkije.
crf's	Tekort aan legale donoren in Nederland, waardoor de wachtlijsten voor het ontvangen van een orgaan langer worden.

Illegale handel in paddo's	
Wat	Paddo's zijn paddenstoelen met de werkzame stoffen psilocine en psilocybine, waardoor zij een hallucinerende werking hebben. Sinds 2008 zijn bezit en verkoop van paddo's in Nederland verboden.
Aard	Na een aantal incidenten in 2007 waarbij vooral toeristen tijdens het gebruik van hallucinerende paddenstoelen zichzelf of anderen hebben verwond of gedood, is er een roep ontstaan om een verbod op het bezit en de verkoop van paddo's. Tot het verbod op de verkoop van paddo's werden deze legaal verkocht bij <i>smartshops</i> . Er zijn echter weinig aanwijzingen dat er sinds het verbod op grote schaal in paddo's gehandeld wordt.
Omvang	
Dader	
crf's	

Schijnhuwelijken	
Wat	Van een schijnhuwelijk is sprake wanneer een huwelijk wordt gesloten vanuit een ander motief dan het gehuwd willen zijn, bijvoorbeeld het verkrijgen van een bepaalde nationaliteit. Een verstandshuwelijk is geen schijnhuwelijk, omdat de partners wel gehuwd willen zijn, ook al hebben zij een ander motief dan liefde.
Aard	Het bemachtigen van een verblijfsvergunning of verkrijgen van een nationaliteit is het meest voorkomende motief voor het sluiten van een schijnhuwelijk. Andere redenen kunnen zijn dat partners de homoseksuele geaardheid van een of zelfs beide partners door het huwelijk proberen te verbergen. In en voor de Tweede Wereldoorlog werden schijnhuwelijken weleens gesloten tussen Joden en invloedrijke niet-Joden, om zo de Joden tegen vervolging te beschermen. Ten slotte kan men ook trouwen vanwege bijvoorbeeld belastingtechnische voordelen.
Omvang	Het is bekend dat Nederlanders tegen betaling in het huwelijk treden om zo de partner aan de Nederlandse nationaliteit of een verblijfsvergunning te helpen. Hoe vaak dit voorkomt, is niet duidelijk. In 2008 is in Spanje een netwerk opgerold dat tegen betaling schijnhuwelijken arrangeerde. In 2011 zijn in Nederland vier personen aangehouden die verdacht worden van het regelen van schijnhuwelijken voor illegale Nigerianen in Engeland. De omvang voor wat betreft Nederland is niet goed te bepalen. Wel is door de Koninklijke Marechaussee in 2012 een netwerk opgerold van tientallen Antillianen die in Groot-Brittannië schijnhuwelijken sloten met illegale Nigerianen. ⁴³
Dader	
crf's	Verscherping asielprocedure.

⁴³ www.nu.nl *Veel verdachten schijnhuwelijken opgepakt*. 9 november 2012.

